

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
Humanitarinių ir ugdymo mokslų fakultetas
Psichologijos katedra

Kamilė Treinauskaitė

**ĮKALINTŲ JAUNŲ SUAUGUSIŲ VYRŲ AGRESYVUMO SAŠAJOS SU
SUVOKTU TĖVŲ AUKLĖJIMO STILIUMI IR PRIERAISUMU**

Psichologijos studijų programos
magistro baigiamasis darbas

Vadovė prof. dr. Ramutė Čepienė

Klaipėda, 2018

TURINYS

IVADAS	3
1. LITERATŪROS APŽVALGA	6
1.1. Agresijos samprata ir jos formos.....	6
1.1.1. Agresyvaus elgesio teorijos.....	8
1.1.2. Agresyvaus elgesio raiškos kaita žmogaus raidos perioduose.....	11
1.1.3. Agresyvumą bei nusikalstamumą lemiančios priežastys.....	13
1.2. Tėvų auklėjimo stiliaus samprata.....	19
1.3. Prieraišumo samprata bei jo ypatumai.....	24
1.4. Nusikaltusių suaugusiųjų agresyvumas, jo sąsajos su šeimine patirtimi ir prieraišumo raida.....	27
2. TYRIMO METODIKA	32
2.1. Tyrimo dalyviai.....	32
2.2. Įvertinimo būdai.....	33
2.3. Tyrimo eiga.....	35
2.4. Duomenų apdorojimas.....	36
3. TYRIMO REZULTATAI	37
3.1. Įkalintų ir neteistų jaunų vyrų grupių palyginimas pagal vaikystės ir paauglystės patirtį.....	37
3.2. Įkalintų ir neteistų jaunų vyrų grupių agresyvumo ypatumų palyginimas ir sąsajos su vaikystės ir paauglystės patirtimi.....	38
3.3. Įkalintų ir neteistų jaunų vyrų grupių suvokto tėvų auklėjimo ypatumų palyginimas ir sąsajos su vaikystės bei paauglystės patirtimi.....	43
3.4. Įkalintų ir neteistų vyrų grupių prieraišumo ypatumų palyginimas ir sąsajos su vaikystės ir paauglystės patirtimi.....	45
3.5. Įkalintų ir neteistų jaunų suaugusių vyrų agresyvumo sąsajos su suvoktu tėvų auklėjimo stiliumi ir prieraišumu.....	48
4. REZULTATŲ APTARIMAS	51
IŠVADOS	57
LITERATŪRA	59
SANTRAUKA	66
SUMMARY	67
PRIEDAI	68

IVADAS

Agresija, smurtas - tai elgesio būdai, lydintys žmoniją beveik visą jos gyvavimo laikotarpį. Jau ankstyvuosiuose amžiuose išgyvendavo tie, kurie siekdami savo tikslų būdavo stipresni. Vieni savo tikslų siekdavo gražiuoju, kiti – pasikliaudavo agresija, naudodavo fizinį smurtą. Atrodo, ankstyvieji amžiai buvo labai seniai, o mūsų civilizacija nepalyginamai pasikeitė, tačiau fizinio smurto bei agresijos atvejai artimoje aplinkoje ir žmonių visuomenėje neišnyko.

Šiandien laikraščiu antraštėse, televizijoje, kitų informacinių priemonių skleidžiama informacija neaplenkia žiniomis apie nesibaigiančius žiaurius agresyvaus elgesio atvejus, kuriuos dažniausiai vykdo vyrai. Stebima tai, jog smurtiniais nusikaltimais kaltinamų asmenų amžius vis jaunėja – juos vykdo ne tik suaugusieji, bet ir paaugliai bei vaikai. Mokslininkai teigia, jog amžius daro įtaką nusikalstamumui – įrodyta, jog kuo jaunesnis žmogus nusikalsta, tuo didesnė tikimybė, jog jis ateityje ir vėl nusikals (*Casselman ir Rosenbaum, 2014; Khaleque ir Rohner, 2012*).

Mokslininkai pristato nemažai tyrimų, kuriuose nurodomos priežastys, galinčios sukelti įvairių formų bei pavidalų agresyvių poelgių protrūkius, neretai pasibaigiančius sužalojimais, įkalnimu ar kitomis tragiškomis pasekmėmis. Teigiama, jog didelę įtaką agresyvaus elgesio formavimuisi bei raiškai kiekvieno žmogaus gyvenime daro šeima. Tėvų ir jų vaikų tarpusavio santykiai gali būti labai įvairūs: pradedant švelniais, emociškai atliepiančiais, dėmesingais, bei skatinimo formomis pagrįstais, baigiant griežtais, kontroliuojančiais, bausmėmis pasižyminčiais. Šiuo atžvilgiu ypatingą reikšmę turi tėvų ir vaikų emocinių santykių fonas per visą žmogaus vystymosi laikotarpį.

Mokslinėje literatūroje teigiama, jog agresyvus elgesys siejasi su tėvų auklėjimo bei prieraišumo patirtimi: netinkamas tėvų auklėjimas, emocinių ryšių tarp tėvų ir vaikų nestabilumas, emocinė deprivacija, nesaugus prieraišumas minimos kaip vienos iš agresyvų, smurtinį elgesį lemiančių pasekmių žmogaus raidos eigoje (*Juozulynas et al., 2012; Hill, Morrgan, 2001; Casselman ir Rosenbaum, 2014; Babcock, Jacobson, Gottmann ir Yarrington, 2000*). Ankstyvuosius vaiko ir tėvų (o ypač motinos) santykius J. Bowlby ir M. D. Ainsworth apibūdino prieraišumu. Tai vienas iš svarbiausių aspektų vaiko ir tėvų santykiuose, kuris gali daryti įtaką vėlesniems ilgalaikiams santykiams pagrįstiems ryšiams su artimaisiais ir kitais asmenimis (*Pikūnas, Palujanskienė, 2001*).

Stebima tendencija, jog tie paaugliai, kurie jaučia tėvų paramą, o jų tėvai yra emociškai artimi bei jautrūs savo vaikams, pasižymi geresne sveikata, mažiau linksta įsitraukti į probleminį elgesį, pasižymi mažesniu agresyviu elgesiu lyginant su tais vaikais, kurių tėvai su jais nebuvo atviri,

emociškai artimi (Goldstein, Heaven, 2000; Karcher, Holcomb, Zambrano, 2006; Lezin, Rolleri, Bean, Taylor, 2004; Pinquart, Silbereisen 2002).

Analizuojant agresyvaus elgesio bei amžiaus ryšį mokslininkai nepateikia vienareikšmiškų empirinių duomenų apie tai, kad agresyvumas išlieka nekintantis ir veikiantis dėl tų pačių priežasčių augant vaikui bei pereinant jam iš vaikystės į paauglystę, iš paauglystės į jauno suaugusiojo amžių. Tačiau tyrimai patvirtina, jog nesaugus prieraišumas, pasireiškusios elgesio problemos artimiausioje socialinėje aplinkoje ir agresyvumas siejasi su vėlesniu nusikalstamu elgesiu jauno suaugusiojo amžiuje (Hill, Morrgan, 2001).

Nemažai Lietuvos psichologų, sociologų, pedagogų (R. Barkauskienė, V. Targamadzė, D. Valeckienė, B. Kairienė, D. Čekuolienė, R. Žukauskienė, A. Vaičiulienė ir daugelis kitų) analizavo agresyvaus elgesio, prieraišumo bei tėvų auklėjimo reiškinius žmogaus raidos (ankstyvojo amžiaus, vaikystės bei paauglystės), socialinės aplinkos, emocijų/ elgesio sunkumų kontekste kaip atskirus konstruktus (kai kuriuos jų ir kartu). Tačiau darbo autorė pasigedo tyrimų, atliktų Lietuvoje, kuriais būtų siekiama patvirtinti ankstesnius mokslininkų tyrimus, jog vaikystės patirties prisiminimai apie tėvų auklėjimo stilius bei susiformavęs prieraišumas galėtų būti siejamas su agresyviu elgesiu jauno suaugusiojo amžiuje. Šiuo požiūriu labai įdomi yra vyrų populiacija, nes būtent vyrai sudaro didžiausią nuteistųjų už smurtinius nusikaltimus dalį. Todėl šiuo tyrimu siekiama nustatyti, ar ankstyvoji subjektyviai suvokta jaunų vyrų patirtis santykiuose su tėvais (jų auklėjimo stilius) bei prieraišumas siejasi su jų agresyvumu. Šių reiškinių sąsajų atskleidimas galėtų pasitarnauti praktiškai rengiant ir vykdant įkalintų asmenų psichosocialinės prevencijos bei intervencijos priemones, juos šviečiant ir konsultuojant.

Tikslas – Atskleisti įkalintų jaunų suaugusių vyrų agresyvumo, suvokto tėvų auklėjimo stiliaus ir prieraišumo ypatumus bei jų sąsajas.

Uždaviniai:

1. Palyginti tiriamųjų grupes – įkalintus ir neteistus jaunos vyrus - pagal vaikystės ir paauglystės patirtį;
2. Įvertinti ir palyginti jaunų įkalintų ir neteistų vyrų agresyvumo, suvokto tėvų auklėjimo stiliaus ir prieraišumo ypatumus ir nustatyti jų sąsajas su išryškėjusiais vaikystės bei paauglystės patirties aspektais.
3. Atskleisti galimas sąsajas tarp įkalintų ir neteistų vyrų agresijos formų, prieraišumo stiliaus ir suvoktų tėvo bei motinos auklėjimo stiliaus apraiškų.

Hipotezės:

1. Įkalinti ir neteisti asmenys, vaikystėje ir paauglystėje patyrę fizinį smurtą šeimoje, pasižymi labiau išreikštu agresyvumu lyginant su tais, kurie jo nepatyrė.

2. Įkalintiems asmenims dažniau nei neteistiems yra būdingi nesaugūs prieraišumo stiliai: baimingas-vengiantis ir nerimastingas.
3. Jauni suaugę vyrai (tiek įkalinti, tiek neteisti), suvokę tėvų auklėjimą kaip perdėtą globą, pasižymi stipriau išreikštomis agresyvumo formomis (priešišku, pykčiu, verbaline ir fizine agresija).

1. LITERATŪROS APŽVALGA

1.1. Agresijos samprata ir jos formos

Baikštumas, užsispyrimas, manipuliatyvumas arba agresyvumas – keturi pagrindiniai elgesio tipai, kurių vieną iš šių keturių dažniausiai naudoja žmonės reaguodamas į aplinkos dirgiklius (Erşan, Doğan, 2009, pagal Acet, Tazegül, Kocapinar, Baş 2012). Situacijos, susijusios su agresija, jos panaudojimu ar tiesiog susidūrimu, yra vienos iš didesnių visuomenę bei specialistus jaudinančių problemų. Mokslininkai, tyrinėję agresijos reiškinį tikina, jog agresijos apibrėžimas yra daugialypis, reikalaujantis nemažai informacijos apie konkretaus veiksmo tikslą, jo formą ir intensyvumą, provokaciją bei agresoriaus ir nukentėjusiojo tarpasmeninę istoriją, todėl apibrėžti šią sąvoką yra labai sudėtinga. Tačiau sąmoningai padaryta žala ar sužalojimas jau yra pirmasis rodiklis, kad buvo panaudota agresija (Tremblay, Hartup, Archer, 2014).

Nepaisant to, apibrėžimų, aiškinančių agresijos sąvoką mokslinėje literatūroje yra nemažai, ir visi jie dažniausiai gana panašūs, kalbantys apie žalą, įskaudinimą kitam. Psichologijos žodyne (1993) agresija apibrėžiama kaip prieštaringas elgesys, kuriam kito žmogaus ar žmonių grupės atžvilgiu yra būdingas jėgos panaudojimas ar įžūlus pranašumo demonstravimas. D. G. Myers (2000; 2008), R. Barkauskienė su kolegomis (2014) agresija laiko fizinį ar žodinį elgesį, atsiradusį dėl kilusio priešiško, kuriuo sąmoningai siekiama ką nors įskaudinti, sužeisti ar sunaikinti. A. Palujanskienė ir J. Uzdila (2004) mano, jog agresiją kiekvienas žmogus į pasaulį „atsineša“ gimdamas, ji pasireiškia pirmiausiai ginant ar realizuojant žmogaus interesus. J. P. Maxwell ir A. J. Wisek (2009) teigė, jog agresija yra tam tikri veiksmai, kurie gali būti agresyvumo ir pykčio pasekmė - pyktį gali sukelti daugybė tiek išorinių, tiek vidinių dirgiklių, kurie gali skatinti žmogų pasielgti agresyviai. Nepaisant to, kad šie dirgikliai skatina agresyvią elgseną, jų buvimas nėra svarbiausia sąlyga pasireikšti agresyviems veiksams - tai reiškia, jog nebūtinai tuo metu jaučiamas pyktis taps sąlyga pulti kitą žmogų. Kiti autoriai agresiją apibrėžia kaip bet kurią elgesio formą, turinčią tikslą pakenkti kitam žmogui, ar būtybei, kada kenkiantis asmuo tiki, jog taip pridarys žalos agresijos adresatui, kai šis sąmoningai stengiasi tokio elgesio išvengti (Bushman & Anderson, 2001; Krahe, 2013 pagal Bondri, Richter, 2016).

Įprastai, kasdienėje kalboje agresija dar vadinama smurtu. Smurtas žymimas fizinėmis bei emocinėmis kančiomis, tai šiurkšti prievarta, kurios tikslas – priversti kentėti savo auką ir tokiu elgesiu jos atžvilgiu pasiekti galią. Jis reiškiasi fiziniais sužalojimais, seksualine prievarta ir emociniu bei psichologiniu pažeminimu (Dictionary of Psychology, 1985, cit. Žukauskienė, 2006). Taip pat visuomenėje dažnai susiduriama su pykčio ir agresijos sąvokų sugretinimu, tačiau jos naudojamos netiksliai. Pyktis – tai terminas, apibūdinantis bendrą neigiamą būseną, kuri siekiant

užsibrėžto tikslo yra sąlygojama iškilusių kliūčių bei nepasitenkinimo (*Vaitkevičiūtė, 2002*). Reaguojant į nepasitenkinimą pyktis gali dažnai pasireikšti kaip būseną ar įgytas bruožas (*Lamb, Puskas, Sereika, Patterson, Kaufmann, 2003*), tačiau nebūtinai tai reiškia, jog pyktis visuomet yra lydimas agresijos. Agresiją galima suprasti kaip supykusio asmens veiksmus, nukreiptus į diskomfortą keliančią aplinką, o tai, kaip žmogus atsakys į kylantį pyktį, priklausys nuo jo kognityvinių procesų (*Lamb et al, 2003*).

Dažnai pasitaiko situacijų, kai žmonės nenorėdami, tačiau išprovokuoti gali pasielgti agresyviai, todėl labai svarbu atskirti agresiją nuo netyčinių veiksmų. Agresijos sąvoka neapima netyčinės žalos, tai tyčiniai veiksmai, keliantys fizinį arba emocinį skausmą. Tačiau susidūrus su agresija grįstomis situacijomis kartais kyla sunkumų siekiant išvelgti tikruosius agresoriaus ketinimus, tad juos atskirti ir interpretuoti galima tik susiejus visą žmogaus elgesį su agresyviais veiksmais (*Furst, 2000*).

Kasdienybėje žmonės agresiją reiškia dėl įvairiausių priežasčių. Pasak R. Bondū ir Ph. Richter (2016), kiekvieną tikslą žmogus gali pasiekti naudodamas įvairias agresijos formas. Pavyzdžiui, R. Žukauskienė (2006) teigia, jog agresija gali pasireikšti pykčio protrūkiais lydimais žodine agresija siekiant išgąsdinti, įskaudinti ar net sukelti fizinį skausmą. A. Suslavičius bei G. Valickas (1999) skyrė tris agresyvaus elgesio formas: *impulsyvią – gynybinę; instrumentinę; priešišką – piktybinę*. *Impulsyvi-gynybinė agresija* įprastai kyla, kai žmogus patiria frustraciją, sulaukia grasinimų neturėdamas laiko pamąstyti apie visas galimas alternatyvas, arba numatydamas savo veiksmų pasekmių - svarbų vaidmenį čia atlieka pati situacija bei jos suvokimas. *Instrumentinė agresija* nuo situacijos ypatumų akivaizdžiai mažiau priklauso. Norint pasiekti išsikeltų konkrečių tikslų neskaitant realios žalos aukai, instrumentinės agresijos veiksmai gali būti iš anksto planuojami. *Priešiška-piktybinė agresija* naudojama siekiant patirti malonumą sąmoningai sukelti aukai skausmą ar žaloti – tai tampa pagrindiniu tikslu. Šalia šių formų, R. Žukauskienė (1999) išskyrė dar viena – *pasyvios agresijos* formą, kuri pasireiškia užslėpta veikla prieš kitus žmones, siekiant asmeninės naudos jais manipuluojant.

R. Bondū ir Ph. Richter (2016) savo darbuose apie agresiją išskyrė dvi agresijos formas: *proaktyvią* ir *reaktyvią*. *Proaktyvi agresija* yra naudojama siekiant egoistinių tikslų ar norimo rezultato, *reaktyvi* – yra išprovokuojama kitų elgesio bei impulsyviai panaudojama siekiant apsiginti ar imtis atsakomųjų veiksmų į puolimą. Teigiama, kad proaktyvi agresija reikalauja turėti tam tikrų socialinių įgūdžių (*Votaro et.al., 2006*). Asmenys, kurių proaktyvios agresijos lygis yra aukštas, dažniausiai yra linkę pervertinti savo teigiamą poveikį, todėl ši agresijos forma yra susijusi su išorinėmis problemomis, nusikalstamu elgesiu bei aukštesniu statusu tarp bendraamžių. Reaktyvios agresijos forma siejama su ypatingai apleista tėvų priežiūra vaikystėje, prastesniais socialiniais

įgūdžiais, emocinės kontrolės sunkumais, o dviprasmiškas socialines situacijas jie labiau linkę priimti kaip priešiškas (Bondū, Richter, 2016).

M.S. Stanford su bendraautoriais (2003), V. Vaitekoniene (2001) savo darbuose išskyrė septynias agresijos rūšis: fizinę, verbalinę, šalutinę, negatyvizmą, dirglumą, įtarumą, apmaudą (Juozulynas et al., 2012), kurių kiekviena pasižymi atitinkamomis ypatybėmis bei veiksmais.

A. Bussas (1961) išskyrė dvi agresijos rūšis: *pykčio agresiją* ir *instrumentinę agresiją*. Pastarąją formą jis išskyrė dar į tris skales: fizinę ir verbalinę, aktyvią ir pasyvią bei tiesioginę ir netiesioginę. *Fizinė agresija* yra skausmo kitam sukėlimo išraiška. *Žodinė agresija* – tai reakcija, pasireiškianti kito atstūmimu arba gąsdinimu. *Tiesioginė agresija* nukreipta į šalia esantį tos agresijos tikslą arba auką, kai tuo tarpu *netiesioginė agresija* gali pasireikšti per atstumą kenkiant aukai. *Aktyvi agresija* reiškiasi instrumentiniais veiksmais, kuri perteikia nemalonius impulsus, *pasyvi agresija* pasireiškia veiksmais, trukdančiais aukai pasiekti norimą tikslą. (Žukauskienė, 1999). Dažniausiai fizinė, verbalinė bei netiesioginė agresijos formos yra laikomos pagrindinėmis agresijos raiškos formomis.

Apibendrinant galima teigti, jog kiekvienas žmogus kasdieniame gyvenime tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai susiduria su įvairiomis agresijos formomis nepriklausomai nuo jo amžiaus, lyties, socialinės padėties. Agresijos sąvoką mokslininkai dažnai įvardija nevienodai - fiziniiais veiksmais, žodžiais, prieštaringu elgesiu, įgimta emocija, pykčio ir agresyvumo pasekme. Tačiau dėl vieno jie visi sutinka – tai sąmoninga žala siekiant sužeisti, įskaudinti kitą. Agresijos formų, apibrėžimų gausa tik patvirtina tai, kad šis reiškinys yra gana plačiai tyrinėtas. Kadangi akivaizdus agresyvus elgesys visuomenėje dažnai pasireiškia žmogaus agresyvumu, agresyvaus elgesio bei agresyvumo sąvokos šiame darbe bus naudojamos sinonimiškai.

1.1.1. Agresyvaus elgesio teorijos

Nemažai mokslininkų, teoretikų siekė išaiškinti priežastis, kurios lemia agresyvią elgseną, jos funkcionavimo ypatybes, tačiau galima teigti, jog šiuo metu egzistuoja keturios populiariausios psichologinės agresijos teorijos bei įvairios jų versijos: instinktų, frustracijos- agresijos, socialinio mokymosi ir socialinė kognityvinė. Nors visos jos yra labai svarbios, šiame darbe šiek tiek plačiau atkreipsime dėmesį į artimiausias šiam darbui agresyvaus elgesio teorijas.

Instinktų agresijos teorijos pradininkais laikomi Z. Froidas ir K. Lorenzas, kurie kėlė prielaidą, kad agresija yra įgimtas elgesys, todėl jos išvengti neįmanoma. Jie teigė, jog agresyvioji energija impulsyvi. Ji gali kauptis ir sprogti, jei individas jos niekur neišlies ar atitinkamas stimulus jos laikinai nesumažins (Myers, 2008).

Frustracijos – agresijos teorija. Tai viena iš pirmųjų teorijų, atkreipusi dėmesį į tai, kad agresijos pasireiškimui įtakos gali turėti išorinės sąlygos. J. Dollardas su kolegomis 1939 m. išklė priedaidą, kad agresija yra nemalonių įtemptos psichinės būsenos pasekmė, kuri apskritai visuomet skatina tam tikras agresijos formas (*Suslavičius, Valickas, 1999*). Čia frustracija suvokiama kaip trikdymas siekiant kokio nors tikslo. Pagal V. Viliūną (2008), šiuo atveju agresija yra pagalbinis mechanizmas, įjungiamas atsiradus sutrikimams poreikių tenkinimo procese ir padedantis tuos sutrikimus pašalinti agresyviomis priemonėmis. Juo stipresnė frustracija, tuo didesnė kyla agresija.

Šios teorijos autoriai tikina, jog frustracijos sukelta agresija gali būti nukreipiama ir į kitą objektą, kuris nėra frustracijos šaltinis – tai vadinama perkėlimu. Vadinasi, agresija nebūtinai pasireiškia kaip atsakas į provokaciją. Mokslininkai pripažįsta, jog žmogus, nesulaukdamas norimo atsako iš agresijos objekto ar kitų žmonių negali visuomet elgtis agresyviai. Nors tuo metu situacija ir provokuoja agresyvias reakcijas, individas gali jas nuslopinti, ypač jei žino, kad už tai gresia bausmė, todėl tuo metu patirtas neigiamas emocijas mes nukreipiame į saugesnius taikinius. Tačiau, jei individas slopina ankstesnėje situacijoje iššauktą pyktį, net menkas priekabis gali išprovokuoti agresijos proveržį (*Myers, 2008*).

Socialinio mokymosi agresijos teorija. A. Bandura (1997) savo teorijoje teigė, jog tarp žmogaus ir jį supančios aplinkos egzistuoja abipusis priežastingumas, tai reiškia, jog jie veikia vienas kitą. Siekdami suprasti asmenybę turėtume atsižvelgti ir į socialinį kontekstą, kuriame žmogui besimokant pasireiškia konkretus elgesys. Šie teiginiai skiriasi nuo anksčiau minėtų agresijos teorijų, kuriose teigiama, jog agresija yra įgimtas elgesys ar dėl negalėjimo patenkinti savo poreikių agresyvumas individui veržiasi iš vidaus. Šios teorijos autorius tikina, jog agresyvaus elgesio kiekvienas išmokstame, o šis išmokimas skatina agresyviai elgtis – matydami savo tam tikro savo elgesio padarinius, žmonės suvokia, koks elgesys konkrečioje situacijoje jiems yra tinkamas. Tad įgyta informacija laikui bėgant pradeda vadovauti jo veiksmams (Bandura, 1997).

A. Bandura (1997) mano, jog agresyvumo išmokstame ne tik gaudami iš jo naudą, tačiau ir stebėdami kitų žmonių veiksmus socialinėje aplinkoje, šeimoje, televizijoje, kur kasdien susiduriama su agresija bei jos pasekmėmis. Agresijos modelio stebėjimas gali įvairiai paveikti kiekvieno žmogaus asmenybės elgesį (*Suslavičius, Valickas, 1999*). Modelio stebėjimas ar jo elgesio imitavimas gali paskatinti asmenybę perimti, išmokti naujų agresyvaus elgesio formų arba sujungus skirtingas tokio elgesio formas sukurti savo unikalų elgesio modelį. Svarbu paminėti, jog stebimas modelis tam tikrose situacijose gali naudoti tą agresyvaus elgesio formą, kurią individas suvokė, kaip neleistiną. Jei modelis nesulauks neigiamų aplinkinių reakcijų ar aplinkiniai į tokią agresiją reaguos teigiamai, stebėtojai susidarys nuomonė, jog toks elgesys yra priimtinas ir naudingas. Negana to, anksčiau išmoktos agresijos formos gali būti prislopintos ar sumažintos jų

pasireiškimo dažnumas, jei stebėtojas mato, jog modelis dėl tokio savo agresyvaus elgesio sulaukia nepageidautinų pasekmių (pavyzdžiui, bausmių, visuomenės atstūmimo). Aplinkinių reakcija, bausmės ar kiti nemalonūs veiksniai slopina agresyvų elgesį, tačiau palankiomis aplinkybėmis anksčiau išmoktas elgesys gali būti vėl kartojamas.

Socialinės kognityvinės agresijos teorija. K. A. Dodge su kolegomis teigė, „asmenybės reakcija į įvairius konkrečioje socialinėje situacijoje gaunamus stimulus pasireiškia kaip informacijos perdirbimo proceso funkcija“ (*cit. Suslavičius, Valickas, 1999, p. 130*). Šį procesą sudaro nuoseklių žingsnių seka, galinti funkcionuoti ir sąmoningai, ir nesąmoningai. Visiems toliau pateiktiems šešioms žingsniams įtakos turi sukauptos žinios ilgalaikėje atmintyje (ankstyvoji patirtis):

- Stimulų kodavimas – šiame etape renkant informaciją svarbiausia pastebėti kuo daugiau stimulų. Tyrimų rezultatai rodo, kad agresyvūs vaikai linkę dėmesį atkreipti į mažesnę stimulų skaičių, tampa jautresni priešiško ženklo. Perdėtas jautrumas padidina tikimybę, kad agresyvūs vaikai įvairius provokuojančius stimulus reaguos priešišku, agresyvu.
- Stimulų mintinė reprezentacija – užkodavus svarbius stimulus, pradedamas vykdyti šių stimulų interpretavimas, įprasminimas. Skirtingi žmonių informaciją gali interpretuoti skirtingai. Pavyzdžiui, agresyvūs individai provokacinėmis aplinkybėmis kitiems žmonėms priskiria priešiškus ketinimus; neagresyvūs vaikai į dviprasmiškas frustracines situacijas reaguodavo neagresyviai, kai tuo tarpu agresyvūs – priešingai.
- Tikslų išaiškinimas – šiame etape agresyvų elgesį gali paskatinti tuo atveju, kai jaučiamas neatitikimas tarp keliamų tikslų bei realios situacijos reikalavimų ir/ ar nukrypsta nuo socialiai priimtinių elgesio normų. Taip pat tokį elgesį gali paskatinti ir nedidelis keliamų tikslų lankstumas.
- Galimų reakcijų generavimas – žmogus, naudodamasis savo ilgalaikėje atmintyje sukauptą informaciją, renkasi keletą galimų atsakomųjų reakcijų (labai svarbu kiek jų ir kokia jų kokybė). Tikimybė pasireikšti nepageidaujamam elgesiui (agresijai) ypatingai padidėja, jei konkrečiose situacijoje šios reakcijos yra neveiksmingos ar netinkamos.
- Reakcijų įvertinimas - pasirinkta reakcija nebūtinai yra realizuojama, kadangi ji gali neatitikti keliamų reikalavimų. Kokia reakcija bus išreikšta, priklauso nuo to, kaip žmogus įvertins savo reakcijas bei kokį sprendimą priims. Šiame žingsnyje agresiją gali iššaukti, žmogaus paviršutiniškai įvertinta galimą reakciją arba impulsyviai

veikdamas visai neįvertina reiškiamos reakcijos; pernelyg pasitikėdamas savo jėgomis per daug pozityviai vertina savo reakcijas neapgalvodamas neigiamų pasekmių; kai žmogus per aukštai, arba per žemai įvertina savo efektyvumą numatydamas visuomenei priimtinių reakcijų realizavimą, arba atvirkščiai – prognozuodamas agresija paremtas reakcijas per aukštai vertina savo galimybes.

- Reakcijų įgyvendinimas – šiame žingsnyje pasirinkta reakcija realizuojama. Tai toks etapas, kai pasireiškia socialinė elgsena ir jis yra informacijos perdėbimo proceso pasekmė.

Apibendrinant galima teigti, kad agresyvumo formavimuisi įtakos turi tiek biologija, tiek psichologija, tiek individą supanti socialinė aplinka. Tačiau minėtosios teorijos labai abstrakčiai kalba apie agresijos priežastingumą, todėl sekančiose šio darbo dalyse labai svarbu atskleisti detalesnius veiksnius, skatinančius agresijos formavimąsi ankstyvuosiuose žmogaus raidos tarpsniuose bei jos raišką tolimesniame kiekvieno individo gyvenime.

1.1.2. Agresyvaus elgesio raiškos kaita žmogaus raidos perioduose

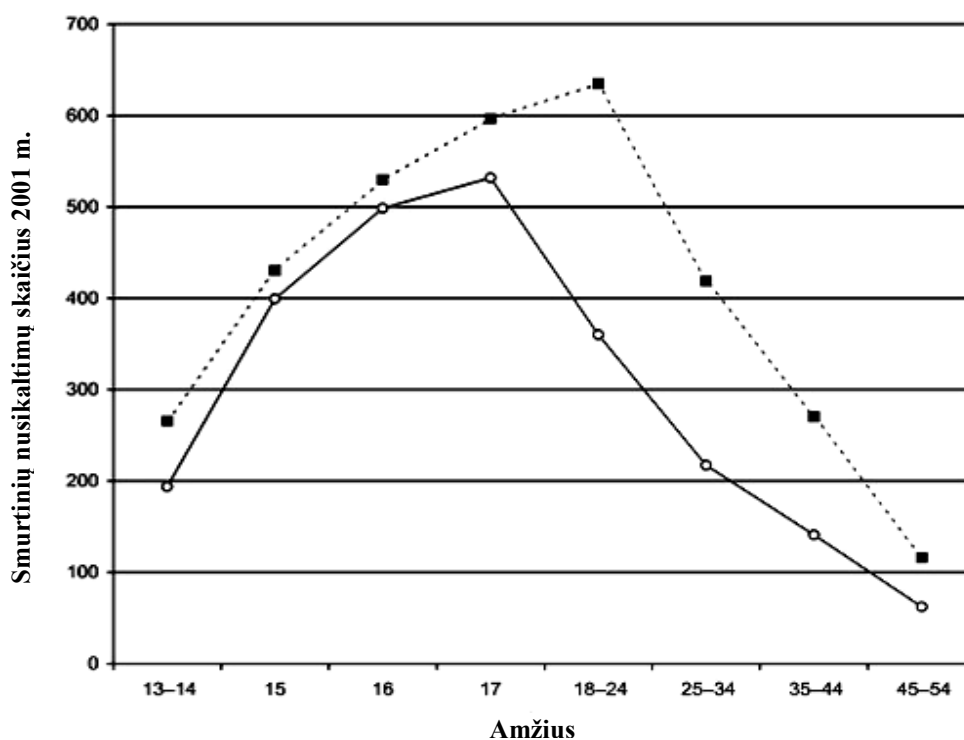
Mokslininkai pateikia nevienareikšmes išvadas, kai analizuojama agresijos raiška priklausomai nuo individo amžiaus. Kai kurie mokslininkai teigia, jog priklausomai nuo amžiaus agresyvumas linkęs mažėti (*Scheffer, 2005*), kiti teigia priešingai – jog jis kaip tik linkęs didėti (*Armonavičienė, 2006*). Įvairiais metodais tiriant agresyvumą daugelyje šalių buvo nustatyta, kad agresyvus elgesys išlieka stabilus ir nekinta per visą žmogaus gyvenimą: nuo vaikystės iki paauglystės, nuo paauglystės iki suaugusiojo amžiaus ir t.t. Ypatingai tai atsispindėjo berniukų tyrimuose. Longitudinių tyrimų pagalba buvo nustatyta, jog ankstyva agresyvaus elgesio raiška yra tiesiogiai susijusi su vėlesne asocialaus elgesio raiška.

Teigiama, jog tie vaikai, kurie yra agresyvūs būdami dviejų metų, pasižymės tokiu pačiu elgesiu sulaukę ir 18 metų. D. Furringtonas nustatė, jog berniukai, kurie pasižymėjo agresyviu elgesiu vaikystėje arba paauglystėje buvo linkę nusikalsti ir suaugusiojo amžiuje, jie pasižymėjo žiaurumu prieš savo žmonas, vykdė dažnus nusikaltimus (įskaitant ir smurtinius), vartojo psichiką veikiančias medžiagas ir t.t. L. D. Eronas ir L. R. Huessmanas, atlikę ilgalaikį (22 metų trukmės) tyrimą, nustatė, jog agresyvesni aštuonmečiai, sulaukę trisdešimties metų taip pat buvo agresyvesni (*Žukauskienė, 2006*).

Tiriant paauglių agresyvumą, buvo nustatyta, jog su amžiumi didėja ir jų agresyvumas, todėl lyginant 6-8 ir 9-10 klasių mokinius buvo prieita prie išvados, kad jaunesnieji paaugliai yra mažiau linkę elgtis agresyviai lyginant su vyresniaisiais (*Armonavičienė, 2006*). R. B. Cairnsas (1986)

nurodė, jog vaikams bręstant (nuo 10 iki 19 metų) itin padaugėja užpuolimų, žiaurių nusikaltimų, tačiau vėliau jų ima laipsniškai mažėti (Žukauskienė, 2006). Apie vis su amžiumi didėjančią agresiją patvirtino ir 2001 m. atliktas tyrimas (Sampson & Laub, 2003, pagal Tremblay et al., 2014), kuriame dalyvavo suimtieji (JAV- ■) ir apkaltinti (Kanadoje - ○) įvykdę smurtinius nusikaltimus. Tikėtina, jog smurtinių nusikaltimų įvykdymas prasideda dar iki tampant paaugliais, po truputį didėjant paauglio amžiui vis didėja ir smurtinių nusikaltimų skaičius, vėliau agresija pasižymintys nusikaltimai laipsniškai mažėja (žr. 1 pav.). Manoma, jog būtent tam, kad paauglystėje smurtinio pobūdžio nusikaltimų didėja, įtakos turi dar prieš paauglystės laikotarpį vaiko nuolat pastebimi fizinės agresijos atvejai artimoje aplinkoje, kaimynystėje, žiniasklaidoje, tarp bendraamžių ir t.t. Kuo vaikai vyresni, tuo labiau jie atkreipia dėmesį į fizinės agresijos apraiškas ir tuo labiau jie nori realizuoti tai, ką mato.

1 pav. rodomas laipsniškas smurtinių nusikaltimų mažėjimas, prasidedantis paauglystės pabaigoje ir jaunystės, jauno suaugusiojo amžiaus pradžioje grindžiamas vienu iš veiksnių –

1 pav. Amžiaus – smurtinių nusikaltimų kreivė pagal Tremblay, Hartup, Archer (2014, p. 87)

testosterono mažėjimu (Tremblay et al., 2014). Testosterono hormonas maitina raumenis, didina jėgą, tad siejasi ir su fizine agresija. Ankstyvoje paauglystėje ir jos laikotarpiu šio hormono kiekis organizme didėja, o sulaukus 25 - 30 metų amžiaus - po truputį mažėja, atitinkamai mažėjant ir smurtinių nusikaltimų skaičiui (Myers, 2008). Įkalintų asmenų, nuteistų už smurtinius nusikaltimus,

testosterono lygis būna kur kas aukštesnis nei tų, kurie įvykdė nesmurtinio pobūdžio nusikaltimus (Dabbs et al., 1995, 1997, 2001, pagal Myers, 2008).

D. Sheffer (2005) nurodo, jog nors paauglystėje agresyvaus elgesio lygis išlieka maždaug panašaus intensyvumo, tačiau keičiasi agresijos raiškos pobūdis – agresyvumas pasireiškia kitomis, netiesioginėmis formomis (pvz, asocialiu ar delinkventiniu elgesiu).

Asocialumas ir agresyvumas tai tarsi dvi viena nuo kitos neatsiejamos sąvokos. Jaunuoliai, pasižymintys visuomenei nepriimtiniu asocialiu elgesiu skirstomi į dvi grupes: pirmąją, kai asocialus elgesys reiškiasi visą gyvenimą, antrąją - asocialus elgesys prasideda ir baigiasi kartu su paauglyste. Pirmosios grupės jaunuoliai nusikalsti pradeda labai anksti, o polinkis tą daryti neišnyksta jų visą gyvenimą. Jie pasižymi dažniau pasireiškiančiu ir labiau išreikštu agresyvumu, nepaklusnumu, ankstyvomis elgesio problemomis, prasta savikontrole, impulsyvumu, sudėtingu temperamentu įvairiuose gyvenimo etapuose, skirtingose situacijose. Šie jaunuoliai dažniausiai jau gimsta turėdami neuropsichologinių sutrikimų, kurie negatyviai veikia kai kurias raidos bei elgesio vystymosi funkcijas. Antrajai grupei priskiriami jaunuoliai, kurie paauglystėje pradėję asocialiai elgtis nustoja tai daryti iki jauno suaugusiojo amžiaus (Žukauskienė, 2006). Tačiau tai nereiškia, jog šie jaunuoliai nustoję vykdyti nusikaltimus ir laipsniškai grįždami prie visuomenei būdingo gyvenimo būdo nesusidurs su neigiamomis pasekmėmis. Per tą laikotarpį, kai elgėsi asocialiai, jie galėjo būti pašalinti iš mokyklos, nuo jų nusigrėžė tėvai, galbūt jie turi priklausomybių ar už padarytus nusikaltimus yra įkalinti – tai apsunkina paauglio sugebėjimą sėkmingai pereiti į suaugusiojo amžių.

Nors nemaža tyrimų, kurie rodo agresyvaus elgesio stabilumą per visą žmogaus gyvenimą, tačiau vis dėlto nėra vieningų rezultatų, pagrindžiančių tendenciją agresyvaus elgesio intensyvumo didėjimui arba mažėjimui priklausomai nuo amžiaus. Vieni teigia, jog agresyvumas išlieka stabilus visą žmogaus gyvenimą, kiti, grįsdami savo tyrimais, su šia nuomone nesutinka. Mokslininkų tyrimuose atsispindintys rezultatai byloja apie tai, kad lygiai taip pat, kaip žmonės yra individualūs, augantys skirtingose aplinkose, skirtingai ugdomi, taip ir agresija kiekvieno gyvenime priklausomai nuo jo amžiaus reiškiasi skirtingu laipsniu.

1.1.3. Agresyvumą bei nusikalstamumą lemiančios priežastys

„Vaikai pirmiausiai kanda, suduoda, pastumia, spiria; po to palaipsniui renkasi socialines agresijos formas, pavyzdžiui tokias, kaip neigiamų apkalbų apie kitus skleidimą ar mėginimą nutraukti klasės draugų draugystę (Suslavičius, Valickas, 1999). Ši labai ribota agresyvaus elgesio formų tąsa, atsispindinti žmogaus raidos eigoje rodo, jog agresija gali būti sąlyginai pastovi. Tačiau kyla klausimas, kas nulemia tai, kad vieniems žmonėms agresyvus elgesys mažiau, kitiems stipriau

išreikštas, o tretį visai tokiu elgesiu nepasižymi. Daugelis mokslininkų, tyrinėjusių vaikų bei paauglių agresyvaus elgesio reiškinius, pirmiausiai dėmesį atkreipia į socialinę jų aplinką. Teigiama, jog šeima yra pats reikšmingiausias, vaiko asmenybės tapsmą nulėmiantis veiksnys.

Kasdieniniame gyvenime agresija gali pasireikšti įvairiomis formomis, tačiau fizinė agresija yra ta forma, kuri dažniausiai sukelia didžiausias problemas, prognozuojančias įvairius sužalojimus, nusikalstamos veikos ar net savižudybės, kito žmogaus mirties ir pan. baigtimis (*Juozulynas et al., 2012*). Apskritai agresija neigiamai veikia žmogaus sveikatą, socialinius ryšius bei kitas gyvenimo sritis tiek nusikaltėlių, tiek aukų atžvilgiu. Todėl darbo autorė pristatydamą agresyvaus elgesio priežastis, daugelyje atvejų orientuosis į fizinės agresijos formą.

Akivaizdu, kad priežasčių, kurios gali skatinti agresyvų elgesį yra daug. Mokslininkai teigia, jog genetiniai ir (arba) biologiniai veiksniai, nepakankamas tėvų rūpinimasis savo vaiku, finansinis nepriteklus šeimoje, šeimos narių nusikalstamas elgesys, motinos amžius pagimdžius vaiką, vaiko nesėkmės mokykloje, šeimos praradimas lemia agresijos formavimąsi nuo ankstyvojo individo amžiaus (*Stanford et al., 2003; Vaitekoniene, 2001, pagal Juozulynas, et al., 2012*). Kiti sąrašą papildo tėvų taikomomis fizinėmis bausmėmis, genetiniu tėvų ir vaikų panašumu, suaugusio subjektyviai suvokiama vaikystė, kaip ypatingai bloga, kuri leidžia pateisinti asocialų elgesį (*Žukauskienė R., 2006*), bendraamžių įtaka, ankstyvąja socializacijos patirtimi, situaciniais veiksniais (*Mueller-Bamouh, Ruf-Leuschner, Dohrmann, Schauer, Elbert, 2016*). Taip pat neatsisakoma nuomonės, jog šeimos ir aplinkos veiksniai sąveikauja kartu su biologiniais veiksniais, todėl agresyvus elgesys pasireiškia pačioje vaikystėje (*Žukauskienė, 2006*).

Jau prenataliniame žmogaus raidos laikotarpyje iš dalies nuo tėvų priklauso, kaip susiformuos vaiko kūnas, jo psichika. Čia tėvas su motina prilyginami išoriniams bei vidiniams raidos veiksniais, kurie gali būti tiek žalingi, tiek naudingi vaisiaus vystymuisi. Būsimų tėvų elgesys, kurį jiems perdavė jų pačių tėvai, seneliai ir t.t., leidžia dar negimusiam vaikui pajusti susiformavusias etines bei moralines normas. Visa tai atspindi nėščiosios elgesys.

Nėra abejonės, kad nėščiosios alkoholio, narkotinių medžiagų, vaistų vartojimas, rūkymo įpročiai neigiamai veikia įsčiose besiformuojantį vaisių. Mokslinėje literatūroje pristatomi tyrimų rezultatai, aprašantys randamus ryšius tarp nėščiosios rūkymo ir vaiko asocialaus elgesio. Juose dėmesys sutelkiamas ne tik į nėščiosios rūkymo sąsajas su vaiko impulsyvumu, hiperaktyvumu, bet ir su smurtiniais nusikaltimais, kurie anksti prasidėję nesiliauja visą jo gyvenimą (*Navickas, Vaičiulienė, 2010*). Būsimos mamos asocialaus elgesio patirtis dar prieš jai baigiant mokyklą, jos amžius susilaukus pirmojo vaiko, prasta šeimos materialinė padėtis gali prognozuoti apie kūdikio agresyvaus elgesio formavimąsi vėlesniame jo raidos procese. Asocialus motinos elgesys

paauglystėje gali būti genetiškai užprogramuojamas ir perduodamas vaikui polinkiu į impulsyvumą bei agresyvų elgesį (*Tremblay, 2014*).

Reikšmingi emociniai ryšiai su tėvais vaikui yra labai svarbūs jo psichinei bei emocinei sveikatai. Šių ryšių stoka sukelia tokius jausmus kaip beviltiškumą, nereikalingumą, emocinės šilumos trūkumą. Tie paaugliai, kurie patyrė emocinę deprivaciją, pasižymėjo didesnėmis emocinėmis problemomis ir labiau linko į agresyvų bei delinkventinį elgesį nei tie asmenys, kurie sulaukė didesnio šeimos palaikymo (*Šeibokaitė, 2008; Umbrasienė, Narkauskaitė, 2010*). Šeimos interakcijos teorija sako, jog artimi tėvų-vaikų tarpusavio santykiai yra susiję su didesniu socialumu, teigiama bendraamžių įtaka ir trukdo asocialaus bei agresyvaus elgesio vystymuisi (*Kairienė, 2005*).

Nesutarimai tarp tėvų ir jų vaiko bei netinkamas tėvų tarpusavio bendravimo modelis tampa viena iš potencialių priežasčių, kodėl asocialus vaiko elgesys stiprėja didėjant vaiko amžiui. N. Urbain-Gauthier su J. Wendland (2017) teigė, jog priklausomai nuo to, kaip tėvai reaguoja į vaiko agresyvius veiksmus ir su juo bendrauja likusieji šeimos nariai bei tai, kaip tarpusavyje bendrauja patys tėvai, gali stiprėti vaiko fizinės agresijos raiška. Jeigu motina, kiti šeimos asmenys į agresyvų vaiką reaguodavo susierzinusiai, agresyviai, naudojo emocinį smurtą, nerodė tinkamos motiniškos šilumos, atitinkamai tai veikė ir vaiko agresyvumą - jis vis stiprėjo ir dažnėjo. Negana to, į vaiko agresiją atgalinė šeimos narių reakcija ta pačia agresija trukdo formuotis vaiko vidinėms normoms, kurios sulaiko jį nuo agresyvumo (*Legkauskas, 2013*). Nepaklusnumas tėvų atžvilgiu tampa vaiko elgesio stiliumi, kurio jis išmoksta bendraudamas su savo tėvais. Priešiškumu, prievarta grįstas tėvų ir vaikų bendravimas yra perkeliama į kitas situacijas bei aplinkybes. McCordo (1983) ir C.S. Widom (1989) nustatė, jog toks tėvų, šeimos narių elgesys skatino vaiką nusikalsti suaugusiojo amžiuje, nepriklausant nuo to, kokios formos smurtą jis patyrė vaikystėje (*Žukauskienė, 2006*).

Priešiškas tėvų tarpusavio bendravimas taip pat skatina vaiko agresyvumą. Vaikų stebimi konfliktai namuose, nuolatiniai tėvų nesutarimai neretai sukuria tėvų skyrybų nuojautą. Pastebėta, kad tuomet patiriamas susierzinimas namuose perkeliama ir į mokyklos aplinką. Vaikas gali konfliktuoti su bendraamžiais, mokytojais, tampa agresyvus arba uždaras (*Navickas, Vaičiulienė, 2010*).

Agresyvus tėvų su savo vaikais elgesys dažniausiai suvokiamas kaip fizinės bausmės, fizinis smurtas (*Kairienė, 2010*), kurios pasireiškia vaiko mušimu, smūgiais, žalojimu ar kitu poveikiu vaiko išoriniam kūno paviršiui bei vidiniams organams (*Žukauskienė, 2006*). Visgi norėdami sudrausminti ar nubausti savo vaiką už netinkamą elgesį tėvai turėtų atsižvelgti į tai, kokio pobūdžio bausmės taiko ir kaip ši bausmė paveiks tolimesnį jų vaiko pasaulio suvokimą, santykius su pačiu savimi ir aplinkiniais, kadangi įrodyta, jog dažnas tėvų drausminimas taikant fizines bausmes prieš vaiką yra susijęs su vėliau pasireiškiančiu agresyviu, delinkventiniu vaiko elgesiu bei

smurtinio pobūdžio nusikaltimais jam suaugus (*Gershoff, 2000; Hecker, Hermenen, Isele, Elbert, 2013; Mersky, Topitzes & Reynolds, 2011; Widom & Maxfield, 2001, pagal Mueller-Bamouh et al., 2016*).

Tėvai, drausmindami savo vaikus fizinėmis bausmėmis demonstruoja agresiją kaip tinkamą būdą siekiant susidoroti su panašaus pobūdžio problemomis. Agresyvų bendravimą, fizinės agresijos reiškinius namuose vaikas po truputėlį perkelia į socialinę aplinką – bendraudamas su aplinkiniais jis pradeda naudoti panašias agresyvaus elgesio formas. Palyginus dvi paauglių imtis, kurie įvykdė ir neįvykdė sunkius nusikaltimus buvo nustatyta, kad tie vaikai, kurie augdami patyrė fizinėmis bausmėmis grįstą auklėjimą, stiprius fizinius sužalojimus paauglystėje pasižymėjo delinkventiniu elgesiu, vykdė nusikaltimus (*Balevičiūtė, 2012*). Socialinio išmokymo teorija teigia, jog vaikai, kurie savo tėvų baudžiami fizinėmis bausmėmis, patys linksta naudoti agresiją ne tik prieš bendraamžius, bet ir tapę suaugusiaisiais. Todėl mokslininkai, tyrinėjantys žiaurumą šeimoje, pritaria, kad agresyvumas yra perduodamas iš kartos į kartą (*Widom, 1989, pagal Žukauskienė, 2006*). Tačiau suaugus kylančios problemos, susijusios su fizinės agresijos naudojimu prieš vaikus ar kitus asmenis, kiekvienam skiriasi savo intensyvumu, o galiausiai, daugelis vaikystėje fiziškai baustų vaikų netgi netampa smurtinius nusikaltimus vykdančiais paaugliais ar suaugusiaisiais (*Elbert, Rockstroh, Kollasa, Schauer & Neuner, 2006; Widom & Maxfield, 2001, pagal Mueller-Baumouh et al., 2016*).

Šeimos disfunkcionalumas – tai dar viena priežastis vaiko polinkiui į agresyvumą. Pirmiausia svarbu atkreipti dėmesį į tai, kokioje šeimoje - pilnoje ar ne - vaikas augo (*Triandis, 1994, pagal Myers, 2008*). Tyrimai atskleidžia, jog net 61,5 proc. nepilnamečių kolonijoje atlikinėję bausmes už įvykdytus nusikaltimus augo nepilnose šeimose, t.y. juos augino ir auklėjo: tik motina – 41,5 proc., tik tėvas – 5,4 proc., seneliai – 5,4 proc., vaikų pensionatuose auklėtojos – 9,2 proc. (*Umbrasienė, Narkauskaitė, 2010*). D. Myers (2008) teigimu, Jungtinėse valstijose 70 proc. dėl jų agresyvaus elgesio sulaikytų nepilnamečių augo nepilnose šeimose. N. Umbrasienė ir L. Narkauskaitė (2010) tikina, jog lyginant vaikus, gyvenančius pilnoje ir ne pilnoje šeimoje, kilę iš nepilnų šeimų yra dažniau suimami teisėsaugos ir patraukiami baudžiamojo atsakomybėn. S. Wilkinson tyrimas atskleidė, jog vaikas, šeimoje augantis be tėvo, labiau linkęs vartoti alkoholį, narkotines medžiagas, muštis su kitais, bėgti iš namų (*Justickaja, Kalpokas, Ūselė, 2008; Leliūgienė, 2003*). Kitas ne ką mažiau reikšmingas veiksnys yra vieno iš tėvų arba abiejų polinkis vartoti alkoholį. Tai yra didelis rizikos veiksnys, galintis nulemti vaiko elgesio bei emocinių problemų atsiradimą. Tikimybė, jog vaikas turės internalinių sunkumų, socialaus, delinkventinio elgesio problemų alkoholikų šeimoje padaugėja du kartus daugiau nei vaikams, kurie auga ne alkoholikų šeimose. Alkoholikų šeimose vaikai veikiami daugybės neigiamų faktorių, kurie stipriai trikdo vaiko socializaciją dėl tiek jo

matomo, tiek patiriamo smurto, nepriežiūros, skurdaus materialinio gyvenimo, emocinio ryšio su vienu iš tėvų arba abiejų stokos, prastos motyvacijos mokslo bei darbo atžvilgiu (*Kondrotaitė, 2006*).

Tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai daro įtaką jo pasirenkamiems elgesio variantams bendraujant su bendraamžiais, tačiau kuo tėvų ir jų vaikų tarpusavio santykiai yra prastesni, tuo mažesnę įtaką jie daro savo paauglio elgesiui - bendraamžių įtaka šiuo atžvilgiu tampa stipresnė (*Gedvilienė, Zuzevičiūtė, 2007*). Dėl panašaus pobūdžio problemų ir išgyvenimų su kuriomis susiduria paaugliai, jie tampa vieningesni, labiau vieni kitais pasitiki bei padeda susidoroti su kylančiais sunkumais (*Petrulytė, 2012*). Siekdami vienas kitam padėti nepilnamečiai bendradarbiaudami su kitais vaikais išmoksta įvairių elgesio modelių. Todėl tai, kokio elgesio modelių vaikas išmoks, labai priklauso nuo to, kokioje aplinkoje, kur ir su kuo jis praleidžia laiką.

Neformalios grupės – tai nepilnamečių, kartais ir vienmečių kompanijos, kurios turi svarią reikšmę gyvenime, kai vaikas susiduria su sunkumais namuose ar mokykloje. Šiose grupėse nepilnamečių požiūris į daugelį dalykų yra panašus, jie bendrauja kaip lygus su lygiu, jie jaučiasi nesuvaržyti, gali daryti tai, ką namuose jiems draudžia tėvai. Tokio pobūdžio grupės kiekvieno vaiko gyvenime vaidina skirtingą vaidmenį. Vieniems tai gali asocijuotis su dalyvavimu tam tikroje organizacijoje ir daryti teigiamą poveikį – atskleisti kūrybinius sugebėjimus, dalintis asmenine patirtimi, padėti adaptuotis tam tikroje socialinėje aplinkoje ar padėti išspręsti tam tikras psichologinio pobūdžio problemas. Tačiau neformalūs asocialūs susivienijimai nepilnamečių stumia į šalį nuo socialiai naudingos pažintinės veiklos, prosocialios aplinkos.

C. Edelbrockas (1995) pažymi, kad būdingiausias amžius paauglystėje prisijungti prie neformalių asocialių grupių vaikams yra 10-17 metų. Šioms grupėms nariams būdingas identifikavimasis su nustatytomis grupės taisyklėmis, uždarumu, asocialia subkultūra, atsiribojimu bei neteisėtų tikslų įgyvendinimu. Požiūris į mokyklą taip pat skiriasi priklausomai nuo jų bendraamžių. Bukowskio, Sippolos ir Newcombo (2000) tyrimų duomenimis, šioms grupėms priklausančių narių vykdomi nusižengimai rodo, jog jaunuoliai, pasiekę paauglystės amžių, žavisi agresyviai besielgiančiais bendraamžiais, o gerai besimokančius mokinius, kurie nepasižymi asocialiu elgesiu, vertina kaip mažiau patrauklius (*Žukauskienė, 2006*). Žemas įsitraukimas į organizuojamus užsiėmimus mokykloje, dažnai keičiamos mokyklos ar „išmetimai“ iš jų yra dažnesni agresyviai besielgiančiųjų grupėje (*Juozulynas et. al., 2012*). A. Piliponytė (2000) teigia, jog nepilnose šeimose augantys vaikai lengviau pasiduoda bendraamžių įtakai, įsitraukia į neformalių asocialių grupių veiklą (*Umbrasienė, Narkauskaitė, 2010*).

Agresiją skatinantys veiksniai gali būti agresyvaus elgesio priežastys ir konkrečioje situacijoje (*Legkauskas, 2012*):

- Agresyvaus elgesio stebėjimas. Haj-Yahia ir Abdo-Kaloti (2007) ir kt. tyrimai atskleidė, jog daugkartinis asmeninis patyrimas arba pernelyg dažnas fizinio, psichologinio ar verbalinio smurto stebėjimas šeimoje tiek vaikystėje, tiek paauglystėje, prognozuoja vaiko agresyvų bei delinkventišką elgesį (*Mueller-Bamouh, et al. 2016; Anderson, Bushman, 2002; Johnson, Cohen, Smailes, Kasen, Brook, 2002 pagal Tremblay, 2014*).
- Tėvų skyrybos taip pat skatina agresyvumą. Psichologai neturi vieningos nuomonės, kokio amžiaus individus šis procesas paveikia labiau – vaikus ar paauglius. Tačiau dauguma pritaria, jos tėvų skyrybas skirtingai išgyvena ir berniukai, ir mergaitės. Berniukui, po tėvų skyrybų, likus gyventi su mama, šis patiria daug neigiamų išgyvenimų, kuriuos jie linkę išreikšti blogu elgesiu: pradeda rūkyti, bėga iš pamokų, darosi agresyvūs ir pikti. Naudodamas tokius elgesio modelius ji maskuoja savo nuoskaudą dėl išgyvenamos situacijos ir baimės, kad likęs be tėvo ji nebus saugus (*Čekuolienė, 2014*). Cherlin su kolegomis (1998) nustatė, kad rizika vaikui turėti elgesio problemų padidėdavo po tėvų skyrybų (*Myers, 2008*). K. Miškinis (2003) teigia, jog paaugliai, priešingai nei vaikai, patėvio ar pamotės priėmimui į jų šeimą dažnai yra linkę priešintis: jie ima grasinti mamai, gąsdina išeisią iš namų. R. Žukauskienės ir O. Malinauskienės (2008) pastebėjo, jog tėvui palikus savo šeimą ir atstūmus savo vaikus – vaikinių gyvenime prognozuojant jų emocinius bei elgesio sunkumus tai yra vienas svarbiausių kintamųjų.
- Patirta tėvų netektis yra gana reikšminga tolimesniam vaiko elgesiui, jo socializacijai, jo emociniams išgyvenimams (*Butvilas, 2005*). Tyrimais nustatyta, jog išgyvenant laikotarpį po šio traumuojančio įvykio regresuoja ne tik suaugusiųjų elgesys, santykiai su aplinkiniais, tačiau ir vaikų (*Hilliard, 2001; Perry, 2000*). Teigiama, jog vaikai, kurie iki šešioliktų savo gyvenimo metų neteko vieno arba abiejų tėvų yra įtraukiami į rizikos grupę. Tyrimai atskleidžia, jog vaikai iš nepilnų šeimų nepaisant kitų elgesio problemų yra linkę į delinkventišką, agresija pagrįstą elgesį (*Goldman, 2000*).
- Patyčios taip pat įvardijamos, kaip galinčios nulemti vaiko/ paauglio žalojančio fizinio smurto protrūkius ar net žmogžudystes, savižudybę. Pasak Olweus (2011, pagal *Legkauskas, 2013*) patyčios yra besikartojantis elgesys, kurio tikslas yra sukelti kitam žmogui fizinį ar psichologinį diskomfortą. Ar vaikas taps agresyvesnis, priklauso nuo to, kaip jį priims ir vertins bendraamžiai. Jei nuolat atstums, su juo niekas nenorės bendrauti ar jis bus nuolat skriaudžiamas, didelė tikimybė, kad ir pats pradės elgtis

agresyviai (*Čekuolienė, 2014*). Dažnai įvyksta tai, kad vaikai ar paaugliai, buvę patyčių aukomis, tampa jų iniciatoriais. Tyrimai atskleidžia, jog jaunuoliai, iki 24 metų įvykdę po vieną nusikaltimą, 6-9 klasėse patys buvo patyčių iniciatoriais, 40 proc. iš jų sulaukę 30-ties metų buvo teisti daugiau nei du kartus (*Fritz, 2006; Root, 2006*).

Apibendrinant galima teigti, jog socialinė aplinka labai jautriai veikia nepilnamečius. Tai, kuria kryptimi pasuks nepilnametis, labiausiai priklauso nuo artimiausios aplinkos – šeimos. Pozityvi šeimos emocinė atmosfera bei šeimos emocinę atmosferą kuriantys komponentai yra veiksniai, slopinantys paauglių agresyvų elgesį. Tyrimai atskleidžia, jog tėvų parama, jų palaikymas, siekis suprasti savo vaiką, emocinė šiluma, artumas bei mažas konfliktiškumas ir pasitikėjimas nepilnamečiu šeimoje – tai tik keli veiksniai iš daugelio, kurie slopina paauglių agresyvų elgesį (*Justickaja et al., 2008; Karcher et al, 2006; Mazefsky, Farrell, 2005; Pickett, Simons-Morton, Dostaler, 2009*).

Mokslininkų nuomone tėvų priežiūros trūkumas ar jų atstūmimas yra stipriausi veiksniai, nulemiantys netinkamą vaiko elgesį. Šeimos konfliktai, tėvų nusikalstamas elgesys yra vidutinio stiprumo faktoriai, o griežta disciplina, tėvų sveikata, vieno iš tėvų nebuvimas šeimoje buvo silpniausi faktoriai, prognozuojantys nusikalstamą elgesį ateityje (*Žukauskienė R., 2006*). Tačiau reikia pripažinti, kad šių veiksnių įtaka nors ir formuoja vaiko agresyvumą bei skatina jo nusikalstamumą ateityje, ne visuomet yra tie veiksniai, kurie trukdo vaiko, paauglio socializacijai.

1.2. Tėvų auklėjimo stiliaus samprata

Šeima – tai artimiausia socialinė aplinka, kuri daro didžiausią įtaką savo vaiko, paauglio socializacijai. Vis daugiau ir daugiau šiandienos tėvų pripažįsta, kad vaikų auklėjimas yra vienas iš prasmingiausių, tačiau reikalaujančių begalinės atsakomybės, procesų per visą suaugusiojo žmogaus gyvenimą. Kiekvienoje vystymosi pakopoje, tėvai reikalingi savo vaikams, kad juos sudrausmintų, vadovautų bei auklėtų vaiko psichologinę, fizinę, socialinę bei ekonominę gerovę. Tik tinkamas auklėjimas, tėvų dėmesingumas, parama gali padėti vaikui tapti laimingu, sveiku, pasitikinčiu, bendradarbiaujančiu bei atsakingu suaugusiuoju (*Jonyniene, Roy, Gfroerer, 2015*).

Daugelis tėvų vis dar mėgina atrasti patį sėkmingiausią ir tinkamiausią vaikų auklėjimo būdą. Jie supranta, kad kompetencijos būti veiksmingu tėvu (mama) ir išlaikyti nuoširdžius, artimus bei pagarbius santykius su vaiku nėra įgimtos (*Jonyniene et al., 2015*). Jų reikia išmokti. Dažnas iš tėvų pripažįsta, jog šiandieniam pasaulyje informacijos, susijusios su vaikų auklėjimu yra gausybė. Neretai šio amato mokomasi žiūrint įvairias laidas, dalyvaujant pokalbių forumuose ar skaitant tiek pagrįsta, tiek nepagrįstą literatūrą, susijusią su šia tema, kartu neatmeta ir ankstyvosios savo patirties, kurią įgijo stebėdami savo tėvų elgesį.

Pastebima, jog vienose šeimose auga pasitikintys savimi, laimingi, draugiški, o kitose - priešiški kitiems, nelaiminti, neturintys saugumo jausmo vaikai. Šiai skirtingai vaikų asmenybės bei emocijų raidai įtaką gali daryti daugelis skirtingų priežasčių: tėvų vertybinės sistemos, tėvų ir vaiko tarpusavio santykių šeimoje, vaiko temperamento, amžiaus, lyties, gyvenimo sąlygų bei kultūrinės aplinkos, kurioje šeima gyvena. Tiek tėvai, tiek vaikas yra savitos individualybės, todėl išvardinti požymius, būdingus geriausiems vaiko bei tėvų tarpusavio santykiams apibūdinti, kuriuose atsispindėtų teigiama auklėjimo įtaka vaikui, labai sunku. O formulės, kuri tėvams (globėjams) nušviestų kelią su nuorodomis, rodančiomis ką ir kaip vis kitoje situacijoje daryti, nėra (*Žukauskienė, 2012*).

Teigiama, jog tėvų meilė – tai esminė sąlyga, lemianti vaiko auklėjimo sėkmingumą. Ugdant vaiko pasitikėjimą savimi, labai svarbus tėvų jautrumas jo ar jos jausmams, įsitikinimams bei sugebėjimams. Dažnai tėvai pakankamai nesupranta savo vaiko, kadangi skiria per mažai dėmesio besikeičiančiai vaiko psichinei struktūrai, jausmų stiprumui, temperamento bruožams ar minties ugdymui. Tik skirdami laiką buvimui su savo vaiku, suteikdami galimybę išsakyti ir pasipasakoti apie jam svarbias santykių ar kitas problemas bei pasidalinti savo jausmais, tik suprasdami, ką visa tai reiškia vaikui, tėvai gali būti jautrūs jo norams bei rūpesčiams, ir kiek įmanoma patenkinti juos.

Diana Baumrind (1967, 1971, 1991) tyrinėjo tėvų auklėjimo stilius ir jų tinkamumą vertino pagal tai, koks auklėjimo būdas lemia tai, kad vaikas geriau įsisavina socialiai adaptuotą elgesį. Jos sudaryta tėvų naudojamų auklėjimo stilių tipologija yra tapusi klasikine, tačiau ir šiandien labai dažnai naudojama.

Auklėjimo stilius D. Baumrind apibūdina kaip normalią tėvų pastangų įvairovę siekiant kontroliuoti vaikus ir padėti jiems pritapti visuomenėje. B. Bitinas (2004) auklėjimo sąvoką prilygina socialiniam reiškiniui, kurį lemia visa aplinka – tiek gamtinė, tiek demografinė, tiek kultūrinė ir kt. Marwan (2014) mano, kad tėvų pasirenkamas ir naudojamas auklėjimo stilius priklauso nuo vaiko lyties, socialinės – kultūrinės terpės, kurioje gyvenama, tėvų lyties. Yoblonska (2013) nustatė, kad palankiausias sąlygas vaikų asmenybės formavimuisi paauglystėje lemia optimalus šeimos darnos lygmuo bei prisitaikomumas, taikomas autoritetingas vaikų auklėjimo stilius, vaiko pripažinimas auklėjimo procese (*Žukauskienė, 2012*). Pasak K. Hurrelmann ir G. Unverzagt (2001) svarbiausias auklėjimo tikslas yra išmokyti vaiką savarankiškumo ir leisti jam laisvai vystytis.

Pasak D. Baumrind, auklėjimo stiliaus pagrindą sudaro dviejų svarbių elementų – jautrumo bei reiklumo – derinys. Jautrūs tėvai supranta savo vaikų poreikius, pripažįsta juos ir stengiasi patenkinti. Reiklūs tėvai viliasi ir tikisi iš savo vaikų, kad šie elgsis protingai, atsakingai, vadovausis šeimoje nustatytomis taisyklėmis ir rūpinsis savimi. Ji išskyrė tris pagrindinius tėvų

auklėjimo stilius: autoritetingą, autoritarinį, ir viską leidžiantį (*Gillespie, 2014*). *E. Maccoby ir J. Martinas (1983)* šią klasifikaciją papildė dar vienu stiliumi, kurį pavadino neįsitraukiančiu. Visi šie stiliai atspindi skirtingą tėviškų vertybių, įpročių bei elgesio struktūrą, taip pat skirtingą jautrumo ir reiklumo balansą (*Žukauskienė, Malinauskienė, 2008*).

Autoritariniai tėvai siekia, kad vaikas visiškai paklustų. Nuolankumas jiems – vertybė. Šeimoje vyrauja labai griežta disciplina, ir už nepaklusnumą yra baudžiama. Toks tėvas ar motina yra kategoriški, jie mano, kad jų žodis yra lemiamas. Jie nėra pasirengę paskatinti vaikų veiklą. Autoritarinių tėvų elgesys nėra toks, kokio jie reikalauja iš vaikų; jie labai dažnai nekreipia dėmesio į savo vaikų norus, gerovę, kadangi aktualesni yra jų pačių interesai.

Autoritetingi tėvai siekia, kad jų vaikas būtų atkaklus, socialiai atsakingas, savarankiškas, linkęs bendradarbiauti. Svarbiausias šio stiliaus bruožas - stipri kontrolė ir vaiko savarankiškumo, nepriklausomybės pripažinimas bei skatinimas. Jie vertina savo vaiko savitą požiūrį, individualumą. Šio tipo tėvai dalinai panašūs su autoritarinio tipo tėvais. Panašumas tame, kad abu auklėjimo tipai pasižymi tam tikrų taisyklių bei elgesio ribų nustatymu, tačiau autoritetingi tėvai linkę savo vaikus išklaudyti ir atsižvelgti į savo vaikų poreikius. Autoritetingą auklėjimo stilių naudojančių tėvų drausminimo metodai yra ne baudžiantys, o palaikantys.

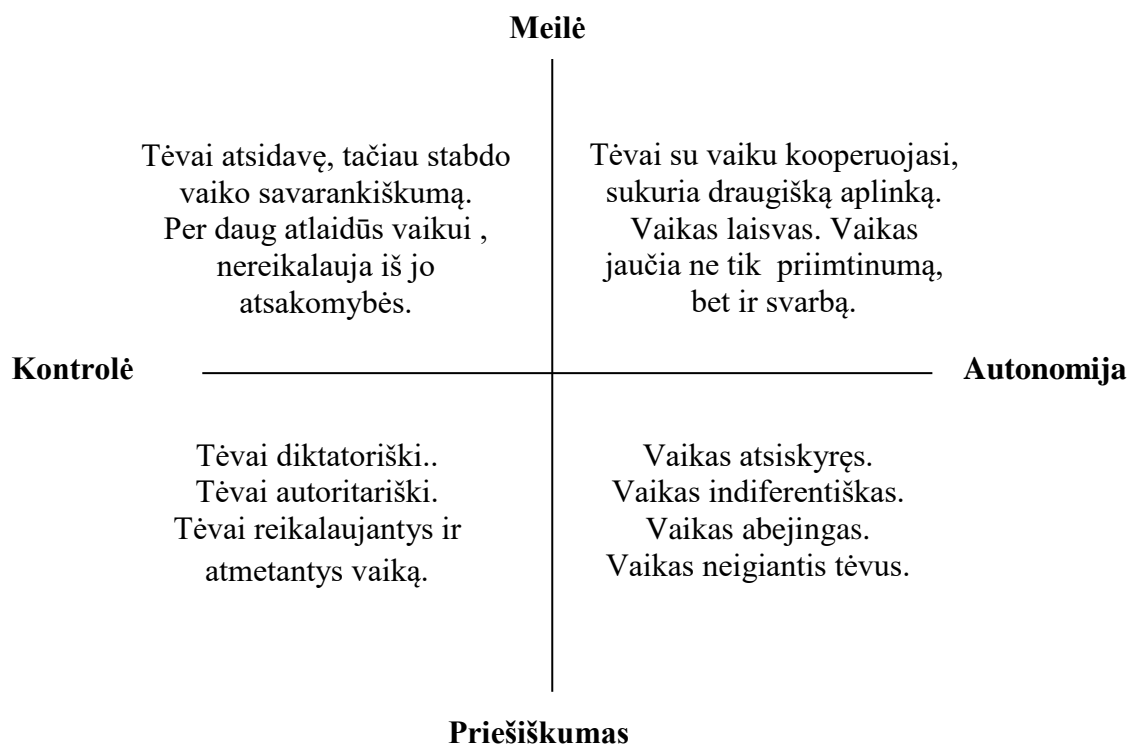
Liberalūs tėvai daugiau atsiliepia į vaiko poreikius nei yra reiklūs. Aprūpinti savo vaiką viskuo, kas būtina ir patenkinti jo norus – svarbiausias jų tikslas. Liberalūs tėvai nereikalauja, kad vaikas elgtųsi pagal socialiai priimtinas taisykles, kadangi mano, jog jis pats turi reguliuoti savo elgesį. Tokie tėvai yra netradiciški ir švelnūs, nerodo valdžios, jie nereikalauja iš savo vaikų brandaus elgesio, leidžia per didelį savarankiškumą ir vengia konfrontacijos. Su vaiku tariamasi, jam paaiškinamos šeimos taisyklės. Šio auklėjimo stiliaus taisyklės bei vadovavimo struktūra nuosekli arba jos visai nėra.

Neįsitraukiantys tėvai yra emociškai šalti ir atsiriboję. Savo vaikams jie kelia mažus reikalavimus, jų elgesio nekontroliuoja, kadangi labiau galvoja apie save, o ne apie vaikus. Tokia aplinka gali būti kenksminga vaikui. Visą leidžiantys ir nekontroliuojantys tėvai gali tapti blogo savęs vertinimo priežastimi, kadangi vaikas neišmoka tinkamų savikontrolės formų (*Žukauskienė, 2012*).

Paauglių ir tėvų santykių tyrimais nustatyta, kad autoritetingų, emociškai šiltų tėvų išauginti paaugliai pasižymi aukštesniu pasitikėjimu savimi, kontroliuoja save, yra draugiški, komunikabilūs, pasižymi gerais rezultatais mokykloje, ugdo nepriklausomą asmenybę turi aukštesnę psichosocialinę kompetenciją ir mažiau emocinių bei elgesio sunkumų lyginant su tais vaikais, kurie išauginti atstumiančių, atlaidžių ar pernelyg globojančių ir kontroliuojančių tėvų paaugliai (*Nijhof & Engels, 2007; Steinberg, 2001*).

E. Schaeferis (*cit. pagal Pikūnas, Palujanskienė, 2000*) tėvų elgesį bei skirtingą požiūrį į savo vaiko auklėjimą nagrinėja dviem esminėm dimensijom: meilės- priešiško bei kontrolės – autonomijos (*žr. 2 pav.*).

Remiantis šiomis dviem ašimis autorius paaiškina galimus auklėjimo požiūrius. Pasak E. Schaeferio, meilės-priešiško dimensija rodo tėvų ir vaiko tarpusavio emocinius santykius (laipsnį, kuriuo tėvai myli ir vertina savo vaiką), kontrolės – autonomijos dimensija – siejasi su

2 pav. E. Schaeferio auklėjimo stiliai pagal Pikūnas, Palujanskienė, 2000

kontrolės bei suvaržymo laipsniu atsižvelgiant į vaiko elgesį (ji parodo, kokių laipsnių tėvai kontroliuoja savo vaiką, jo elgesį ir kiek kartu suteikia jam laisvės). Pastaroji dimensija siejasi su vaiko iniciatyvumu, autonomiškumu, nepriklausomumo bruožais; labai ribojantys vaiko laisvę tėvai skatina vaiko konformistiškumą; daug ką leidžiantys tėvai išauklėja nepriklausomus, nekonformistiškus vaikus (*Hurrelmann, Unverzagt, 2001*).

Vaikų ir tėvų santykiai nagrinėjami ir W.A. Arrindell bei kolegų (1999) parengtoje tėvų auklėjimo stiliaus klasifikacijoje, kurioje išskiriami trys tėvų auklėjimo stiliai: emocinė šiluma, emocinis atstūmimas bei perdėta globa (*Žukauskienė, Malinauskienė, 2008*).

Emocinė šiluma, kaip tėvų auklėjimo stilius, pasižymi šiluma ir dėmesiu, neįkyria pagalba, pagarba vaiko požiūriui ir jo intelekto skatinimu. Reikalavimai vaikui keliami atsižvelgiant į jo amžių. Tėvams yra svarbūs vaiko poreikiai bei požiūris. Jie nustato vaikui aiškias taisykles ir lūkesčius taip, kad vaikas nejaustų spaudimo. Šeimoms, kurioms būdinga emocinė šiluma, būdingi

stiprūs tėvų ir vaikų emociniai ryšiai. Emocinė šiluma sąlygoja geresnį vaiko prisitaikymą. Claxton (2005) pastebėjo, kad motinų, kurios į vaiko pyktį ar pertampą reagavo ramiai, paaugę vaikai būna emocionaliai stipresni. O motinų, kurios linkusių ignoruoti vaiko emocijas bei atsakyti tomis pačiomis emocijomis, vaikai labiau linkę į agresiją, blogiau reaguoja į stresus ir yra mažiau socialūs. Manoma, kad šiltas ir jautrus auklėjimas vaidina vieną reikšmingiausių vaidmenų vaiko vystymesi (*Žukauskienė, 2012*).

Emocinis atstūmimas – tai fizinės bausmės, vaiko kaip asmenybės atstūmimas, priešiškus, peikimas, pagarbos stoka, vaiko kritika matant kitiems žmonėms. Atstūmimą galima išreikšti tiek slapta, tiek atvirai. Slapta forma pasireiškia tuomet, kai tėvai atvirai neatstumia, bet su vaiku elgiasi ypatingai griežtai, dėmesingai, kontroliuoja jo elgesį ar net taiko fizinę prievartą. Nurodydami tėvai dažnai kalba direktyviai, kiek galima kontroliuoja situaciją, todėl vaiko troškimai dažnai nepastebimi. Vaikas be jokių išimčių privalo savo tėvams paklusti, priimant sprendimus į jų nuomonę niekas neatsižvelgia, kadangi viską už jį sprendžia tėvai. Tyrimai rodo, kad vaikai, kurie jautė tėvų emocinės šilumos stoką, patyrė daugiau emocinių problemų, yra labiau linkę į delikventiškumą bei agresyvumą. Priešingai nei tie, kurie iš tėvų sulaukdavo didesnio palaikymo (*Žukauskienė, 2012*).

Perdėta globa – G. Overbeek, W. Volleberg, W. Meeus, R. Engels, E. Luijpers (2001) nurodo, kad tai siejasi su emocinėmis bei elgesio problemomis, netgi sutrikimais (vaikas tampa agresyvus, delikventiškas, neramus, depresyvus, skundžiasi somatiniais sutrikimais). DeHart ir kt. (2016) teigia, jog perdėta globa trukdo vystyti vaiko savarankiškumui ir kompetencijai. Tokiose šeimose vaikas retai dalyvauja priimant sprendimus, iš jo tikimasi paklusnumo, jiems numatomi aukšti laimėjimo standartai ir sukuriama griežtos taisyklės. Manoma, kad perdėta motinos globa turi daugiau įtakos nerimui nei perdėta tėvo globa (*Žukauskienė, 2012*).

Taip pat skiriamas prieštaringas auklėjimo stilius. Jam būdinga tai, kad šeimos nariai nesutaria dėl auklėjimo stiliaus arba taiko nenuoseklią bei nepastovią discipliną. Toks auklėjimo stilius gali skatinti vaiko dviveidiškumą (*Žukauskienė, 2012*).

Apibendrinant galima teigti, jog tėvų naudojamas auklėjimo stilius vaikui daro labai stiprų poveikį nepriklausomai nuo to, jis teigiamas ar ne. Psichologė-psichoterapeutė I. Šulcienė (2011) teigia, jog išskirti vieno dominuojančio auklėjimo stiliaus Lietuvoje, kuris būtų populiarus šiuolaikinėse šeimose, neišeitų. Dabar galima pastebėti tik tendencijas. Ji teigia, jog anksčiau mūsų visuomenėje vyravo autoritarinis auklėjimo stilius, tačiau pastaruoju metu pastebima vis mažiau tėvų, kurie vadovaujasi nuostata, kad vaikas turi jiems besąlygiškai paklusti.

1.3. Prieraišumo samprata bei jo ypatumai

Vos gimusiam bejėgiui kūdikiui reikalingas suaugęs žmogus, kuris galėtų juo rūpintis ir ankstyvajame amžiuje tarpasmeninių santykių kontekste kurti prieraišumą. Iki dvidešimtojo amžiaus prieraišumo reiškinyje buvo suvokiamas kaip išmoktas/įgytas kūdikio elgesys, kurio metu tik tam tikro asmens pasirodymas asocijuodavosi su svarbesnių instinktų patenkinimu. S. Lesinskienė (2008) prieraišumą apibūdina, kaip patvarų, ilgalaikį, emociškai svarbų ir reikšmingą diadinį ryšį, susiformuojantį kaip patvarų sąveikos tarp kūdikio ir jam reikšmingo asmens (vieno iš tėvų) rezultata.

Vieni iš pagrindinių prieraišumo formavimosi tyrinėtojų buvo anglai J. Bowlby (1969, 1973, 1980) ir Mary Ainsworth (1978) (*Lesinskienė, 2008*). J. Bowlby prieraišumą prilygina žmogaus gyvybei reikalingiems poreikiams (mitybai, išlikimui ir pan.). Jis laikosi nuomonės, jog prieraišumas skatina išlaikyti pastovią vaiko vidinę būseną. M. Ainsworth (1978, pagal *Bretherton, 1992*) prieraišumą apibrėžia kaip vaiko ir tėvų reikšmingą ryšį, besiformuojantį nuo pačių pirmų gyvenimo akimirklų. Kūdikiui prieraišumas yra gyvybiškai svarbus. Vaikas, siekdamas artimumo su jį globojančiu (prižiūrinčiu) asmeniu, trokšta rūpinimosi, globos, saugumo jausmo, o tai priklauso nuo atitinkamo tėvų/ globėjų reagavimo į vaiko jausmus, poreikius bei signalus. Svarbu tai, kad vaiką ir asmenį, kurio jis yra prižiūrimas, sietų abipusiai jausmai, prieraišumas.

Sparčiai vystantis vaiko komunikacinėms ir simbolinėms prieraišumo reprezentacijoms, labai keičiasi vaiko ir prieraišumo asmenų bendravimas, prieraišaus elgesio sistema taip pat pasipildo įvairiomis kitomis tarpininkaujančiomis prieraišaus elgesio formomis. Nors suaugus prieraišumas prie tėvų mažėja, tačiau jis pakeičiamas kitais ryšiais (*Čekuolienė, 2008*).

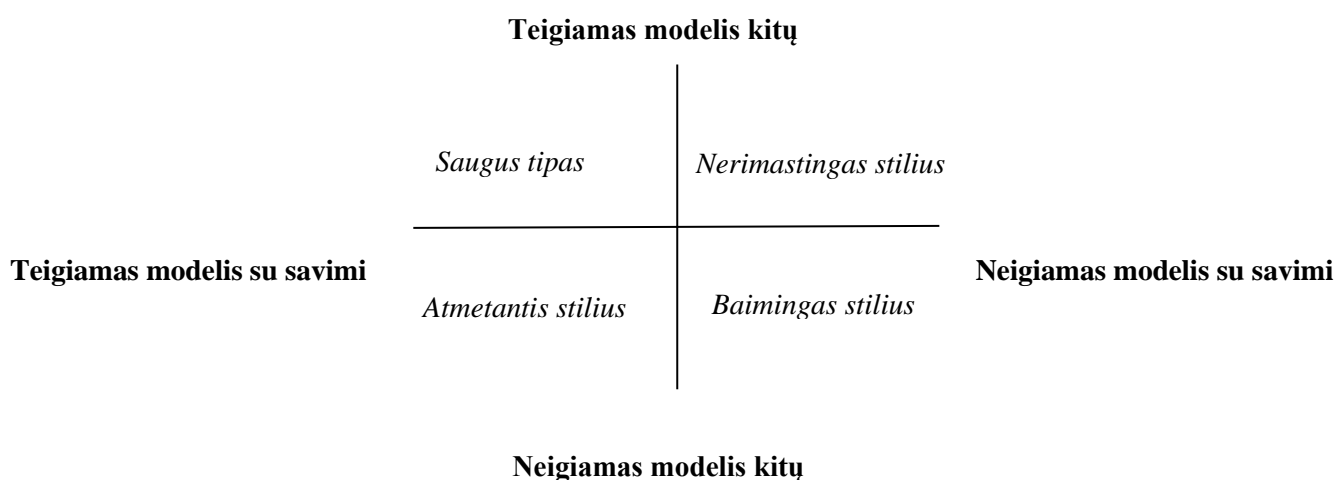
Suaugusiųjų prieraišumą M. Mikulincer ir P.R. Shaver (2007) apibrėžė kaip emocijų, poreikių bei įsitikinimų reguliacijos strategijas ir kartu iš to kylantį socialinį elgesį. Jie įrodė, kad vaikystės patirtyje susiformavęs prieraišumo stilius glaudžiai siejasi su suaugusiųjų prieraišumo stiliumi.

Skirtingi autoriai šiek tiek skirtingai apibūdina prieraišumo sąvoką, tačiau visiems būdinga nuomonė, jog kūdikystėje susiformavęs ryšys su tėvais, veikia tolimesnį vaiko, o vėliau ir suaugusiojo, elgesį bei emocijas. Berkley nustatė (*Main, Hesse, Kaplan, 2005, pagal Čekuolienė, 2008*), jog daugelis suaugusiųjų, kuriems vaikystės patirtyje susiformavo saugus prieraišumas, suaugę taip pat buvo priskirti saugiam prieraišumo stiliui ir priešingai – nesaugiai prieraišūs vaikystėje buvo priskirti nesaugiam prieraišumo stiliui suaugę. Prieraišumo stilius paprastai formuojasi remiantis žmogaus suvokimu apie globėjų patikimumą, suteikiamą jaukumą, paramą, saugumą (*Brotherson, 2005*).

M. Ainsworth su kolegomis (1989) išskyrė tris prieraišumo stilius po to, kai atliko tyrimus su kūdikiais: saugiai prieraišius, nesaugius vengiančius ir nesaugius ambivalentiškus (*Pileckaitė-Markovienė, 2007*). Mamos, kurių kūdikiams būdingas saugus prieraišumas, pasižymėjo jautrumu, greitu atreagavimu į vaiko siunčiamus signalus, verksmą; tos, kurių vaikams buvo būdingas nesaugus vengiantis prieraišumo stilius, pasižymėjo nejautrumu vaiko siunčiamiems signalams; nesaugiu ambivalentišku prieraišumo stiliumi pasižymėjusių vaikų mamoms buvo būdingas reakcijos į vaiko poreikius nenuspėjamumas (*Kraig, 2002*).

Pasak K. Banytės ir R. Pukinskaitės (2010) D. Griffin, K. Bartholomew savo sukurtame tarpasmeninių santykių klausimyne (1994) prieraišumą suskirstė į keturis stilius: saugų, nerimastingą, baimingą, atmetantį (*žr. 3 pav.*). Paskutiniai trys stiliai bendrai priskiriami nesaugiam prieraišumo stiliui.

Saugiai prieraišūs asmenys siekia būti santykiuose su kitais, pasižymi ramuma, kai jaučia kitų žmonių rodomą artumą, pasitiki savimi, taip pat tiki, kad jų jausmams kiti žmonės bus atidūs ir gerbs jų norus. **Nerimastingo** prieraišumo stiliaus asmenims reikia nuolatinio priminimo iš kitų, kad jie yra vertingi, noriai siekia artimų emocinių ryšių, o vos tik pajunta menkiausią tarpusavio atstumą - tampa nervingais, jaučiasi stokojantys saugumo jausmo. Nors neigiamai suvokia save, į kitus jie žiūri teigiamai. **Baimingu** prieraišumu pasižymintys žmonės jaučia priklausomybę nuo kitų žmonių, jie siekia kitų dėmesio, globos. **Atmetančio** tipo asmenys turi aukštą savivertę, todėl artimumo poreikis yra pakeičiamas stipriai padidinta saviverte bei visišku savarankiškumu. Šio tipo individai gyvena su nuostata, kad kiti žmonės yra nereikalingi ir jie jiems nerūpi. Laikui bėgant šie asmenys tampa abejingi aplinkiniams, sumenkina artimų santykių svarbą.

3 pav. Suaugusių prieraišumo stiliai pagal K. Bartholomew (1998).

K. Barthalomew (1998) teigia, jog kiekvienam žmogui yra būdingi visi prierašumo stiliai, tik skiriasi jų išreikštumas. Kiti mokslininkai mano, jog stipriausiai išreikštas prierašumo stilius nekinta per visą žmogaus gyvenimą. Atlikti tyrimai, kuriais buvo siekiama išmatuoti prierašumo pastovumą, parodė, jog po kažkurio tai laiko, maždaug nuo 60 proc. iki 80 proc. asmenų prierašumo stilius nepakito (*Pielage, 2006*). Baldwin (2005) atlikto tyrimo rezultatai parodė, jog tik 30 proc. tiriamųjų prierašumo tipą pakeitė per trumpą laiko tarpą - nustatyta, kad prierašumui įtakos turi gyvenimo aplinkybės.

Viena iš priežasčių, galinčių nulemti nesaugaus prierašumo susiformavimą - netinkamas tėvų elgesys su savo vaiku. Neretai ši situacija pasitaiko socialinės rizikos šeimose, kuriose vaikų ir tėvų tarpusavio santykiuose dažnai vyrauja emocinis šaltumas. Taip pat tyrimai atskleidžia ir tokius rezultatus, jog nesaugus prierašumas formuojasi ir priklausomų nuo psichiką veikiančių medžiagų asmenų šeimose, kuriose taipogi nėra artimų emocinių santykių tarp tėvų ir vaikų (*Green, Goldwyn, 2002*). Didelę įtaką prierašumo jausmui bei formavimuisi turi ir motinos ar kito žmogaus, kuris jį globoja, prieinamumas, apskritai, elgesys. Nutrukę santykiai su motina arba kita svarbia prierašumo figūra, gali neigiamai paveikti vaiko prierašumą (*Berns, 2009*). Šie veiksniai, lemiantys nesaugaus prierašumo formavimąsi vaiko gyvenime, gali turėti įtakos ir tolimesniems vaiko santykiams su kitais žmonėmis, jų emocinei bei elgesio kontrolei paauglystėje bei vėlesniame jo amžiuje.

Pasak G. Keshin ir O. Cam (2010) paaugliui saugus prierašumas ypatingai svarbus kai kalbama apie jo psichinę sveikatą, emocinį bei socialinį vystymąsi, savęs vertinimą, kadangi šiame amžiaus tarpsnyje jis formuoja savo suvokimą apie jį supančią aplinką bei patį save. Vaikai, kurie apibūdinami kaip saugiai prieraišūs prie savo motinų, vėliau, palaikydami santykius mokykloje ar kitoje ne namų aplinkoje, yra labiau socialūs, sėkmingiau komunikuoja su bendraamžiais, broliais ar seserimis, yra mažiau priklausomi nuo mokytojų, savarankiškesni, empatiškesni, emociškai brandesni ir ne tokie agresyvūs (*Boyd, Bee, 2011*). Priešingai yra su nesaugiai prierašiais paaugliais - jie pasižymi adaptaciniais, emociniais sunkumais, žema saviverte (*Muris et al., 2002*), jie ne tik, kad turi mažiau artimų ir palaikančių draugų, bet ir atsiranda tikimybė, jog jie anksti taps seksualiai aktyvūs ir palaikys nesaugius lytinius santykius (*Boyd, Bee, 2011*).

Tyrimai atskleidė, jog tiems vaikams, kuriems kūdikystėje buvo sutrikęs prierašumas, vėliau, vaikystėje, buvo stebimas didesnis asocialaus elgesio lygis palyginus su tais, kuriems buvo būdingas saugus prierašumo stilius kūdikystėje. Nesaugus prierašumas, kaip ir saugus, turi įtakos visam žmogaus gyvenimui, tačiau pirmasis tiesiogiai siejasi su paauglių elgesio bei emociniais sunkumais (*Strodl, Noller, 2003*).

Raidos tyrinėtojai nustatė, kad vidinis suaugusiojo prieraišumo modelis veikia jo elgesį auginant ir savo vaikus (*Pielage, 2006*). Pavyzdžiui, motinos, kurios apibūdinamos, kaip saugiai prieraišios prie savo tėvų, jautriau bei atsakingiau prižiūri savo kūdikius ar mažus vaikus (*Boyd, Bee, 2011*). Kai kurie tyrimai atskleidžia, kad žmonės, kuriems vaikystėje susiformavo nesaugus prieraišumo stilius, savo kūdikius bei mažus vaikus dažniau vertino neigiamai (*Boyd, Bee, 2011 pagal Huth-Bocks, Levendosky, Bogat ir von Eye, 2004*).

Apibendrinant galima teigti, jog prieraišumas kiekvienam žmogui yra gyvybiškai svarbus – jis padeda sukurti pagrindą socialinių ryšių formavimuisi, emocijų bei elgesio raiškai ne tik ankstyvajame amžiuje, bet ir per visą tolimesnį individo gyvenimą. Tai patvirtina ir daugelis aukščiau jau minėtų tyrimų. Tad sudarytos tinkamos tėvų auklėjimo sąlygos vaikui ankstyvame jo amžiuje suteikia galimybę formuotis saugiam prieraišumui, kuris duoda saugumo bei pastovumo gyvenime, skatina teigiamai priimti jį supantį pasaulį ir šia patirtimi dalintis kartu ir su savo vaikais.

1.4. Nusikaltusių suaugusiųjų agresyvumas, jo sąsajos su šeimine patirtimi ir prieraišumo raida

Mokslinėje literatūroje pateikiama nemažai tyrimų, kuriuose nurodomos priežastys, galinčios sukelti įvairių formų bei pavidalų agresyvių poelgių protrūkius, neretai pasibaigiančius sužalojimais, nusikalstama veika ar net tragiškomis pasekmėmis. Tačiau teigiama, jog šeima daro didelę įtaką agresyvaus elgesio formavimuisi bei raiškai kiekvieno žmogaus gyvenime. Tėvų ir jų vaikų tarpusavio santykiai gali būti labai įvairūs: pradedant švelniais, emociškai atliepiančiais, dėmesingais, bei skatinimo formomis pagrįstais, baigiant griežtais, kontroliuojančiais, bausmėmis pasižyminčiais. Šiuo atžvilgiu ypatingą reikšmę turi tėvų ir vaikų emocinių santykių fonas per visą jauno žmogaus vystymosi laikotarpį.

Mokslinėje literatūroje teigiama, jog agresyvumas siejasi su tėvų auklėjimo bei prieraišumo patirtimi: netinkamas tėvų auklėjimas, emocinių ryšių tarp tėvų ir vaikų nestabilumas, emocinė deprivacija, nesaugus prieraišumas minimos kaip vienos iš agresyvų, smurtinį elgesį lemiančių pasekmių žmogaus raidos eigoje (*Juozulynas et al., 2012; Hill, Morrgan, 2001; Casselman ir Rosenbaum, 2014; Babcock, Jacobson, Gottmann ir Yarrington, 2000*). Taip pat nustatyta, jog vaikystėje pasireiškusios elgesio problemos rodo ryšius su vėlesniais jų nusikaltimais (*Hill, Morrgan, 2001*). Vėlesni tyrimai tai patvirtina - daugeliui smurtiniu elgesiu pasižymėjusių jaunų suaugusiųjų jau vaikystėje turėjo elgesio problemų (*Casselman ir Rosenbaum, 2014*).

Mokslininkai M. Rönnlund ir E. Karlsson (2006) nustatė, jog prieraišumo stilius yra labai svarbus faktorius kalbant apie paauglių elgesio sunkumus, kuriems priklauso ir į aplinką nukreiptas elgesys – agresyvūs bei destruktivūs veiksmai, prieštaraujantis neklusnumas, taisyklių laužymas

(*Nasvytienė, 2005; Ribakovienė, 2002*). R. B. Casselman ir M. D. McKenzie (2015) teigia, jog nesaugus prierašumas gali būti pats pirmasis veiksnys, susijęs su vaikų, paauglių, o vėliau ir suaugusiųjų fizine agresija bei jų smurtiniu elgesiu. Emocinis tėvų neprieinamumas, nesirūpinimas savo vaikais, atstūmimas žadina paauglio vienišumo jausmą, sutrikusį pasitikėjimą aplinkiniais, priešinimąsi, vengimą bei norą paeksperimentuoti agresyviu elgesiu (*Goldstein, Heaven, 2000; Justickaja et al., 2008; Mazefsky, Farrell, 2005; Pickett et al., 2009*).

Kadangi vaikai jaučiasi neįdomūs savo tėvams, kai kurie jų destruktivių elgesiu siekia atkreipti į save dėmesį, įsitraukia į delinkventiniu (svetimo turto naikinimas; smurtas prieš kitus, muštynių sukėlimas) bei smurtiniu elgesiu pasižyminčias bendraamžių (nebūtinai) grupes (*Dornbusch et al., 2001; Henrich et al., 2005; Shelton et al., 2008*). C. Campini (2005) atliktas tyrimas atskleidė, jog tie paaugliai, kuriems buvo susiformavęs nesaugus prierašumo stilius, pasižymėjo stipriau išreikštu agresyviu elgesiu nei tie, kurie pasižymėjo saugiu prierašumo stiliumi. G. Keskin ir O. Çam (2010) tyrimai taip pat patvirtino ryšius tarp nesaugaus paauglių prierašumo bei jų agresyvumo, tačiau išskyrė, jog agresyvumas jų tyrime reikšmingai siejosi būtent su atmetančiu prierašumo stiliumi.

Nesaugus paauglių prierašumo stilius siejosi ir su tėvų alkoholio vartojimo įpročiu (*Vungkhanching, Sher, Jachon, Parra, 2004*). Tyrimo rezultatai atskleidė, jog tie paaugliai, kurių tėvai buvo priklausomi nuo alkoholio arba turėjo problemų dėl jo vartojimo, pasižymėjo nesaugiu (atmetimo, nerimastingu, baimingu) prierašumo stiliumi, kuris buvo vienas iš rizikos faktorių rastis paauglio elgesio sunkumams, polinkiui į alkoholio vartojimą (*Bulotaitė, 2009*). 2002 metais atliktas Lietuvos Teisės instituto tyrimas, kuriame vienas iš uždavinių buvo palyginti vartojančių bei nevartojančių alkoholi mokslievių įsitraukimą į smurtinio pobūdžio nusikaltimus. Tyrimas atskleidė, jog sistemingai vartojančių alkoholi mokslievių (39,8 proc.) įsitraukimas į smurtinį elgesį yra glaudžiai susijęs su alkoholio vartojimo problema (*Umbrasienė, Narkauskaitė, 2010*).

T. Ward, S. M. Hudson, W. L. Marshall (1996) lygino už smurtinius bei nesmurtinius nusikaltimus nuteistus ir įkalintus asmenis. Jie nustatė, jog daugumai smurtinius nusikaltimus vykdžiusių asmenų buvo būdingas nesaugus prierašumo stilius: baimingas arba nerimastingas. J. Houston su bendraautoriais (2008) nustatė, jog smurtinius nusikaltimus prieš nepažįstamuosius vykdę asmenys paauglystėje pasižymėjo problematiškais santykiais su tėvu bei nesaugiu prierašumu, neteisti asmenys siejosi su saugiu prierašumu.

Mokslininkai tikina, jog tėvų taikomas auklėjimo būdas savo vaikams taip, kaip ir prierašumas, gali daryti įtaką agresyvaus elgesio raiškai jauno suaugusiojo amžiuje (*Casselman, Rosenbaum, 2014*). G. Overbeek su bendraautoriais (2001) nustatė, jog tėvų perdėta globa ir atstūmimas siejasi su vaiko elgesio sunkumais (agresyviu, delinkventiniu elgesiu). J. Akse su

kolegomis (2004) taip pat pritarė minėti išvadai, papildydami, jog kuo labiau tėvai atstumia savo paauglius, tuo labiau šie tampa nerimastingais, depresyviais, o vėliau gali linkti į agresyvų elgesį.

Tėvų bausmės, griežta disciplina gali būti pagrindinėmis charakteristikomis, galinčiomis išmatuoti tėvų ir vaikų tarpusavio santykius. Fizinį bausmių taikymas vaikui sukuria įspūdį, jog tai yra gana efektyvi priemonė aplinkinius priversti elgtis pagal savo norus (*Žukauskienė, 1999*). Tad, kai abu tėvai vaikui nepalankūs – vaiko agresyvumas yra didžiausias. Agresyviai su savo vaikais besielgiantys tėvai skatina juos paauglystėje tapti linkusiais pažeidinėti visuomenės normas (elgtis destruktiviai, asocialiai) (*Legkauskas, 2012*). Šeimose, kuriose tėvai yra pernelyg kontroliuojantys bei ribojantys vaiką, griežti, jų vaikams būdingas labiau išreikštas agresyvumas lyginant su šeimomis, kuriose tėvai nustato tam tikras ribas, tačiau išklausantys vaikų nuomonę, su jais bendrauja demokratiškai (*Albrecht, Galambos, Jansson, 2007; Piquart, 2017*).

C. M. Rodriguez (2010) tyrimais patvirtina, kad vaikų atžvilgiu naudojama fizinė agresija yra tiesiogiai susijusi su autoritariniu tėvų naudojamu auklėjimo stiliumi. Chang su kolegomis (2003) savo tyrimuose nagrinėjo tiesioginį bei netiesioginį autoritariško tėčio ir motinos auklėjimo poveikį vaiko agresyvumui. Jie nustatė, kad tiek motinos, tiek tėčio griežtas auklėjimas pranašauja vaikui emocinę disreguliaciją, ankstyvą agresyvumą kurie su laiku gali persikelti ir į mokyklos aplinką, jaunystėje tai gali gilėti į agresyvumo problemą, o vėliau tapti ir smurtinio elgesio priežastimi. Berniukų agresyvumui rasti daugiau įtakos turėjo tėvo griežtas auklėjimas lyginant su motina (*Casselmann, Rosenbaum, 2014*). Todėl tėvų atstūmimas, autoritarinis auklėjimo stilius gali turėti ilgalaikį poveikį agresyviai elgesiui reikšmingai per visą vaiko gyvenimo trukmę (*Gallarin, Alonso – Arbiol, 2012*).

R. Žukauskienė (2007), remdamasi kitų autorių darbais (*Albrecht, Galambos, Jansson, 2007; Garcia, Gracia, 2009; Orpinas, 1999; Simons-Morton et al., 2005*) teigia, jog paauglių subjektyviai suvokiama didesnė psichologinė bei elgesio kontrolė iš tėvų pusės skatina juos elgtis agresyviai. Jauni suaugusieji, kurie prisimindami savo vaikystę tėvų elgesį suvokė kaip nuolatinę kontrolę, emociškai šaltą, jautė jų paramos trūkumą, pasižymėjo didesnėmis emocinėmis problemomis, labiau buvo linkę į agresyvumą, smurtinį elgesį, pasižymėjo labiau išreikštu nesaugiu prieraišumu tarpasmeniniuose santykiuose lyginant su tais, kurie suvokė savo tėvų auklėjimą kaip teigiamą, skatinantį bei palaikantį (*Šeibokaitė, 2008; Umbrasienė, Narkauskaitė, 2010; Buchlard, Gerard, 2002; Chang et al., 2003; Lee et al., 2007; Žukauskienė, Malinauskienė, 2008*). Panašius rezultatus gavo ir Parris, Andersson (2000) - vaikystėje subjektyviai suvokiama nuolatinė tėvų kontrolė, pernelyg didelis kišimasis į jų gyvenimą paauglystėje statistiškai reikšmingai siejosi su nesaugiu-nerimastingu, nesaugiu-baimingu prieraišumu stiliais jaunų suaugusiųjų imtyje.

S. Salzinger, M. Rosario ir R.S. Feldman (2007) ištyrė 100 smurtaujančių bei 100 nesmurtaujančių paauglių nustatė, jog nesaugus prieraišumas prie tėvų, bei jų naudojamas autoritarinis auklėjimo stilius reikšmingai siejosi su jų elgesio sunkumais. S. Bogaerts, S. Vanheule ir F. Declercq (2005) palygino vaikų tvirkintojus su neteistais asmenimis. Jie teigė, jog vaikų tvirkintojai, prisimindami savo vaikystę, savo tėvus apibūdino nesirūpinančiais bei neįsitraukiančiais į jų auklėjimą vaikystėje.

Nors yra gausybė tyrimų, patvirtinančių, jog agresyvumo formavimuisi bei jo raiškai vis augančio vaiko gyvenime turi tėvų auklėjimas, R. Žukauskienė su O. Malinauskiene (2008) nustatė, jog vaikinų (16-17 metų paaugliai) elgesio sunkumai (agresija bei delinkventinis elgesys) nebuvo susiję su tėvų auklėjimo stiliais (omenyje turint ir motiną, ir tėvą). Todėl manoma, jog vaiko charakterio bruožai šiuo atveju gali turėti daugiau įtakos tam, kaip tėvai bendraus su savo vaiku, kaip jį auklės ir kaip toks elgesys nulems tolimesnį jo gyvenimą.

J. Kagan (1984, pagal Žukauskienė, Malinauskiene, 2008), analizavęs vaiko asmenybės poveikį auklėjimo stiliui, nurodė, jog tarpusavio bendravimo ypatumams daugiau įtakos turi vaiko charakterio savybės nei tėvų auklėjimas. Kai kurios vaiko charakterio savybės išveda tėvus iš kantrybės, kas skatina juos taikyti autoritarinį auklėjimą arba ignoruoti vaiko poreikius bei neįsitraukti į jų auklėjimą. Tai lemia ir atitinkamai besiformuojantį vaiko nesaugų prieraišumą prie tėvų. Kiti tėvai yra kantresni, net jei vaikas ir pasižymi polinkiu nuo mažumės pulti į isterijas, šie taiko autoritetinį ar liberalų auklėjimą, palaiko emocinį ryšį, pritaiko nuoseklią discipliną, su laiku vaiko elgesys gali tapti mažiau sudėtingu, tad iš to išeina išvada, jog tinkami auklėjimo būdai, atsiliepiamas į vaiko poreikius, ribų nustatymas, kai vaikas nuo mažumės pasižymi agresyviu elgesiu, gali sumažinti su laiku vis didėjančią agresyvų vaiko elgesį, o paauglystėje bei jauno suaugusiojo amžiuje apsaugoti nuo nusikalstamų veikų (Hay, Meldrum, Widdowson, Piquero 2017).

Nėra abejonės, kad pavyzdingas tėvų elgesys, šiltas ir artimas emocinis ryšys artimųjų ar šeimos rate, nuoseklus tarpusavyje suderintas tėvų auklėjimas, aiškus taisyklių ir ribų nustatymas savo vaikams, saugus prieraišumas nepalankių sąlygų šeimoje mažinimas gali stabdyti jų vaiko nusikalstamo elgesio formavimąsi (Umbrasienė, Narkauskaitė, 2010; Sandhu, Kaur, Bhatt, 2017). Kada vaikas jaučia tėvų palaikymą, šiltą emocinį ryšį, tai skatina pajusti artumo su tėvais jausmą, jie jaučiasi tarpusavyje susieti. Atitinkamai tai slopina agresyvaus elgesio impulsus bei mažina tikimybę pasireikšti agresyviu elgesiui. D. Baumrid teigė, jog tie tėvai, kurie auklėdami savo vaiką taikė autoritetinę modelį, jų paaugliai pasižymėjo tokiomis savybėmis kaip aukšta savigarba, saugus tapatumas, aukštesni moraliai samprotavimai (Petruolytė, 2012).

Apibendrinant mokslinių darbų bei tyrimų, kuriuose analizuojamas tėvų auklėjimo stiliaus bei prieraišumo prie tėvų poveikis agresyvumui, galima daryti prielaidą, jog jaunų suaugusiųjų agresija, smurtas iš tiesų yra ankstyvosios santykių patirties su artimiausia aplinka pasekmė, kuri daro įtaką visam tolimesniam suvokimui apie jį supantį pasaulį, santykiams su aplinkiniais. Mokslininkai teigia, jog autoritarinis, kontrole, griežtomis, fizinėmis bausmėmis pagrįstas auklėjimas bei nesaugus (nerimastingas, atmetantis, baimingas) prieraišumas turi ryšį su agresyviu elgesiu tiek paauglystėje, tiek suaugusiojo amžiuje, o saugus prieraišumo stilius apsaugo arba slopina vaiko polinkį įsitraukti į delinkventiniu, nusikalstamu elgesiu pasižyminčias veikas. Tad galime kelti prielaidą, jog ankstyvoji subjektyviai suvokta jaunų vyrų patirtis santykiuose su tėvais (jų auklėjimo stilius) bei prieraišumas siejasi su jų agresyvumu. Atsižvelgiant į tai, šiame darbe sieksime patikrinti keliamas **hipotezes**, jog:

1. Įkalinti ir neteisti asmenys, vaikystėje ir paauglystėje patyrę fizinį smurtą šeimoje, pasižymi labiau išreikštu agresyvumu lyginant su tais, kurie jo nepatyrė.
2. Įkalintiems asmenims dažniau nei neteistiems yra būdingi nesaugūs prieraišumo stiliai: baimingas-vengiantis ir nerimastingas.
3. Jauni suaugę vyrai (tiek įkalinti, tiek neteisti), suvokę tėvų auklėjimą kaip perdėtą globą, pasižymi stipriau išreikštomis agresyvumo formomis (priešiškumu, pykčiu, verbaline ir fizine agresija).

2. TYRIMO METODIKA

2.1. Tyrimo dalyviai. Prieš atliekant tyrimą tyrėja išsikėlė sau uždavinį palyginti įkalintų už smurtinius nusikaltimus vyrų agresyvumo ypatumus pagal pasirinktus kintamuosius. Atsižvelgiant į tai buvo nuspręsta, jog viena iš įstaigų, kurioje turėtų būti vykdomas tyrimas, bus pataisos namai, kuriuose bausmę atlieka už įvairius nusikaltimus įkalinti vyrai. Tam, kad būtų galima pamatyti įkalintų asmenų specifiškumą, kontrolinei grupei buvo pasirinkti panašaus amžiaus niekada neteisti ir atsitiktinai pasirinkti vyrai. Tai įvairiose įstaigose dirbantys arba profesijos besimokantys asmenys (pataisos namų darbuotojai, vairavimo ir kitų sričių mokymo įstaigų darbuotojai bei besimokantys).

Iš viso tyrime dalyvavo 168 jauni suaugę vyrai – 73 iš jų šiuo metu yra įkalinti ir atlieka bausmę X pataisos namuose (ĮK grupė), likusieji 95 – niekuomet nebuvo teisiami ar nuteisti (N grupė). Visų tiriamųjų amžius buvo nuo 20 iki 34 metų ($M=28,96$; $SD=4,08$), dažniausiai pasikartojantis - 34 metai.

Visi tyrime dalyvavę įkalinti asmenys šiuo metu arba praeityje buvo nuteisti už smurtinio pobūdžio nusikaltimus (pavyzdžiui, žmogžudystė, plėšimas, kūno sužalojimas).

1 lentelė. Įkalintųjų grupės palyginimas pagal teistumų skaičių.

Teistumų skaičius	ĮK grupė
1 kartą	2,7 proc.
2-3 kartą	46,6 proc.
4-5 kartą	24,7 proc.
6 ir daugiau kartų	26 proc.

1-toje lentelėje pateikti duomenys rodo, jog didžioji dalis įkalintų asmenų yra teisti antrą-trečią kartą (46,6 proc.), mažiausioji tu, kurie buvo nuteisti pirmą kartą (2,7 proc.).

Stebimos tendencijos, jog tyrime dalyvavusių grupių išsilavinimas yra ganėtinai skirtingas: įkalintųjų grupėje didžioji dalis tiriamųjų yra įgiję vidurinį išsilavinimą (47,9 proc.), neteistųjų – aukštąjį (45,3 proc.). Įkalintųjų grupėje nėra nei vieno tiriamojo įgijusio aukštąjį, neteistųjų – pagrindinį išsilavinimą (žr. 2 lentelė).

2 lentelė. Tiriamųjų grupių pasiskirstymas pagal išsilavinimą

Tiriamųjų grupės Išsilavinimas	ĮK grupė	N grupė
Pagrindinis	26 proc.	-
Vidurinis	47,9 proc.	3,2 proc.
Profesinis	23,3 proc.	12,6 proc.
Aukštesnysis	1,4 proc.	32,6 proc.
Nebaigtas aukštasis	1,4 proc.	6,3 proc.
Aukštasis	-	45,3 proc.

3 lentelė. Tiriamųjų grupių pasiskirstymas pagal tėvų šeimos struktūrą.

Tiriamųjų grupės Šeimos sandara	ĮK grupė	N grupė
Pilnoje šeimoje	57,5 proc.	95,8 proc.
Su mama	30,1 proc.	3,2 proc.
Su tėvu	2,7 proc.	-
Su seneliais	5,5 proc.	1,1 proc.
Su globėjais	2,7 proc.	-
Globos namuose	1,4 proc.	-

Lyginant tiriamųjų grupes pagal tėvų šeimos struktūrą (žr. 3 lentelė), pastebime, jog tiriamųjų pasiskirstymas grupėse yra gana skirtingas. Didžioji dalis tiriamųjų abiejose grupėse augo pilnose šeimose (ĮK grupė – 57,5 proc., N grupė – 95,8 proc.), tačiau įkalintųjų grupėje tokių yra santykinai žymiai mažiau, o suaugusiųjų tik su mama arba su seneliais – žymiai daugiau.

Taigi, matome, jog pagal aukščiau minėtus rodiklius šios dvi grupės yra ganėtinai skirtingos. Vienintelis rodiklis, kuris rodo jų bendrumą – tiriamųjų amžius. Todėl šių skirtingų grupių sociodemografinių rodiklių skirtumai yra vienas iš šio darbo ribotumų. Tačiau realybė yra tokia, jog surinkti įkalintų asmenų grupę, pagal išsilavinimą ar šeimos, kurioje augo, struktūrą atitinkančią neteistųjų grupei, yra sunkiai įgyvendinamas uždavinys. Daugelyje įkalinimo įstaigų asmenų su aukštuoju išsilavinimu ar kilusių iš stabilų, neprobleminių šeimų yra mažuma.

2.2. Įvertinimo būdai:

Agresijos klausimynas (angl. *The Buss – Perry Aggression Questionnaire*, A. H. Buss, M. Perry, 1992) (žr. 1 Priedas B dalis) Klausimyną sudaro 29 teiginiai. Šio klausimyno autoriai išskyrė 4 subskales (priešiškumo, pykčio, fizinės bei verbalinės agresijos), kurių kiekviena buvo vertinama Likerto tipo skalėje nuo 1 iki 5 (1- „visiškai man nebūdinga“, 5 – „visiškai man būdinga“) – didesnis įvertis subskalėje rodo labiau išreikštą agresyvumą. Nors klausimynas anglų kalba yra laisvai prieinamas internete, tačiau gautas lietuviškas šio klausimyno variantas ir leidimas jį naudoti iš B. Ramoškienės (2016). Šį klausimyną savo darbe naudojo ir A. Perminas, D. Narmontaitė (2013), kuriame skalių vidinis patikimumas (*Cronbach'o alpha*) buvo nuo 0,552 iki 0,737. Šiame tyrime bendras klausimyno vidinis patikimumas yra 0,811; atskirų subskalių - nuo 0,696 iki 0,817 (žr. 4 lentelė).

4 lentelė. Agresijos klausimyno subskalių vidinis patikimumas.

Subskalės pavadinimas	Chronbach`o Alpha
Priešiškumas	,766
Pyktis	,696
Fizinė agresija	,759
Verbalinė agresija	,817

Santykių skalės klausimynas (angl. *Relationship Scale Questionnaire (RSQ)*, D. Griffin, K. Bartholomew, 1994) (žr. 1 Priedas D dalis). Šis klausimynas naudojamas tiriant prierašumą specifiniuose santykiuose arba bendrai orientacijai į artimus santykius. Šiame darbe jis buvo naudojamas tirti bendrą tiriamųjų orientaciją į artimus santykius. Jis sudarytas iš 30 teiginių (4 skalės), skirtos įvertinti 4 prierašumo stilius: saugų, baimingą - vengiantį, nerimastingą ir atmetantį. Kiekvienas teiginys vertinamas 7 balų skalėje (nuo 1 - “visiškai nepanašu į mane” iki 7 - “labai panašu į mane”). Dėl skirtingo skales sudarančių teiginių skaičiaus, skaičiuojamas kiekvienos skalės įvertinimų vidurkis. Juo didesnis vidurkis, tuo labiau išreikštas konkretus prierašumo stilius. Tačiau pasak klausimyno autoriaus, visi prierašumo stiliai skirtingu išreikštumu kiekvienam žmogui yra būdingi. Skalių vidinis patikimumas (*Cronbach'o alpha*) šiame tyrime yra nuo 0,687 iki 0,745 (žr. 5 lentelė). Šį klausimyną savo darbe naudojo ir R. Pukinskaitė su K. Banyte (2010). Jame nurodoma, jog vidinis skalių patikimumas buvo nuo 0,71 iki 0,78.

Santykių skalės klausimynas yra atviras ir lengvai prieinamas kiekvienam oficialioje K. Bartholomew internetinėje svetainėje, kur jį pateikia su skalių apskaičiavimo raktais. Nurodoma, kad RSQ galima versti į kitas kalbas ir naudoti tyrimuose, lietuviškas vertimas atliktas KU PF studentų ir naudojamas jų darbuose.

5 lentelė. *Santykių skalės teiginių grupių (prieraišumo stilių) vidinis patikimumas.*

<i>Prieraišumo stilius</i>	<i>Chronbach'o Alpha</i>
Saugus	,745
Baimingas-vengiantis	,695
Nerimastingas	,701
Atmetantis	,687

Ryšio su tėvais vertinimo klausimynas (angl. *Parental Bonding instrument*, G. Parker, H. Tupling ir L. B. Brown, 1997) (žr. 1 Priedas C dalis). Klausimynas skirtas įvertinti vaikų auklėjimo stilius. Šią matavimo priemonę pildė suaugę žmonės į teiginius atsakydami, kaip atsimena savo tėvo ir motinos (atskirai) elgesį su jais per pirmuosius 16 savo gyvenimo metų – tai retrospektyvi matavimo priemonė. Skalę sudaro 25 teiginiai, sudaryti iš dviejų priešingų skalių: rūpinimosi ir per didelės globos arba kontrolės. Tėvų auklėjimo stilių galima priskirti vienam iš keturių ryšio su tėvais kvadrantui: meilaus ribojimo, šaltos kontrolės, optimalios tėvystės ir aplaidžios tėvystės, tačiau šiame darbe jie nebus naudojamos.

Mūsų tyrime naudotas D. Karkockienės ir K. Arelytės (2015) atliktas lietuviškas šio klausimyno vertimas. Šių autorių buvo atlikta taip pat ir klausimyno faktorinė analizė, kuri parodė, kad (kaip ir nurodyta klausimyno autorių G. Parker, H. Tupling ir L. B. Brown (1997) darbuose) tėvų auklėjimo stilių atspindi du faktoriai: „*rūpinimosi*“ ir „*per didelės globos*“. Gautas klausimyno lietuviško vertimo autorių sutikimas jį naudoti. Šiame darbe tėvų „*rūpinimosi*“ ir „*per didelės*

globos“ skalių vidinis patikimumas (*Chronbach`o Alpha*) buvo pakankamas, jo reikšmės pateikiamos 6 lentelėje.

6 lentelė. Jaunų suaugusių asmenų motinos ir tėvo auklėjimo stilių vidinis patikimumas.

<i>Tėvai</i>	<i>Auklėjimo stilius</i>	<i>Chronbach`o alpha</i>
Motina	Rūpinimosi	,812
	Per didelės globos	,679
Tėvas	Rūpinimosi	,757
	Per didelės globos	,716

Klausimyno pradžioje tiriamiesiems buvo pateikti sociodemografiniai klausimai tam, kad būtų atskleisti imties ypatumai ir klausimai, atskleidžiantys vaikystės ir paauglystės patirtį, svarbią šio tyrimo idėjai (pvz., „Kokius traumuojančius įvykius teko išgyventi vaikystėje ar paauglystėje?“, „Ar Jūsų šeimos nariai kada nors prieš Jus smurtavo psichologiškai?“) (žr. 1 Priedas A dalis).

2.3. Tyrimo eiga. Tyrimas buvo atliekamas 2018 metų vasario-kovo mėnesiais. Pirmiausiai, atlikdama tyrimą X pataisos namuose tyrėja duomenų sistemoje pasirinko asmenis, kurių amžius buvo nuo 20 iki 34 metų. Visi jie, pasikviečiant grupelėmis arba individualiai, pirmiausiai buvo apklausiami, ar šiuo metu arba praityje atlieka/-o bausmę už smurtinio pobūdžio nusikaltimą. Tie, kurie niekuomet nebuvo susiję su smurtiniais nusikaltimais, tyrime nedalyvavo. Įkalintųjų už smurtinio pobūdžio nusikaltimus būdavo pasiteiraujama, ar jie šiuo metu nėra užimti ir ar sutiktų sudalyvauti šiame tyrime. Gavusi žodinį sutikimą tyrėja pasiūlydavo prisėsti tyrimui paruoštoje auditorijoje. Procesu pradžioje tiriamiesiems buvo išdalinti popieriniai klausimyno variantai, pateikta išsami instrukcija apie tai, kaip reikėtų pildyti atsakymų lapus. Kartu jie buvo supažindinti su galimybe kilus neaiškumams (klausimyno pildymo metu) klausti tyrėjos apie iškilusius sunkumus. Kai kuriems įkalintiems asmenims pildant anketas reikėjo padėti individualiai, kadangi šie pateiktus teiginius mėgino analizuoti savaip interpretuodami ir „perversdami“ tų teiginių prasmę, motyvuodami tuo, kad: „čia psichologija, pateikiami sukti teiginiai, kurie tyčia mane suklaidintų“. Susidūrus su dar keletu panašių atvejų tyrėja nuolat teiraudavosi įkalintų asmenų, ar šiems visos užduotys yra suprantamos. Daugelis atsakydavo teigiamai, tačiau tyrimo metu kilo abejonių, ar tikrai šios tiriamųjų grupės atsakymai adekvatūs ir patikimi. Užpildę klausimynus tiramieji grąžino juos tyrėjai į rankas.

Atliekant tyrimą kitose įmonėse tyrėja pristatė popierinius klausimynų variantus, paprašė jose dirbusių mokytojų pagalbos apklausiant tiriamuosius (neteistus asmenis), supažindino jas su pačiu klausimynu, klausimynų pildymo instrukcijomis, reikalavimais tiriamųjų imčiai bei etikos taisyklėmis tyrimo metu. Tiramieji buvo prašomi dalyvauti tyrime atvykus į kokius nors mokymus,

laukiant konsultacijos ar pan. Užpildę klausimynus tiriamieji gražindavo juos mokytojai į rankas, vėliau jų pasiimti atvykdavo ir pati tyrėja.

Tyrimo etika. Nepriklausomai nuo to, kurioje įstaigoje vyko tyrimas, visi tiriamieji turėjo teisę savarankiškai apsispręsti dėl dalyvavimo tyrime, jie visi buvo supažindinti su informacija, jog klausimynas yra anonimiškas, o tyrimo metu gauti rezultatai bus panaudoti baigiamajame magistro darbe užtikrinant atsakymų į klausimus konfidencialumą. Su pataisos namų vadovybe derinti tyrimo proceso ir gauti leidimą jį vykdyti tyrimo autorei nereikėjo. Kadangi ji yra šių pataisos namų darbuotoja, tyrimų vykdymas pataisos namuose yra viena iš užduočių, įtrauktų į jos pareiginius nuostatus. Kitose įstaigose, kuriose buvo vykdomas tyrimas, tyrimo autorė gavo tų įmonių direktorių žodinius leidimus.

2.4. Duomenų apdorojimas. Duomenys apdoroti pasitelkiant programų rinkinio SPSS 20.0 versiją. Demografinė duomenų analizei naudota aprašomoji statistika, skalių vidiniam patikimumui nustatyti taikytas Chronbach'o α koeficientas. Prieš taikant statistinius kriterijus, buvo įvertintas skirstinių normalumas. Tam naudotas Shapiro – Wilk kriterijus (*žr. 2 Priedas*). Lyginant tiriamų grupių agresyvumo ir tėvų auklėjimo skalių vidinius rangus pagal traumuojančių įvykių patirtį bei priklausymą asocialiu elgesiu pasižyminčioms grupėms taikytas neparametrinis Kruskal-Wallis test kriterijus nepriklausomoms imtims; pagal smurtinio elgesio patirtį – neparametrinis Mann-Whitney test kriterijus nepriklausomoms imtims. Lyginant tiriamų grupių prieraišumo stilius pagal traumuojančių įvykių patirtį bei priklausymą asocialiu elgesiu pasižyminčioms grupėms buvo naudojama vieno faktoriaus ANOVA, o atradus reikšmingų skirtumų, siekiant išsiaiškinti, tarp kurių grupių šie skirtumai yra reikšmingi, taikyti Bonferroni (kai p reikšmė $< 0,05$) ir Dunnett's T3 ir Games-Howell (kai p reikšmė $> 0,05$) post hoc kriterijai; pagal smurtinio elgesio patirtį - taikytas Stjudento t kriterijus nepriklausomoms imtims. Ryšiams tarp kintamųjų patikrinti buvo pasirinkta koreliacinė analizė, taikytas Spirmeno koreliacijos koeficientas. Šiame tyrime pasirinktas statistinio reikšmingumo lygmuo, kai $p \leq 0,05$; labai reikšmingas, kai $p \leq 0,01$, ypač reikšmingas, kai $p \leq 0,001$.

3. TYRIMO REZULTATAI

3.1. Įkalintų ir neteistų jaunų vyrų grupių palyginimas pagal vaikystės ir paauglystės patirtį

Siekdami savo tyrimo tikslo, lyginome įkalintų asmenų grupės rezultatus su neteistų asmenų grupės rezultatais. Tai atsispindi ir mūsų tyrimo uždaviniuose. Pirmuoju šio darbo uždaviniu siekiama palyginti šias dvi tiriamųjų imtis pagal jų vaikystės bei paauglystės patirtį. Šią patirtį nustatėme pagal autorės sukurtus klausimus (žr. 1 Priedas A dalis 8-12 klausimai). Klausimus apie vaikystės bei paauglystės patirtį tyrimo autorė suskirstė į tris grupes: traumuojančių įvykių patirtį, smurtinę patirtį bei priklausymą rizikingu elgesiu pasižyminčioms grupėms.

Pirmiausiai pradėdame lyginti tiriamųjų grupes pagal traumuojančių įvykių bei priklausymo rizikingo elgesio grupėms patirtį vaikystėje ir paauglystėje. Pastebima, jog ĮK grupėje daugiau tiriamųjų nurodė patyrę tėvų skyrybas (19,2 proc.) lyginant su N grupe (11,6 proc.). Beveik keturis kartus dažniau nei neteistųjų grupėje – tėvų ar vieno iš jų mirtį (12,3 proc.), tris kartus dažniau skurdą (6,8 proc.), dvigubai dažniau tėvų priklausomybę alkoholiui/ narkotikams (23,3 proc.). Neteisti tyrimo dalyviai dažniau nei įkalintieji nurodo patyrę patyčias mokykloje (8,4 proc.). Neteistieji beveik dvigubai dažniau už neteistuosius nurodo nepatyrę vaikystėje ar paauglystėje jokių skaudesnių traumuojančių įvykių (63,2 proc.)

7 lentelė. Tiriamųjų grupių palyginimas pagal nurodomus traumuojančius įvykius bei priklausymą rizikingo elgesio grupėms vaikystėje ir paauglystėje.

Tiriamųjų grupės		ĮK grupė	N grupė
Vaikystės ir paauglystės patirtis			
Traumuojančios įvykiai	Tėvų skyrybas	19,2 proc.	11,6 proc.
	Tėvų (vieno arba abiejų) mirtį	12,3 proc.	3,2 proc.
	Skurdą šeimoje	6,8 proc.	2,1 proc.
	Bent vienas iš tėvų turėjo priklausomybę alkoholiui/narkotikams	23,3 proc.	11,6 proc.
	Patyčias mokykloje	5,5 proc.	8,4 proc.
	Nepatyrė jokių skaudesnių traumuojančių įvykių	32,9 proc.	63,2 proc.
Priklausymas rizikingo elgesio grupėms	Taip, kai buvau vaikas (iki 12 metų)	2,7 proc.	2,1 proc.
	Taip, paauglystėje (12-20 metų)	53,4 proc.	9,5 proc.
	Taip, jaunystėje (20-34 metai)	17,8 proc.	2,1 proc.
	Ne, nebuvo	26 proc.	86,3 proc.

Įkalintųjų grupėje daugiau tiriamųjų nurodė dar būdami vaikais priklausę asocialiu elgesiu pasižyminčiai draugu/ pažįstamų grupei (2,7 proc.) lyginant su neteistųjų grupe (2,1 proc.). Taip pat beveik šešis kartus dažniau jų priklausė šioms grupėms žmonių, kai buvo paaugliai (53,4 proc.) ir

jaunuoliai (17,8 proc.). Neteistieji maždaug tris kartus dažniau nurodė nepriklausę asocialiu elgesiu pasižyminčioms grupėms lyginant su nuteistaisiais (86,3 proc.).

8 lentelė. Tiriamųjų grupių palyginimas pagal pripažįstamo fizinio/psichologinio smurto patirtį šeimoje vaikystėje ir paauglystėje

Tiriamųjų grupės		ĮK grupė	N grupė
Smurto patirtis			
Matytas smurtas tarp tėvų/globėjų	Taip	52,1 proc.	32,6 proc.
	Ne	47,9 proc.	67,4 proc.
Fizinio smurto patirtis šeimoje	Taip	68,5 proc.	42,1 proc.
	Ne	31,5 proc.	57,9 proc.
Psichologinio smurto patirtis šeimoje	Taip	32,9 proc.	25,3 proc.
	Ne	67,1 proc.	74,7 proc.

8- toje lentelėje pateikiamas tiriamųjų grupių pasiskirstymas pagal smurto patirtį vaikystėje ir paauglystėje. Akivaizdu, jog įkalintieji dažniau matė smurtą tarp tėvų/ globėjų nei neteistieji (ĮK grupė – 52,1 proc., N grupė – 32,6 proc.). Jie taip pat dažniau ir patys patirdavo fizinį smurtą šeimoje nei neįkalintųjų grupės tiriamieji (ĮK grupė – 68,5 proc., N grupė – 42,1 proc.). Tiek nuteisti, tiek neteisti tiriamieji dažniausiai teigė nepatyrę jokie psichologinio smurto iš šeimos narių vaikystėje bei paauglystėje (ĮK grupė - 67,1 proc., N grupė - 74,7 proc.).

Palyginus ĮK ir N grupes pagal vaikystės bei paauglystės patirtį, galime teigti, jog ĮK grupės nariai šiuose raidos laikotarpiuose dažniau nei N grupės tiriamieji patyrė traumuojančius įvykius, turėjo smurtinę patirtį ir dažniausiai paauglystėje priklausydavo rizikingu elgesiu pasižyminčiai grupei.

3.2. Įkalintų ir neteistų jaunų vyrų grupių agresyvumo ypatumų palyginimas ir sąsajos su vaikystės ir paauglystės patirtimi

Antrasis šio darbo uždavinys - įvertinti ir palyginti jaunų įkalintų ir neteistų vyrų agresyvumo, suvokto tėvų auklėjimo stiliaus, prierašumo ypatumus ir nustatyti jų sąsajas su išryškėjusiais vaikystės bei paauglystės patirties aspektais. Siekiant šio uždavinio įgyvendinimo, atlikome keletą nuoseklių mažesnių žingsnių.

Pirmiausiai buvo išanalizuoti ir palyginti **agresyvumo ypatumai ĮK ir N grupėse pagal jų vaikystės ir paauglystės patirtį**. Tikrinama hipotezė, kad įkalinti ir neteisti asmenys, vaikystėje ir paauglystėje patyrę fizinį smurtą šeimoje, galimai pasižymi labiau išreikštu agresyvumu lyginant su tais, kurie jo nepatyrė. Grupių palyginimas atliktas naudojant Mann-Whitney kriterijų (žr. 9 lentelė).

Lyginant agresyvumo formas pagal fizinio smurto šeimoje patirtį vaikystėje ir paauglystėje nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai abiejose grupėse. Remiantis duomenų lentelėje pateikiamais vidutiniais rangais, pastebime tendenciją, jog tie įkalintieji, kurie patyrė fizinį smurtą

9 lentelė. Tiriamųjų grupių agresyvumo formų palyginimas pagal fizinio smurto patirtį šeimoje.

		ĮK grupė			N grupė		
Agresyvumo subskalė	Tėvai/globėjai naudodavo prieš mane fizinį smurtą	Vidutiniai rangai	Mann-Whitney U	P reikšmė	Vidutiniai rangai	Mann-Whitney U	P reikšmė
Priešiškumas	Taip	41,67	341,5	,005	56,94	742,5	,007
	Ne	26,85			41,50		
Pyktis	Taip	41,09	370,5	,015	55,43	803,0	,025
	Ne	28,11			42,60		
Verbalinės agresijos	Taip	39,31	459,5	,168	53,98	861,0	,070
	Ne	31,98			43,65		
Fizinė agresija	Taip	42,33	308,5	,002	56,13	775,0	,014
	Ne	25,41			42,09		

šeimoje, pasižymi labiau išreiktu priešiškumu (Mann-Whitney U = 341,5 p < 0,05), pykčiu (Mann-Whitney U = 370,5, p < 0,01) bei fizine agresija (Mann-Whitney U = 308,5 p < 0,05) lyginant su fizinių bausmių nepatyrusiais šios grupės tiriamaisiais.

Taip pat nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai tarp agresyvumo formų ir fizinio smurto šeimoje patirties N grupėje (p<0,05). Atsižvelgiant į rangų vidurkius, galima teigti, jog tiems asmenims, kurie vaikystėje ar paauglystėje turėjo fizinio smurto šeimoje patirtį, labiau išreikštas priešiškumas (Mann-Whitney U = 742,5, p < 0,01), pyktis (Mann-Whitney U = 803,5 p < 0,05) bei fizinė agresija (Mann-Whitney U = 775, p < 0,05) lyginant su fizinio smurto šeimoje nepatyrusiais šioje grupėje.

Apibendrinant galime teigti, jog tiek ĮK, tiek N grupių tiriamieji vaikystėje ar paauglystėje patyrę fizinį smurtą šeimoje pasižymi labiau išreikštu priešiškumu, pykčiu bei fizine agresija lyginant su tais, kurie neturėjo tokios patirties. Taigi, pirmoji hipotezė pasitvirtino - įkalinti ir neteisti asmenys, patyrę fizinį smurtą šeimoje, pasižymi labiau išreikštu agresyvumu (šiam tyrime pykčiu, priešiškumu ir fizine agresija) lyginant su tais, kurie jo nepatyrė.

Toliau analizavome **agresijos formų ir tiriamųjų vaikystės bei paauglystės patirties sąsajas**. Kaip jau buvo minėta, vaikystės ir paauglystės patirtį įvertinome klausimais apie tiriamųjų nurodytus traumuojančius įvykius, smurto patirtį bei priklausymą rizikingu elgesiu pasižyminčioms grupėms. Tuo tikslu lyginome ĮK ir N grupių atitinkamus rodiklius.

Skirtumams atskleisti buvo naudojami neparametriniai Mann-Whitney bei Kruskal-Wallis kriterijai priklausomai nuo to, ar skirtumų ieškoma tarp dviejų, ar daugiau nei dviejų nepriklausomų imčių.

10-oje lentelėje pateikiami skaičiavimai, rodantys, agresyvumo formų sąsajas su traumuojan-

10 lentelė. Tiriamųjų grupių agresyvumo ypatumų palyginimas pagal traumuojančių įvykių vaikystėje/ paauglystėje patirtį.

Agresyvumo subskalė	Traumuojančios patirtys vaikystėje ir paauglystėje	JK grupė			N grupė		
		Vidutiniai rangai	χ^2	Kruskal Wallis H testas, p reikšmė	Vidutiniai rangai	χ^2	Kruskal Wallis H testas, p reikšmė
Priešiškumas	Tėvų skyrybas	43,04	11,545	,042	59,55	11,139	,049
	Tėvų (vieno arba abiejų) mirtį	40,28			9,67		
	Skurdą šeimoje	31,40			44,75		
	Bent vienas iš tėvų turėjo priklausomybę alkoholiui/narkotikams	39,97			34,45		
	Patyčias mokykloje	59,88			54,94		
	Nepatyrė jokių skaudesnių traumuojančių įvykių	27,50			29,47		
Pyktis	Tėvų skyrybas	39,00	12,637	,027	64,86	11,873	,037
	Tėvų (vieno arba abiejų) mirtį	47,33			14,50		
	Skurdą šeimoje	12,40			18,75		
	Bent vienas iš tėvų turėjo priklausomybę alkoholiui/narkotikams	43,15			48,77		
	Patyčias mokykloje	44,63			56,44		
	Nepatyrė jokių skaudesnių traumuojančių įvykių	31,46			26,29		
Verbalinės agresijos	Tėvų skyrybas	45,29	18,814	,002	59,14	5,367	,373
	Tėvų (vieno arba abiejų) mirtį	39,33			22,00		
	Skurdą šeimoje	8,00			36,50		
	Bent vienas iš tėvų turėjo priklausomybę alkoholiui/narkotikams	36,47			52,59		
	Patyčias mokykloje	63,63			43,94		
	Nepatyrė jokių skaudesnių traumuojančių įvykių	33,27			47,34		
Fizinės agresijos	Tėvų skyrybas	43,18	6,519	,259	54,91	9,943	,077
	Tėvų (vieno arba abiejų) mirtį	45,00			23,17		
	Skurdą šeimoje	35,80			63,00		
	Bent vienas iš tėvų turėjo priklausomybę alkoholiui/narkotikams	39,56			48,05		
	Patyčias mokykloje	38,38			70,25		
	Nepatyrė jokių skaudesnių traumuojančių įvykių	28,60			44,50		

čiomis patirtimis. Kruskal Wallis kriterijaus pagalba nustatėme traumuojančių patirčių vidutinius rangus, kuriuos palyginome pagal išreikštumą. Įkalintų asmenų grupėje nustatėme reikšmingus skirtumus pagal tris agresyvumo formas – priešišumą ($\chi^2=11,545$, $p<0,05$), pyktį ($\chi^2=12,637$, $p<0,05$) ir verbalinę agresiją ($\chi^2=18,814$, $p<0,01$). Vidutinių rangų reikšmės leidžia daryti prielaidą, kad įkalintieji, pasižymintys priešišku, dažniau vaikystėje ir paauglystėje patyrė patyčias (vidutinis rangas=59,88). Patyčias mokykloje (vidutinis rangas=63,63) kaip dažniausią traumuojančią patirtį taip pat nurodo verbaline agresija pasižymintys įkalintieji. Pagal vidutinio

rango reikšmę pyktis tarp įkalintųjų dažniau siejamas su vaikystėje/ paauglystėje išgyventa vieno ar abiejų tėvų mirtimi (vidutinis rangas=47,33), gana dažnai su patyčiomis mokykloje (vidutinis rangas=44,63) bei vieno iš tėvų priklausomybės ligomis (vidutinis rangas=43,15).

Neteistų asmenų grupėje (žr. 10 lentelė) reikšmingiausia traumuojanti vaikystės patirtis išryškėjo tarp priešišku (χ²=11,139, p<0,05) ir pykčiu (χ²=11,873, p<0,05) pasižyminčių asmenų. Priešiškus ir pyktis dažniausiai siejami su vaikystėje/ paauglystėje išgyventomis tėvų skyrybomis (vidutiniai rangai priešiškumo subskalėje =59,55; pykčio subskalėje =64,86).

Atskirai įvertinome įkalintų ir neteistų vyrų vaikystėje/paauglystėje stebėto smurto artimoje aplinkoje ir agresyvumo formų rodiklių sąsajas. Kadangi į klausimą apie stebėtą smurtą šeimoje tiriamieji galėjo atsakyti „taip“ arba „ne“, rezultatų skaičiavimui rinkomės Mann-Whitney kriterijų (žr. 11 lentelė).

11 lentelės duomenys rodo, kad priešišku (Mann-Whitney U=356, p=0,001) ir fizine agresija (Mann-Whitney U=375, p=0,001) pasižymintys įkalinti asmenys reikšmingai dažniau pripažįsta vaikystėje ir paauglystėje stebėję fizinį smurtą tarp tėvų/globėjų. Neteistų asmenų grupėje agresijos formos su šia traumuojančia patirtimi nėra susijusios. Tikėtina, kad ĮK grupės tiriamieji, kurie vaikystėje bei paauglystėje matydavo tarp tėvų/ globėjų fizinį smurtą, yra labiau priešiški bei fiziškai agresyvesni nei tie, kurie to nematė.

11 lentelė. Tiriamųjų grupių agresyvumo formų sąsajos su pripažįstama fizinio smurto tarp tėvų/globėjų patirtimi vaikystėje/paauglystėje.

Agresyvumo subskalė	Matytas smurtas tarp tėvų/globėjų	ĮK grupė			N grupė		
		Vidutiniai rangai	Man-Whitney U	P reikšmė	Vidutiniai rangai	Man-Whitney U	P reikšmė
Priešiškus	Taip	45,13	356	,001	48,56	974,5	,889
	Ne	28,17			47,73		
Pyktis	Taip	41,49	494,5	,059	53,05	835,5	,212
	Ne	32,13			45,55		
Verbalinės agresijos	Taip	38,58	605,0	,506	51,00	899	,459
	Ne	35,29			46,55		
Fizinė agresija	Taip	44,63	375	,001	53,26	829	,195
	Ne	28,71			45,45		

Toliau įvertinome tiriamų grupių vaikystėje/ paauglystėje patirto psichologinio smurto šeimoje ir agresyvumo formų rodiklių sąsajas. Grupių palyginimui naudotas Mann-Whitney kriterijus (žr. 12 lentelė).

12-toje lentelėje matome, jog priešišku (Mann-Whitney U=838, p<0,05), pykčiu (Mann-Whitney U= 676, p<0,01) bei fizine agresija (Mann-Whitney U=632, p<0,001) pasižymintys ĮK

12 lentelė. Tiriamųjų grupių agresyvumo formų sąsajos su pripažįstama psichologinio smurto šeimoje patirtimi vaikystėje/paauglystėje

Agresyvumo subskalė	Tėvai/globėjai naudodavo prieš mane psichologinį smurtą	ĮK grupė			N grupė		
		Vidutiniai rangai	Man-Whitney U	P reikšmė	Vidutiniai rangai	Man-Whitney U	P reikšmė
Priešiškumas	Taip	45,79	838	,013	47,42	838	,904
	Ne	32,69			48,20		
Pyktis	Taip	46,94	676	,005	55,31	676,5	,131
	Ne	32,13			45,53		
Verbalinės agresijos	Taip	38,88	779,5	,595	51,02	779,5	,533
	Ne	36,08			46,98		
Fizinė agresija	Taip	49,50	632	,000	57,17	632	,059
	Ne	30,88			44,90		

grupei priklausantys tiriamieji reikšmingai dažniau pripažįsta vaikystėje ir paauglystėje patyrę psichologinį smurtą šeimoje. N grupės tiriamųjų agresijos formos nėra susijusios su šia smurto patirtimi ($p > 0,05$). Todėl tikėtina, jog ĮK grupės tiriamieji, patyrę psichologinį smurtą šeimoje vaikystėje/paauglystėje yra labiau priešiški, pikti ir fiziškai agresyvesni lyginant su tais, kurie to nepatyrė.

13-toje lentelėje pateikiami duomenys, atskleidžiantys agresyvumo formų sąsajas su tiriamųjų priklausymu rizikingu elgesiu pasižyminčioms grupėms. Šiems skaičiavimams atlikti buvo naudojamas Kruskal-Wallis kriterijus. Svarbiu rodikliu buvo priklausymo rizikingo elgesio grupėms amžius.

Įkalintų asmenų grupėje nustatėme reikšmingus skirtumus pagal dvi agresyvumo formas – priešiškumą ($\chi^2=9,963$, $p < 0,05$) ir fizinę agresiją ($\chi^2=8,351$, $p < 0,05$). Vidutinių rangų reikšmės leidžia daryti prielaidą, kad įkalintieji, pasižymintys priešiškumu, dažniau priklausė rizikingu elgesiu pasižyminčioms grupėms (vidutinis rangas=46,42), kai buvo paaugliai. Tokią patirtį paauglystės laikotarpyje (vidutinis rangas=47) dažniau nurodė ir fizine agresija pasižymintys įkalinti asmenys. Neteistų asmenų grupėje (žr. 13 lentelė) taip pat išryškėjo reikšmingų skirtumų: priešiškumu ($\chi^2=8,221$, $p < 0,05$) ir fizine agresija ($\chi^2=12,381$, $p < 0,01$) pasižymintys asmenys nurodė savo priklausymą rizikingo elgesio grupėms. Tačiau šį faktą jie sieja su kitu amžiaus periodu – „kai buvau vaikas (iki 12 metų)“ (vidutiniai rangai priešiškumo subskalėje=80,50; fizinės agresijos subskalėje=84,50).

13 lentelė. Tiriamųjų grupių agresyvumo ypatumų palyginimas pagal priklausymo rizikingo elgesio grupėms patirtį.

Agresyvumo subskalės	Laikotarpis, kai priklausiau asocialiu elgesiu pasižyminčiai grupei	JK grupė			N grupė		
		Vidutiniai rangai	χ^2	Kruskall Wallis H testas, p reikšmė	Vidutiniai rangai	χ^2	Vidutiniai rangai
Priešiškumas	Taip, kai buvau vaikas (iki 12 metų)	42,75	9,963	,019	80,50	8,221	,042
	Taip, paauglystėje (12-20 metų)	46,42			67,33		
	Taip, jaunystėje	39,24			50,75		
	Ne, nebuvo	24,50			45,02		
Pyktis	Taip, kai buvau vaikas (iki 12 metų)	41,00	,515	,916	79,00	5,823	,121
	Taip, paauglystėje (12-20 metų)	37,95			62,78		
	Taip, jaunystėje	37,73			50,75		
	Ne, nebuvo	34,13			45,55		
Verbalinė agresija	Taip, kai buvau vaikas (iki 12 metų)	22,75	1,671	,643	66,00	3,934	,269
	Taip, paauglystėje (12-20 metų)	38,26			58,22		
	Taip, jaunystėje	32,88			70,50		
	Ne, nebuvo	38,74			45,89		
Fizinė agresija	Taip, kai buvau vaikas (iki 12 metų)	40,53	8,351	,039	84,50	12,381	,006
	Taip, paauglystėje (12-20 metų)	47,00			72,78		
	Taip, jaunystėje	42,31			52,50		
	Ne, nebuvo	25,08			44,28		

3.3. Įkalintų ir neteistų jaunų vyrų grupių suvokto tėvų auklėjimo ypatumų palyginimas ir sąsajos su vaikystės bei paauglystės patirtimi

Sekančiu žingsniu buvo siekiama paanalizuoti suvokto **tėvų auklėjimo ypatumus** JK ir N grupėse pagal tiriamųjų vaikystės ir paauglystės patirtį. Analizuojant rezultatus, dėmesys pirmiausiai buvo sutelktas į suvoktus motinos auklėjimo skalių įverčius. Lyginant skalių įverčius pagal traumuojančių įvykių, fizinio smurto tarp tėvų/globėjų stebėjimo bei psichologinio smurto šeimoje patirtį vaikystėje/paauglystėje statistiškai reikšmingų skirtumų nebuvo rasta ($p > 0,05$) (žr. 3 Priedas 1–3 lentelės).

Tačiau įvertinome įkalintų ir neteistų vyrų vaikystėje/paauglystėje suvokto motinos auklėjimo skalių ir fizinio smurto šeimoje patirties rodiklių sąsajas. Rezultatų skaičiavimui pasirinktas Mann-Whitney kriterijus (žr. 14 lentelė).

14-toje lentelėje pateikiami duomenys rodo, jog tiek įkalinti, tiek neteisti asmenys, kurie motinos auklėjimą suvokė kaip rūpestingą, reikšmingai dažniau neigia patyrę fizinį smurtą šeimoje

vaikystėje/paauglystėje. Tad tikėtina, jog ĮK ir N grupių tiriamieji, kurie vaikystėje/ paauglystėje nepatyrė tėvų fizinio smurto, motinos auklėjimą suvokė kaip rūpinimąsi (ĮK grupėje – Mann-Whitney U=557, p<0,05; N grupėje – Mann-Whitney U=1023,5, p<0,05).

14 lentelė. Tiriamųjų suvokto motinos auklėjimo palyginimas pagal fizinio smurto patirtį šeimoje.

Motinos auklėjimo skalės	Tėvai/globėjai naudodavo prieš mane fizinį smurtą	ĮK grupė			N grupė		
		Vidutiniai rangai	Mann-Whitney U	P reikšmė	Vidutiniai rangai	Mann-Whitney U	P reikšmė
Rūpinimosi	Taip	37,36	557	,030	46,09	1023,5	,041
	Ne	46,22			49,39		
Per didelės globos	Taip	35,81	515,5	,478	43,93	937	,218
	Ne	39,59			50,96		

15 lentelėje pateikiami duomenys, rodantys suvokto motinos auklėjimo stilių ir priklausymo rizikingu elgesiu pasižyminčioms grupėms sąsajas. Kruskal-Wallis kriterijaus pagalba buvo nustatyti vidutiniai rangai, kuriuos lyginome pagal išreikštumą. Įkalintų asmenų grupėje nustatėme

15 lentelė. Tiriamųjų suvokto motinos auklėjimo stiliaus sąsajos su priklausymu rizikingo elgesio grupėms.

Motinos auklėjimo skalės	Laikotarpis, kai priklausiau asocialiu elgesiu pasižyminčiai grupei	ĮK grupė			N grupė		
		Vidutiniai rangai	χ^2	Kruskal Wallis H testas, p reikšmė	Vidutiniai rangai	χ^2	Kruskal Wallis H testas, p reikšmė
Rūpinimosi	Taip, kai buvau vaikas (iki 12 metų)	33,75	1,576	,665	63,75	1,212	,750
	Taip, paauglystėje (12-20 metų)	34,74			42,33		
	Taip, jaunystėje	36,92			55,75		
	Ne, nebuvo	42,03			48,05		
Per didelės globos	Taip, kai buvau vaikas (iki 12 metų)	40,25	10,428	,015	48,00	,902	,825
	Taip, paauglystėje (12-20 metų)	35,45			47,06		
	Taip, jaunystėje	24,42			30,00		
	Ne, nebuvo	48,45			48,54		

vieną reikšmingą rezultatą: sąsają tarp motinos per didelės globos ir priklausymo rizikingai grupei ($\chi^2=10,428$, p<0,05). Vidutinių rangų reikšmės leidžia daryti prielaidą, jog įkalinti asmenys, suvokę motinos auklėjimo stilių kaip perdėtos globos, dažniau nurodė nepriklausę tokiu elgesiu pasižyminčioms grupėms (vidutinis rangas=48,45). N grupės tiriamųjų suvoktas motinos auklėjimo

stilius nėra susijęs su jų pasisakymu apie priklausymą rizikingu elgesiu pasižyminčiai grupei ($p>0,05$).

Toliau siekiama analizuoti **suvokto tėvo auklėjimo stiliaus bei tiriamųjų vaikystės ir paauglystės patirties sąsajas**. Lyginant minėtų skalių įverčius pagal vaikystėje/paauglystėje nurodomą traumuojančių įvykių patirtį, išgyventą fizinį smurtą tarp tėvų/globėjų, psichologinio smurto šeimoje bei priklausymą rizikingo elgesio grupėms patirtį statistškai reikšmingų skirtumų nebuvo nustatyta ($p>0,05$) (žr. 3 Priedas 4 – 7 lentelės).

16 lentelėje pateikti duomenys atskleidžia reikšmingas rodiklių sąsajas tarp ĮK grupės tiriamųjų suvokto tėvo auklėjimo stiliaus ir fizinio smurto šeimoje patirties. Skaičiavimams pasirinktas Mann-Whitney kriterijus.

Šioje lentelėje matome tendenciją, jog įkalinti asmenys, kurie tėvo auklėjimą suvokė kaip pernelyg globojantį, reikšmingai dažniau pripažįsta patyrę fizinį smurtą šeimoje (Mann-Whitney $U=498$, $p<0,05$). N grupės tiriamųjų suvoktas tėvo auklėjimo stilius nėra susijęs su šia smurtine patirtimi ($p>0,05$).

16 lentelė. Tiriamųjų grupių suvokto tėvo auklėjimo stiliaus ir fizinio smurto patirties šeimoje sąsajos.

		ĮK grupė			N grupė		
Tėvo auklėjimo skalės	Tėvai/globėjai naudodavo prieš mane fizinį smurtą	Vidutiniai rangai	Mann-Whitney U	P reikšmė	Vidutiniai rangai	Man-Whitney U	P reikšmė
Rūpinimosi	Taip	37,79	535,5	,36	49,68	1033	,611
	Ne	35,28			46,78		
Per didelės globos	Taip	45,46	498	,048	49,75	1030	,596
	Ne	40,35			46,73		

Apibendrinant galime teigti, jog yra tikimybė, kad tiek ĮK, tiek N grupių tiriamieji, kurie vaikystėje/paauglystėje nepatyrė tėvų fizinio smurto, motinos auklėjimą suvokė kaip rūpestingą, o tie, kurie įkalintųjų grupėje patyrė fizinį smurtą šeimoje, tėvo auklėjimą suvokė kaip pernelyg globojantį. Taip pat įkalintieji, kurie motinos auklėjimą suvokė kaip perdėtą globą, dažniau nurodė nepriklausę rizikingu elgesiu pasižyminčioms grupėms.

3.4. Įkalintų ir neteistų vyrų grupių prieraišumo ypatumų palyginimas ir sąsajos su vaikystės ir paauglystės patirtimi.

Trečiuoju žingsniu mėginsime paanalizuoti **prieraišumo ypatumus** pagal ĮK ir N grupių vaikystės ir paauglystės patirtį. Pirmiausia palyginome ĮK ir N grupių prieraišumo subskalių

reikšmes (žr. 17 lentelė) tikrinant hipotezę, kad įkalintiems asmenims dažniau nei neteistiems yra būdingi nesaugūs prierašumo stiliai: baimingas-vingiantis, nerimastingas. Grupių palyginimui naudotas Stjudent t kriterijus.

17 lentelė. Nesaugaus prierašumo stilių vidurkių palyginimas įkalintų ir neteistų vyrų grupėse.

Prierašumo stilius	Tiriamųjų grupės	N	Skalės vidurkis	Standartinis nuokrypis	t kriterijaus reikšmė	p (2-pusis) reikšmė
Baimingas-vingiantis	Įkalintas	73	3,73	1,17642	,540	,590
	Neteistas	95	3,63	1,07982		
Nerimastingas	Įkalintas	73	4,05	1,05265	,836	,404
	Neteistas	95	3,93	,93390		

Iš 17-oje lentelėje pateiktų rezultatų matome, jog prierašumo stilių skirtumai nėra statistiškai reikšmingi ($p > 0,05$). Todėl ši hipotezė nepasitvirtino – baimingas-vingiantis ir nerimastingas prierašumo stiliai yra panašiai išreikšti tiek įkalintų, tiek neteistų vyrų grupėse.

Toliau analizavome **prierašumo stilių ir tiriamųjų vaikystės bei paauglystės patirties sąsajas**. Šiuo tikslu lyginome ĮK ir N grupių atitinkamus rodiklius. Skirtumams tarp grupių atskleisti buvo naudojama vieno faktoriaus ANOVA ir t-test nepriklausomoms imtims.

Lyginant prierašumo subskalių įverčius pagal vaikystėje/paauglystėje matyto fizinio smurto tarp tėvų/globėjų, psichologinio smurto šeimoje patirtis bei amžių, kuomet tiriamieji nurodė priklausę rizikingu elgesiu pasižyminčiai grupei, statistiškai reikšmingų skirtumų abiejose grupėse nebuvo rasta ($p > 0,05$) (žr. 3 Priedas 9 - 11 lentelės).

Tam, kad išsiaiškinti, ar prierašumo stiliai skiriasi pagal nurodomą traumuojančią ĮK ir N grupių tiriamųjų patirtį buvo palyginti šių dviejų grupių prierašumo stilių bei traumuojančių įvykių patirties vidurkiai naudojant vieno faktoriaus ANOVA.

18 lentelė. Neteistų vyrų prierašumo ypatumų palyginimas pagal nurodomų traumuojančių įvykių patirtį.

Prierašumo subskalės	F(df)	P	Tėvų skyrybas	Tėvų (vieno arba abiejų) mirtį	Skurdą šeimoje	Bent vienas iš tėvų turėjo priklausomybę alkoholiui/narkotikams	Patyčias mokykloje	Nepatyrė jokių skaudesnių traumuojančių įvykių
Saugus	2,614	,030	4,22 (0,948)	4,2 (0,6)	2,8 (0,566)	3,8 (1,173)	5,05 (0,583)	4,74 (1,022)
Baimingas-vingiantis	1,555	,181	4,27 (1,191)	3,42 (0,289)	2,75 (1,414)	3,86 (1,357)	3,16 (1,008)	3,58 (0,999)
Nerimastingas	,568	,725	4 (0,981)	3,67 (0,382)	4,38 (0,884)	3,568 (1,049)	3,78 (0,634)	4 (0,965)
Atmetantis	2,143	,068	4,47 (1,074)	3,93 (0,503)	2,7 (0,707)	3,6 (1,024)	3,93 (0,604)	4,06 (0,822)

Tarp ĮK grupės tiriamųjų prieraišumo bei traumuojančių įvykių patirties statistiškai reikšmingų skirtumų nebuvo rasta ($p > 0,05$) (žr. 3 Priedas 8 lentelė), todėl jų ieškota kitoje – N grupėje (žr. 18 lentelė).

18-oje lentelėje pateikti rezultatai rodo, jog N grupės tiriamųjų saugaus prieraišumo stilius priklauso nuo nurodomų traumuojančių įvykių ($F = 2,614$, $p < 0,05$), todėl svarbu nustatyti, tarp kurių iš jų randamas šis skirtumas. Tam išsiaiškinti taikyti Dunnett T3 bei Games-Howell Post Hoc kriterijai (žr. 3 Priedas 12 ir 13 lentelės). Lyginant grupes tarpusavyje nustatyta, kad skiriasi tėvų skyrybas išgyvenusių ir nepatyrusių jokių skaudesnių traumuojančių įvykių saugus prieraišumo stilius. Nepatyrę jokių skaudesnių traumuojančių įvykių pasižymėjo didesniu saugiu prieraišumu lyginant su išgyvenusiais tėvų skyrybas.

Siekta išsiaiškinti, ar yra reikšmingų skirtumų tarp tiriamų grupių prieraišumo bei smurtinės jų patirties. Skirtumams skaičiuoti naudojamas Stjudent t kriterijus. Nustatyta, jog tarp prieraišumo 19 lentelė. *Tiriamųjų grupių prieraišumo ypatumų palyginimas pagal fizinio smurto patirtį šeimoje.*

Skalės pavadinimas	ĮK grupė				N grupė			
	Fizinio smurto patirtis		t kriterijaus reikšmė	p (2-pusis) reikšmė	Fizinio smurto patirtis		t kriterijaus reikšmė	p (2-pusis) reikšmė
	Taip	Ne			Taip	Ne		
	M (SD)		M (SD)					
Saugaus prieraišumo stilius	4,24 (1,08)	4,17 (0,87)	,292	,771	4,25 (1,15)	4,4 (0,95)	-,679	,049
Baimingo-vengiantis prieraišumo stilius	3,75 (1,14)	3,68 (1,28)	,202	,041	3,54 (1,05)	3,7 (1,11)	-,674	,502
Nerimastingas prieraišumo stilius	4,03 (1,07)	4,11 (1,03)	-,295	,769	4,02 (0,95)	3,86 (0,92)	,821	,414
Atmetantis prieraišumo stilius	4,09 (1,04)	3,94 (0,69)	,623	,536	3,82 (0,99)	4,16 (0,78)	-1,885	,063

ir matyto smurto šeimoje, psichologinio smurto šeimoje taip pat ir priklausymo rizikingu elgesiu pasižyminčioms grupėms patirties ĮK ir N grupėse reikšmingų skirtumų nėra ($p > 0,05$) (žr. 3 Priedas 9-11 lentelės).

19 lentelėje matome ĮK ir N grupių prieraišumo stiliaus išreikštumo vidutines reikšmes, palygintas pagal fizinio smurto patirtį. Analizė atskleidė, jog N grupės asmenims, kurie nepatyrė fizinio smurto šeimoje, labiau išreikštas saugus prieraišumo stilius lyginant su jį patyrusiais ($t = -,679$, $p < 0,05$). Kitas reikšmingas skirtumas stebimas ĮK grupėje: asmenims, kurie patyrė fizinį

smurtą šeimoje, buvo labiau išreikštas baimingas-vengiantis prieraišumo stilius lyginant su tais, kurie jo nepatyrė ($t= 0,202, p<0,05$)

3.5. Įkalintų ir neteistų jaunų suaugusių vyrų agresyvumo sąsajos su suvoktu tėvų auklėjimo stiliumi ir prieraišumu

Trečiasis šio darbo uždavinys buvo atskleisti galimas sąsajas tarp įkalintų ir neteistų vyrų agresijos formų, suvokto tėvo bei motinos auklėjimo stiliaus ir prieraišumo. Pirmiausiai siekėme nustatyti, ar tiriamų grupių suvoktas tėvų auklėjimo stilius ir agresyvumo formos yra tarpusavyje susijusios. Tikriname hipotezę, kad jauni suaugę vyrai (tiek įkalinti, tiek neteisti), suvokę tėvų auklėjimą kaip perdėtą globą, pasižymi stipriau išreikštomis agresyvumo formomis (priešiškumu, pykčiu, verbaline ir fizine agresija). Hipotezei patikrinti buvo naudojama koreliacinė analizė taikant Spirmeno koreliacijos ρ (rho) koeficientą.

20-toje lentelėje pateikti ĮK ir N grupių duomenys rodo, jog įkalintų jaunų vyrų grupėje tarp suvoktos motinos per didelės globos ir agresyvumo formų nėra nustatytų reikšmingų ryšių ($p>0,05$), tačiau tarp tėvo per didelės globos ir fizinės agresijos, priešiškumo bei pykčio agresyvumo formų yra nustatyti statistiškai reikšmingi ryšiai. Suvokta tėvo per didelė globa yra susijusi su fizinės agresijos forma. Tarp šių kintamųjų yra teigiama patikima silpno stiprumo koreliacija ($r=0,33, p<0,01$): kuo stipriau išreikšta fizinė agresija, tuo aukštesnis tėvo per didelės globos įvertis. Taip pat nustatytas statistiškai reikšmingas silpnas ryšys ir tarp suvoktos tėvo per didelės globos bei priešiškumo: neigiama koreliacija ($r=-0,29, p<0,05$) rodo, kad augant įkalintų asmenų priešiškumui, 20 lentelė. *Sąsajos tarp agresyvumo ir suvokto tėvų (tėvo ir motinos) auklėjimo stilių.*

			ĮK grupė				N grupė			
			Motinos		Tėvo		Motinos		Tėvo	
			Rūpinimasis	Per didelė globa	Rūpinimasis	Per didelė globa	Rūpinimasis	Per didelė globa	Rūpinimasis	Per didelė globa
Spirmano koreliacijos koeficientas	Fizinė agresija	Koreliacijos koeficientas	-,04	,10	,10	,33**	,13	-,052	,05	-,25*
		P reikšmė	,757	,406	,406	,005	,213	,619	,627	,035
	Priešiškumas	Koreliacijos koeficientas	-,17	,06	,06	-,29*	-,08	-,23*	-,05	-,21
		P reikšmė	,143	,647	,647	,014	,425	,028	,647	,078
	Pyktis	Koreliacijos koeficientas	-,20	,05	,05	,43**	,12	-,116	-,04	-,26*
		P reikšmė	,095	,659	,659	,000	,237	,263	,710	,024
	Verbalinė agresija	Koreliacijos koeficientas	-,04	-,03	-,03	-,2	-,04	-,038	-,008	-,07
		P reikšmė	,765	,801	,801	,086	,681	,716	,938	,562

* $p\leq 0,05$; ** $p\leq 0,001$

suvokiama tėvo per didelė globa silpnėja. Suvokta tėvo per didelė globa siejasi kartu ir su pykčiu. Tarp šių kintamųjų yra teigiama patikima vidutinio stiprumo koreliacija ($r=0,43$, $p<0,001$): pyktis tiesiogiai susijęs su perdėta tėvo globa – jai augant auga ir pykčio įverčiai.

Neteistų asmenų grupėje (žr. 20 lentelė) suvokta tėvo per didelė globa reikšmingai susijusi su fizinės agresijos bei pykčio raiška. Tarp per didelės subjektyviai suvoktos tėvo globos ir fizinės agresijos yra silpno stiprumo statistiškai reikšmingas ryšys, neigiama patikima koreliacija ($r= -0,25$, $p<0,05$). Tarp subjektyviai suvokto tėvo per didelės globos ir pykčio ($p<0,05$) taip pat yra silpno ryšio statistiškai reikšmingas ryšys, neigiama koreliacija ($r= -0,26$). Tuo remiantis, galime teigti, jog stiprėjant subjektyviai suvoktai tėvo per didelei globai, silpnėja neteistų vyrų fizinės agresijos bei pykčio raiška. Taip pat rastas silpnas statistiškai reikšmingas ryšys tarp neteistų vyrų subjektyviai suvoktos motinos per didelės globos bei priešiško raiškos, koreliacija neigiama ($r=-,23$, $p<0,05$). Vadinasi, neteistų vyrų priešiškas silpnėjęs, kai jie suvokia stipriau išreikštą motinos globą.

Apibendrinant galima teigti, jog hipotezė pasitvirtino tik iš dalies – JK grupėje. Remiantis tyrimo rezultatais galime teigti, jog įkalintų asmenų fizinės agresijos bei pykčio raiška stiprėja, kai didėja suvoktos per didelės tėvo globos įverčiai.

Toliau analizavome tiriamų grupių **agresyvumo formų ir prieraišumo stilių sąsajas**. 21-oje lentelėje pateikti N grupės rezultatai. Spirmeno koreliacijos koeficientas rodo, jog N grupėje atmetantis prieraišumo stilius statistiškai reikšmingai siejasi su fizine agresija. Matyti, jog ryšys yra silpnas, teigiamas ($r=0,26$, $p<0,05$). Vadinasi, galime teigti, jog stiprėjant neteistų asmenų atmetančiam prieraišumo stiliui stiprėja ir fizinė agresija.

21 lentelė. Prieraišumo stilių ir agresyvumo formų sąsajos neteistų vyrų grupėje.

			Prieraišumo stiliai			
			Saugus	Baimingas-vengiantis	Nerimastingas	Atmetantis
Spirmeno koreliacijos koeficientas	Priešiškas	Koreliacijos koeficientas	-,066	,20	,20	,15
		P reikšmė	,577	,093	,095	,202
	Pyktis	Koreliacijos koeficientas	-,173	,05	,13	-,02
		P reikšmė	,144	,688	,284	,889
	Verbalinė agresija	Koreliacijos koeficientas	-,140	,20	,08	,15
		P reikšmė	,238	,096	,478	,200
	Fizinė agresija	Koreliacijos koeficientas	,094	,21	,169	,26*
		P reikšmė	,428	,072	,153	,026

* $p\leq 0,05$; ** $p\leq 0,001$

22-oje lentelėje pateikiami JK grupės rezultatai. Spirmeno koreliacijos koeficientas rodo, jog šioje grupėje baimingas-vengiantis prierašumo stilius siejasi su fizine agresija, priešišku, pykčiu bei verbale agresija. Tarp baimingo-vengiančio prierašumo pobūdžio bei fizinės agresijos stebimas vidutinio stiprumo statistiškai reikšmingas teigiamas ryšys ($r=0,26$, $p<0,05$); tarp baimingo-vengiančio bei priešišku ($r=0,31$, $p<0,01$), pykčio ($r=0,21$, $p<0,05$), verbalinės agresijos ($r=0,26$, $p<0,05$) stebimi silpno stiprumo statistiškai reikšmingi teigiami ryšiai.

22 lentelė. Prierašumo stilių ir agresyvumo formų sąsajos įkalintų vyrų grupėje.

			Prierašumo stiliai			
			Saugus	Baimingas-vengiantis	Nerimastingas	Atmetantis
Spirmeno koreliacijos koeficientas	Fizinė agresija	Koreliacijos koeficientas	,131	,40**	,29**	,23*
		P reikšmė	,205	,000	,005	,025
	Priešišku	Koreliacijos koeficientas	,094	,31**	-,05	,09
		P reikšmė	,366	,002	,625	,379
	Pyktis	Koreliacijos koeficientas	,002	,21*	,03	,03
		P reikšmė	,984	,045	,753	,784
	Verbalinė agresija	Koreliacijos koeficientas	-,125	,26*	,003	,13
		P reikšmė	,227	,011	,974	,205

* $p\leq 0,05$; ** $p\leq 0,001$

Vadinasi, galime teigti, jog stiprėjant baimingam-vengiančiam prierašumo stiliui stiprėja ir fizinės agresijos, pykčio, priešišku bei verbalinės agresijos raiška. Taip pat stebimas statistiškai reikšmingas ryšys ir tarp nerimastingo prierašumo stiliaus bei fizinės agresijos – koreliacija teigiama, silpno stiprumo ($r=0,29$, $p<0,01$): stiprėjant nerimastingam prierašumo stiliui, stiprėja ir fizinė agresija. Atmetantis prierašumo stilius taip pat siejasi su fizine agresija. Stebima silpna reikšminga teigiama koreliacija ($r=0,23$, $p<0,05$), tuo remiantis galime teigti, jog stiprėjant atmetančiam prierašumo stiliui stiprėja ir fizinė agresija.

4. REZULTATŲ APTARIMAS

Šiame tyrime siekta atskleisti įkalintų jaunų suaugusių vyrų agresyvumo, suvokto tėvų auklėjimo stiliaus ir prieraišumo ypatumus bei jų sąsajas. Siekiant šio tikslo, buvo išsikelti trys uždaviniai, kurių pagalba aptarsime gautus rezultatus.

Pirmiausiai buvo nustatyta, jog įkalinti jauni vyrai dažniau nei neteisti nurodė vaikystėje ir paauglystėje turėję traumuojančios ir smurtinės patirties bei dažniau priklausė rizikingo elgesio grupėms paauglystėje. Nors puikiai suvokiama, kad tėvų skyrybos, abiejų ar vieno jų netektis, skurdas šeimoje, fizinės bausmės, psichologinis smurtas, tėvų priklausomybė nuo alkoholio ir kitos traumuojančios patirtys neigiamai veikia kiekvieną žmogų nepriklausomai nuo to, jis teistas, ar ne. Tačiau kiekvieno žmogaus nervų sistema pasižymi skirtingomis biologinėmis charakteristikomis, kurios kiekvienu skirtingu atveju nulemia atitinkamą reakciją ir santykį aplinkiniu pasauliu (*Navickas, Vaičiulienė, 2010*). Taip pat nurodoma, jog paauglystėje ypatingą reikšmę paaugliams teikia įsitraukimas bei priklausymas rizikingo elgesio grupėms. Daugelis smurtinių nusikaltimų yra įvykdomi būtent grupėse. Provokuojančios aplinkybės provokuoja ne tik konkretų asmenį, bet ir visą grupę, kuri dažnai sustiprina agresyvumą (*Myers, 2008*). Agresyvus elgesys, kaip žinoma, visuomenei nėra priimtinas, kadangi jis pažeidžia moralės normas. V. Legkauskas (2013) nurodo, jog moralės normoms formuoti dažnai trukdo tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai. Jeigu tėvai į vaiko/paauglio agresyvų elgesį ar poelgius nereaguoja arba priešingai – atreaguoja agresyviai, jie palaiko savo atžalos agresiją. Tikėtina, jog tėvų adekvati reakcija į vaiko agresyvų elgesį, tinkamas jų dėmesys, artimas ryšys lėmė deramą neteistų asmenų visuomenėje egzistuojančių normų įsisavinimą.

Įvertinus ir palyginus jaunų įkalintų ir neteistų vyrų agresyvumo ypatumus bei įvertinus jų sąsajas su vaikystės ir paauglystės patirtimi, gauta nemažai reikšmingų rezultatų. Tyrimo rezultatai leidžia teigti, jog pasitvirtino iškelta hipotezė, jog įkalinti ir neteisti asmenys, vaikystėje ir paauglystėje patyrę fizinį smurtą šeimoje, pasižymi labiau išreikštu agresyvumu lyginant su tais, kurie jo nepatyrė. Tai patvirtina ir V. Legkauskas (2013), nustatęs, jog tie vaikai, kurie namuose yra baudžiami fizinėmis bausmėmis, dažniau agresyviai elgiasi ir su kitais vaikais lyginant juos su tais, kurie tokių bausmių nepatiria. Teigiama, jog dažnas tėvų taikomas fizinis smurtas drausminant savo vaikus yra susijęs su vėliau pasireiškiančiu agresyviu, delinkventiniu vaiko elgesiu bei smurtinio pobūdžio nusikaltimais jam suaugus (*Gershoff, 2000; Hecker, Hermenen, Isele, Elbert, 2013; Mersky, Topitzes, Reynolds, 2011; Widom, Maxfield, 2001, pagal Mueller-Bamouh et al., 2016*). Fizinėmis bausmėmis savo vaikus drausminantys tėvai kaskart šiems demonstruoja kaip tinkamą būdą, skatinantį susidoroti su panašaus pobūdžio problemomis. Tokiu būdu fizinės agresijos reiškinius namuose vaikas perkelia ir į socialinę aplinką: palyginus dvi paauglių imtis, kurių vieni

įvykdė smurtinio, kiti ne smurtinio pobūdžio nusikaltimus, buvo nustatyta, kad vaikai, kurie augdami patyrė fizinėmis bausmėmis grįstą auklėjimą, vykdė nusikaltimus, pasižymėjo delinkventiniu elgesiu (*Balevičiūtė, 2012*). Tačiau akivaizdu, jog fizinio smurto patirtis šeimoje vaikams bei paaugliams daro ne vienodą įtaką. Nors daugelio mokslininkų tyrimuose yra randamas ryšys tarp fizinių bausmių taikymo ir vėlesnio vaiko agresyvumo (*Gilligan, 2002*) kiti teigia, jog fiziškai bausti vaikai nebūtinai tampa smurtinius nusikaltimus vykdančiais paaugliais ar suaugusiais (*Elbert, Rockstroh, Kollasa, Schauer & Neuner, 2006; Widom & Maxfield, 2001, pagal Mueller-Baumouh et al., 2016*). Pasitaiko atvejų, kai fizinio smurto šeimoje patirtis vaikus veikia priešingai – jie linksta užsisklęsti, tampa vis uždaresni, nenori, kad kas nors suprastų, jog juos tėvai baudžia tokio pobūdžio bausmėmis, o galiausiai patirdami tai, ką reiškia būti smurto auka, jie vengia elgtis agresyviai, nenorėdami sukelti kitiems to skausmo, kurį patys patyrė.

Įvertinus įkalintų ir neteistų vyrų agresyvumo ypatumus su jų vaikystės ir paauglystės patirtimi, rezultatai atskleidė, jog įkalinti vyrai, pasižymintys priešišku, verbaline agresija dažnai nurodė vaikystėje ir paauglystėje patyrę patyčias. Nepriklausomai nuo to, kokio pobūdžio patyčias patiria vaikas ar paauglys, jo psichinei sveikatai bei elgesio problemų formavimuisi ši traumuojanti patirtis daro neigiamą poveikį. Bendraamžių atstūmimas yra labai reikšmingas veiksnys, galintis prognozuoti vėlesnį vaiko asocialų elgesį (*Navickas, Vaičiulienė, 2010*). D. Čekuolienė (2014) teigia, jog bendraamžių nenoras bendrauti, nuolatinis atstūmimas, mokykloje patirtas fizinis smurtas, gali skatinti pačią patyčių auką su laiku pradėti elgtis agresyviai - saugesnėje, socialinėje aplinkoje patiems tapti patyčių iniciatoriais. Tyrimai atskleidžia, jog jaunuoliai, iki 24 metų įvykdę po vieną nusikaltimą, 6-9 klasėse patys buvo patyčių iniciatoriais, 40 proc. iš jų sulaukė 30-ties metų buvo teisti daugiau nei du kartus (*Fritz, 2006; Root, 2006*).

Taip pat nustatyta, jog įkalinti asmenys, kuriems daugiau būdinga pykčio raiška, dažniausiai vaikystės/paauglystės patirtyje nurodė išgyvenę vieno arba abiejų tėvų netektį. Teigiama, jog vaikai, kurie iki šešioliktų savo gyvenimo metų neteko vieno arba abiejų tėvų yra įtraukiami į rizikos grupę. Pastebėta, jog patirtos netektys tolimesniam vaiko elgesiui, emociniams išgyvenimams yra gana reikšmingos (*Butvilas, 2005*), kadangi vaiko elgesys, santykis su bendraamžiais dažnai regresuoja (*Hilliard, 2001; Perry, 2000*). Tyrimai atskleidžia, jog vaikai iš nepilnų šeimų nepaisant kitų elgesio problemų yra linkę į delinkventišką, agresija pagrįstą elgesį (*Goldman, 2000*).

Taip pat nustatyta, kad neteisti vyrai, pasižymintys didesniu priešišku ar pykčiu vaikystės/paauglystės laikotarpiuose dažniausiai nurodė išgyvenę tėvų skyrybas. Konfliktai tarp tėvų ir paauglių tėvų skyrybų laikotarpiu daro įtaką vaiko santykiams bei elgesiui su bendraamžiais, jie tampa piktais ir agresyviais (*Vaičiulienė, 1999*). R. Žukauskienė ir O. Malinauskienė (2008) pastebėjo, jog tėvui palikus savo šeimą ir atstūmus savo vaikus, vaikinų gyvenime prognozuojant jų

emocinius bei elgesio sunkumus tai yra vienas svarbiausių kintamųjų, kadangi šie jaučiasi nesaugūs. Šiame tyrime gauti rezultatai, kuriuose analizuojami prieraišumo bei traumuojančios patirties ryšiai, buvo nustatyta, jog tie neteisti vyrai, kurie neigė turėję traumuojančią patirtį vaikystėje/ paauglystėje, pasižymėjo saugiu prieraišumu – priešingai nei tie, kurie išgyveno tėvų skyrybas. Tikėtina, kad tiems neteistiems asmenims, kurių tėvai vaikystėje/ paauglystėje išsiskyrė, buvo susiformavęs nesaugus prieraišumo stilius.

Tyrimė atskleista, jog įkalinti vyrai, kurie vaikystėje bei paauglystėje teigė matydavę tarp tėvų/ globėjų fizinį smurtą, yra labiau priešiški bei fiziškai agresyvesni nei tie, kurie to nematė. Atliktų tyrimų rezultatai rodo, kad smurtinius nusikaltimus įvykdžiusių paauglių agresyvumui įtakos turi dar prieš paauglystės laikotarpį vaiko pastebimi fizinės agresijos atvejai artimiausioje aplinkoje, kaimynystėje. Teigiama, jog kuo vaikai vyresni, tuo labiau jie linkę atkreipti dėmesį į matomas fizinio smurto apraiškas, jų noras tai realizuoti taip pat vis labiau auga (*Tremblay et al., 2014*). Kartu su amžiumi vis didėjančią agresyvumą mokslininkai sieja su paauglystėje didėjančiu testosterono hormono didėjimu, kuris siejasi su fizine agresija, sąlyginai didėjančiu priešišku kitų atžvilgiu. Nustatyta, jog smurtinius nusikaltimus įvykdžiusių nuteistų asmenų testosterono lygis būna kur kas aukštesnis nei tų, kurie įvykdė ne smurtinio pobūdžio nusikaltimus (*Dabbs et al., 1995, 1997, 2001 pagal Myers, 2008*).

Teigiama, jog nesutarimai tarp tėvų ir vaikų bei netinkamas tarpusavio bendravimas yra viena iš galimų priežasčių, skatinančių vaiko asocialaus, agresyvaus elgesio stiprėjimą. N. Urbain-Gauthier ir J. Wendland (2017) teigė, jog vaiko fizinė agresija didėja priklausomai nuo to, kaip su juo bendrauja šeimos nariai ir tai, kaip patys tėvai bendrauja tarpusavyje. Jeigu tėvai ar kiti artimi asmenys į agresyvų vaiką dažnai reaguoja ta pačia agresija, susierzinimu ar pašaipomos/patyčiomis, tokia tėvų reakcija turi įtakos vaiko agresyvumui – jis stiprėja ir dažnėja. Vaiko priešiškus, jaučiamas pyktis ir nepaklusnumas tėvų atžvilgiu tampa jo elgesio stiliumi, kurį jis perima išmokęs bendravimo su savo tėvais. McCordo (1983), C.S. Widom (1989) nustatė, jog nepriklausomai nuo to, kokios formos smurtą vaikui teko patirti augant šeimoje, tai jį skatino nusikalsti suaugusiojo amžiuje (*Žukauskienė, 2006*). Šiame tyrime nustatyta, jog įkalinti vyrai, šeimoje patyrę psichologinį smurtą yra labiau priešiški, pikti ir fiziškai agresyvesni lyginant su tais, kurie šios patirties nenurodo.

Šio tyrimo metu gauti rezultatai atskleidė, jog įkalinti jauni suaugę vyrai, pasižymintys priešišku arba fizine agresija, pripažino, jog rizikingo elgesio grupėms priklausė paauglystėje, o neteisti vyrai, pasižymėję taip pat priešišku ar fizine agresija nurodė joms priklausę dar vaikystėje. Šeimos įtaka vaikui augant menksta, susipažįstama vis su naujais žmonėmis, su laiku atsiranda kiti autoritetai. Ypatingai tuo atveju, jei vaikas gatvėje su bendraamžiais praleidžia

daugiau laiko nei su tėvais. Šiuo atveju tikėtina, jog bendraamžių elgesys vaiko asmenybės formavimuisi turės vis daugiau įtakos nei tėvai. V. Pruskus ir G. Tuzienė (2011) nustatė, kad vienas iš agresyvių elgesį skatinančių veiksnių yra nenoras išsiskirti iš tokiu elgesiu pasižyminčių bendraklasių ar kiemo draugų. Paauglys, sulaukęs 15-16 metų tampa labai autonomiškas. O jo konformistiškumas pasiekia piką bendraamžių atžvilgiu, kas tik padidina poveikį reikštis asocialiam elgesiui. Neformalios bendraamžių kompanijos paauglystėje užima ypatingą reikšmę. Teigiama, jog agresyvus elgesys siejasi su ištraukimu į deviantinių grupių veiklą. Santykiai jose paremti socialiniai ryšiais, kurie padeda paaugliui ištraukti į netinkamą elgesį. Jų narių vykdomi nusizengimai rodo, kad jaunuoliai, pasiekę paauglystės amžių, žavisi agresyviai besielgiančiais bendraamžiais (Žukauskienė, 2006).

Įvertinus ir palyginus jaunų įkalintų ir neteistų vyrų suvokto tėvų auklėjimo stiliaus ypatumus bei įvertinus jų sąsajas su tiriamųjų vaikystės ir paauglystės patirtimi nustatyti trys reikšmingi skirtumai tarp grupių. Pirmiausiai tyrimo rezultatai atskleidė, jog įkalinti ir neteisti jauni vyrai, nurodę, kad vaikystėje/paauglystėje nepatyrė tėvų fizinio smurto, motinos auklėjimą dažniau suvokė kaip „rūpinimąsi“ – vadinasi motiną jie prisiminė kaip mylinčią ir besirūpinančią jais. Motinos vaidmuo šeimoje dažniausiai pagrįstas švelnumu, emociniu jautrumu, besąlygine meile, pagalba savo vaikui. Vaikai dažnai palaiko artimesnius tarpusavio santykius su mamomis lyginant su tėčiais.

Kartu tyrimo rezultatai atskleidė, jog įkalintieji, motinos auklėjimą suvokę kaip perdėtą globą, dažniau nurodė nepriklausę rizikingu elgesiu pasižyminčioms grupėms. Mokslininkai teigia, jog motinos per didelė globa ir pernelyg didelė kontrolė, griežtas auklėjimas skatina formotis vaiko agresyvumui lyginant su tais atvejais, kai mamos linkusios įsiklausyti į vaiko nuomonę, nustatyti tam tikras ribas (Alberch et al., 2007; Piquart, 2017). Teigiama, jog kuo labiau tėvai kontroliuoja, atstumia savo vaikus, tuo labiau šie tampa nerimastingi, depresyvūs, turintys polinkį į agresyvių elgesį (Akse et al., 2004). Kartu tikėtina prielaida, jog pernelyg motinų kontroliuojami vaikai dėl nuolatinio griežto auklėjimo gyvena ištis suvaržytą, ribotą gyvenimą, kuriame neturi daug draugų ar pažįstamų, dažnai nedalyvauja užklausinėse ar kitose veiklose, todėl dažniausiai nurodo, jog vaikystėje ir paauglystėje nėra ištraukę į asocialiu elgesiu pasižyminčias grupes.

Tuo tarpu įkalinti vyrai, patyrę fizinį smurtą šeimoje, tėvo auklėjimą suvokė kaip pernelyg globojantį. Kartu šiame tyrime buvo iškelta hipotezė, teigianti, jog jauni suaugę vyrai (tiek įkalinti, tiek neteisti), suvokę tėvų auklėjimą kaip perdėtą globą, pasižymi stipriau išreikštomis agresyvumo formomis (priešiškumu, pykčiu, verbaline ir fizine agresija) pasitvirtino iš dalies – taip pat tik įkalintųjų grupėje: fizinės agresijos ir pykčio raiška auga stiprėjant per didelės tėvo globos suvokimui. Daugelis tyrimų (Akse et al., 2004; Buehler, Gerard, 2002; Chang et al., 2003; Milne,

Lancaster, 2001; Murriss et al., 2003, pagal Žukauskienė, Malinauskienė, 2008) patvirtina gautą rezultatą: R. Žukauskienė kartu su O. Malinauskiene (2008) nurodo, jog tėvo perdėta globa yra vienas iš svarbiausių veiksnių, prognozuojančių vaikinų elgesio sunkumus. Teigiama, jog kuo labiau tėvai pernelyg globoja savo vaikus, tuo labiau šie susiduria su vis didėjančiomis elgesio problemomis tame tarpe ir agresyvumu.

Palyginus įkalintų ir neteistų vyrų prieraišumo ypatumus ir įvertinus jų sąsajas su vaikystės ir paauglystės patirtimi, nustatyta jog fizinio smurto šeimoje patirtis vaiko atžvilgiu, lemia nesaugaus prieraišumo formavimąsi (šiam tyrimui baimingą-vengiantį prieraišumo stilių). Dar P. M. Crittenden ir M. D. S. Ainsworth (1989, pagal Valickas, 2003) nustatė, jog fizinis smurtas, priešiškas siejasi su nesaugiu prieraišumu. B. Kairienė (2005) nustatė, jog kuo dažniau šeimoje patiriamas tėvų fizinis smurtas, atitinkamai vis mažiau šie vaikai šeimoje jaučiasi saugūs. Vaikas ar paauglys, patirdamas fizinį smurtą iš savo tėvų pasaulį supranta kaip pavojingą, grėsmingą vietą, kurioje nesaugu gyventi. Taip pat nustatyta, jog tiems neteistiems jauniems vyrams, kurie savo gyvenime nepatyrė smurto šeimoje ar kitų traumuojančių įvykių, būdingas saugus prieraišumo stilius. Stebima tendencija, jog tie paaugliai, kurie jaučia tėvų paramą emocinį tėvų jautrumą mažiau linksta įsitraukti į probleminį elgesį, pasižymi mažesniu agresyviu elgesiu lyginant su tais vaikais, kurių tėvai nebuvo su jais artimi. Tai, kad neteisti vyrai, jų teigimu, niekuomet neturėjo traumuojančių įvykių patirties, jie niekuomet nepatyrė smurto šeimoje, tai lėmė saugaus prieraišumo formavimąsi, kadangi prieraišumo stiliui formuotis įtakos turi ne tik motinos ar kito žmogaus, kuris jį globoja prieinamumas, bet ir paties žmogaus suvokimas apie jo tėvų patikimumą, suteikiamą jausimą, paramą, saugumą (*Brotherson, 2005, Berns, 2009*). G. Keshin ir O. Cam (2010) teigė, jog kai kalbama apie paauglio psichinę sveikatą, emocinį bei socialinį vystymąsi, savęs vertinimą saugus prieraišumas yra labai svarbus, kadangi šiame amžiuje jis formuoja savo suvokimą apie jį supančią aplinką bei patį save. Vaikai, kurie apibūdinami kaip saugiai prieraišūs prie savo motinų, vėliau palaikydami santykius su aplinkiniais yra labiau socialūs, sėkmingai komunikuojantys su bendraamžiais, broliais seserimis, savarankiškesni, emociškai brandesni ir ne tokie agresyvūs (*Boyd, Bee, 2011*).

Šiame tyrimo siekiant atskleisti sąsajas tarp agresijos formų, prieraišumo ir suvokto tėvų auklėjimo stiliaus įkalintų ir neteistų vyrų grupėse nustatyti reikšmingi ryšiai tarp tiriamųjų prieraišumo stilių ir agresyvumo formų: stiprėjant neteistų asmenų atmetančiam prieraišumo stiliui stiprėja ir jų fizinė agresija; stiprėjant įkalintų asmenų baimingam-vengiančiam prieraišumo stiliui stiprėja ir fizinės agresijos, pykčio, priešiško bei verbalinės agresijos raiška; įkalintų asmenų fizinė agresija ryškėja stiprėjant nerimastingam ir atmetančiam prieraišumui. Pastebima, jog nepriklausomai nuo to, kurioje tiriamųjų grupėje pasiskirstė gauti rezultatai, visais šiais atvejais

minimi nesaugus prierašumo stiliai. Teigiama, jog nesaugus prierašumas lygiai taip pat, kaip ir saugus, turi įtakos visam žmogaus gyvenimui (*Strodl, Noller, 2003*). R. B. Casselman ir M. D. McKenzie (2015) nurodė, jog nesaugus prierašumas gali būti pats pirmasis veiksnys, susijęs su vaikų ir paauglių, o vėliau ir suaugusiųjų fizine agresija bei jų smurtiniu elgesiu. C. Campini (2000) atliktas tyrimas atskleidė, jog tie paaugliai, kuriems buvo susiformavęs nesaugus prierašumo stilius, pasižymėjo stipriau išreikštu agresyviu elgesiu nei tie, kurie pasižymėjo saugiu prierašumo stiliumi. G. Keskin ir O. Cam (2010) patvirtino C. Campini tyrimų rezultatus, tačiau šalia to, išskyrė, jog agresyvumas jų tyrime reikšmingai siejosi būtent su atmetančiu prierašumo stiliumi. Nors J. Houston su kolegomis (2008) nustatė, jog smurtinius nusikaltimus vykde paaugliai pasižymėjo nesaugiu prierašumu lyginant su neteistais asmenimis, o T. Ward su kolegomis (1996) nustatė, kad daugeliui smurtinius nusikaltimus vykdžiusių asmenų buvo būdingas baimingas arba nerimastingas prierašumo stilius, šiame tyrime nebuvo nustatytų reikšmingų skirtumų – hipotezė, teigianti, jog įkalintiems asmenims dažniau nei neteistiems yra būdingi nesaugūs prierašumo stiliai - baimingas-vingiantis ir nerimastingas, nepasitvirtino. Todėl galima teigti, jog įkalintų ir neteistų vyrų baimingas ir nerimastingas prierašumo stiliai pasireiškia panašiai.

Apibendrinant šio tyrimo rezultatus, galime teigti, kad ankstyvoji subjektyviai suvokta jaunu vyrų patirtis, jų santykiai su tėvais (jų auklėjimo stilius) siejasi su prierašumo stiliumi ir agresyvumo raiška. Turint omenyje tai, kad šie jauni vyrai bus arba jau yra tėvai, svarbu būtų suteikti jiems atgalinį ryšį, supažindinti su tyrimo išvadomis. Šio darbo autorė turi tokią galimybę ir pasižada ją realizuoti dirbdama su įkalintaisiais, rengdama ir vykdydama įkalintų asmenų psichosocialinės prevencijos bei intervencijos priemones, juos šviečiant ir konsultuojant.

Tai, kad šio darbo autorė turėjo galimybę „prisiliesti“ prie tokios „tikros“, agresyvumu pulsuojančios grupės, suteikė nemažai patirties ir paskatino planuoti tolimesnius tyrimus. Ateityje įdomu būtų palyginti smurtinius ir nesmurtinius nusikaltimus įvykdžiusių įkalintų vyrų grupes, atlikti panašų įkalintų moterų tyrimą.

IŠVADOS

1. Palyginus įkalintų ir neteistų tiriamųjų grupes pagal vaikystės ir paauglystės patirtį, nustatyta:

- Įkalintieji dažniau nei neteistieji nurodė turėję traumuojančios patirties;
- Įkalintieji dažniau nei neteistieji nurodė turėję smurtinės patirties;
- Įkalintieji dažniau priklausė rizikingo elgesio grupėms paauglystėje;
- Neteisti vyrai dažniau nurodė niekada nepriklausę asocialiu elgesiu pasižyminčioms grupėms.

2. Įvertinus ir palyginus jaunų įkalintų ir neteistų vyrų agresyvumo ypatumus bei nustačius jų sąsajas su vaikystės bei paauglystės patirtimi, nustatyta:

- **Pasitvirtino hipotezė**, kad įkalinti ir neteisti asmenys, vaikystėje ir paauglystėje patyrę fizinį smurtą šeimoje, pasižymi labiau išreikštu agresyvumu lyginant su tais, kurie jo nepatyrė - jiems būdingas stipresnis pyktis, priešiškus ir fizinę agresiją ($p < 0,05$).
- Įkalintieji, pasižymintys priešišku, dažniau vaikystėje ir paauglystėje patyrė patyčias ($p < 0,05$);
- Įkalinti vyrai, pasižymintys verbaline agresija, patyčias mokykloje nurodė kaip dažniausią traumuojančią patirtį ($p < 0,01$);
- Įkalinti asmenys, pasižymintys pykčiu, išgyventą vieno ar abiejų tėvų mirtį nurodo kaip dažniausią traumuojančią patirtį ($p < 0,05$);
- Neteistų vyrų priešiškus ir pyktis dažniausiai siejami su vaikystėje/ paauglystėje išgyventomis tėvų skyrybomis ($p < 0,05$);
- Įkalintieji, kurie vaikystėje bei paauglystėje teigė matydavę tarp tėvų/ globėjų fizinį smurtą, yra labiau priešiški bei fiziškai agresyvesni nei tie, kurie to nematė ($p = 0,001$);
- Įkalintieji, kurie vaikystėje bei paauglystėje teigė patyrę psichologinį smurtą šeimoje yra labiau priešiški ($p < 0,05$), pikti ($p < 0,01$) ir fiziškai agresyvesni ($p < 0,001$) lyginant su tais, kurie šios patirties nenurodo;
- Įkalinti jauni vyrai, pasižymintys priešišku ($p < 0,05$) ir fizine agresija ($p < 0,05$) dažniau nurodė priklausę rizikingu elgesiu pasižyminčioms grupėms paauglystėje;
- Neteisti vyrai, pasižymintys priešišku ($p < 0,05$) ir fizine agresija ($p < 0,01$), dažniau teigia priklausę tokioms grupėms vaikystėje.

3. Įvertinus ir palyginus jaunų įkalintų ir neteistų vyrų suvokto tėvų auklėjimo stiliaus ypatumus bei nustačius jų sąsajas su vaikystės bei paauglystės patirtimi, nustatyta:

- Įkalinti ir neteisti jauni vyrai, nurodę, kad vaikystėje/paauglystėje nepatyrė tėvų fizinio smurto, motinos auklėjimą dažniau suvokė kaip rūpinimąsi ($p < 0,05$);
- Įkalintieji, motinos auklėjimą suvokę kaip perdėtą globą, dažniau nurodė nepriklausę rizikingu elgesiu pasižyminčioms grupėms ($p < 0,05$);
- Įkalintieji, vaikystėje/ paauglystėje patyrę tėvų fizinį smurtą, tėvo auklėjimą dažniau suvokė kaip pernelyg globojantį ($p < 0,05$).

4. Įvertinus ir palyginus jaunų įkalintų ir neteistų vyrų prieraišumo ypatumus bei nustačius jų sąsajas su vaikystės bei paauglystės patirtimi, nustatyta:

- **Nepasitvirtino hipotezė**, kad įkalintiems asmenims dažniau nei neteistiems yra būdingi nesaugūs prieraišumo stiliai - baimingas-vengiantis ir nerimastingas ($p > 0,05$);
- Neteisti vyrai, neigiantys turėję traumuojančios patirties vaikystėje/ paauglystėje, pasižymėjo didesniu saugiu prieraišumu lyginant su išgyvenusiais tėvų skyrybas ($p < 0,05$);
- Neteistiesiems, kurie teigė nepatyrę fizinio smurto šeimoje, labiau išreikštas saugus prieraišumo stilius lyginant su jį patyrusiais ($p < 0,05$);
- Pasižymintys labiau išreikštu baimingu-vengiančiu prieraišumu įkalinti asmenys dažniau teigė patyrę fizinį smurtą šeimoje ($p < 0,05$).

5. Atskleistos sąsajos tarp agresijos formų, prieraišumo ir suvokto tėvų auklėjimo stiliaus įkalintų ir neteistų vyrų grupėse:

- **Iš dalies pasitvirtino hipotezė**, kad jauni suaugę vyrai (tiek įkalinti, tiek neteisti), suvokę tėvų auklėjimą kaip perdėtą globą, pasižymi stipriau išreikštomis agresyvumo formomis (priešiškumu, pykčiu, verbaline ir fizine agresija); ši sąsaja nustatyta tik įkalintųjų grupėje: fizinės agresijos bei pykčio raiška auga stiprėjant per didelės tėvo globos suvokimui (fizinės agresijos $r = 0,33$, $p < 0,01$; pykčio $r = 0,43$, $p < 0,001$);
- Stiprėjant neteistų asmenų atmetančiam prieraišumo stiliui stiprėja ir jų fizinė agresija ($r = -0,29$, $p < 0,05$);
- Stiprėjant įkalintų asmenų baimingam-vengiančiam prieraišumo stiliui stiprėja ir fizinės agresijos ($r = 0,26$, $p < 0,05$), pykčio ($r = 0,21$, $p < 0,05$), priešiškumo ($r = 0,31$, $p < 0,01$) bei verbalinės agresijos ($r = 0,26$, $p < 0,05$) raiška;
- Įkalintų asmenų fizinė agresija ryškėja stiprėjant nerimastingam ($r = 0,29$, $p < 0,01$) ir atmetančiam ($r = 0,23$, $p < 0,05$) prieraišumui.

LITERATŪRA

- Acet, M., Tazegül, Ü., Kocapınar, Ö.A., Baş, Z. (2012). A comparison of the levels of aggression and assertiveness between amputee and hearing-impaired football players. *International Journal of Academic Research*, Vol. 4 (3), p. 5-10.
- Aisnworth, M.D.S., Blehar, M.C., Waters, E., Wall, S. (1978). Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation, Hillsdale: Erlbaum;
- Akse, J., Hale, III W.W., Engels, R.C.M.E., Raijmakers, Q.A.W., Meeus, W.H.J., (2004). Personality, perceived parental rejection and problem behavior in adolescence. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, Vol. 39, p. 980-988;
- Albrecht, A. K., Galambos, N. L., Jansson, S. M. (2007). Adolescents' internalizing and aggressive behaviors and perceptions of parents' psychological control: a panel study examining direction of effects. *Journal of Youth and Adolescence* Vol. 36 (5), p. 673–684;
- Babcock, J. C., Jacobson, N. S., Gottman, J. M., Yerington, T. P., (2000). Attachment, Emotional Regulation, and the Function of Marital Violence: Differences Between Secure, Preoccupied, and Dismissing Violent and Nonviolent Husbands. *Journal of Family Violence* Vol. 15 (4), p. 391–409;
- Balevičiūtė, J. (2012). Mokinių agresyvumo prieš mokytojus ir bendramokslius ypatumai miesto ir kaimo bendrojo lavinimo mokyklose (Vilniaus ir Lazdijų rajono atvejais). Magistro baigiamasis darbas, Lietuvos edukologijos universitetas;
- Bandura, A., (1997). Elgesio teorija ir žmogaus modeliai. *Psichologija: mokslo darbai*. p. 56-59;
- Banytė, K., Pukinskaitė, R.(2010). Jaunuolių prierašumo stilių, nuostatų į meilę ir jautrumo atstūmimo sąsajos. *Socialinis darbas* Nr. 9(2), p.127-134;
- Barkauskienė, R., Gervinskaitė-Paulaitienė, L., Kundrotaitė, G., Čekuolienė, D., Grauslienė, I., Zbarauskaitė, A. (2014). Elgesio sunkumai ir asmenybės bruožai vaikystėje. *Psichologija*, p. 50-65;
- Beresnevičienė, D. (2003). Jauno suaugusiojo psichologija: metodinis leidinys. Aukštosioms mokykloms. Vilnius: Presvika;
- Bogaerts, S., Vanheule, S., Declercq, F. (2005). Recalled parental bonding, adult attachment style, and personality disorders in child molesters: a comparative study. *The journal of forensic psychiatry & psychology* Vol. 16(3), p. 445 – 458;
- Bondri, R., Richter, Ph. (2016). Linking forms and functions of Aggression in Adults to Justice and Rejection Sensitivity. *Psychology of Violence*, Vol. 6, No. 2, p. 292–302;

- Boutellea, K., Eisenberg, M. E., Gregory, M. L., Neumark-Sztainer, D. (2009). The Reciprocal Relationship Between Parent–Child Connectedness And Adolescent Emotional Functioning Over 5 Years. *Journal of Psychosomatic Research, Vol. 66*, p. 309–316;
- Bulotaitė, L. (2009). Priklausomybių anatomija: narkotikai/ alkoholis/ lošimas/ internetas/ darbas/ pirkimas. Vilnius: Tyto alba;
- Bushman, B. J.; Anderson, C.A. (2001). Is It Time to Pull the Plug on the Hostile Versus Instrumental Aggression Dichotomy? *Psychological Review, Vol. 108*, p. 273-279;
- Butvilas, T. (2005). Netektį patyrusių pradinių klasių mokinių emociniai išgyvenimai. *Kultūra–Ugdymas–Visuomenė. Mokslo darbai. Nr. 1*, Kaunas: LŽŪU leidybos centras. p. 87–91.
- Campini, C. (2005). Attachment style stability and its relation to adjustment in adolescence. *European Psychiatry Vol. 20*, Issue 3, p. 251-259;
- Casselmann, R.B., Rosenbaum, A. (2014). Fathers, sons, and aggression: a path model. *Journal of Aggression. Maltreatment and Trauma, Vol. 23*, p. 513-531;
- Casselmann, R.B., McKenzie, M.D. (2015). Young Adults' Recollections of Parental Rejection and Self-Reported Aggression: The Mediating Roles of Insecure Adult Attachment and Emotional Dysregulation. *Journal of Child & Adolescent Trauma, Vol. 8*, p. 61–71;
- Chang, L., Schwartz, D., Dodge, K.A., McBride-Chang, C. (2003). Harsh Parenting in relation to child emotion regulation and aggression. *Journal of Family Psychology, Vol. 17*, p. 598-606;
- Čekuolienė, E. (2014). Augi(ni)mo psichologija. Vilnius: Alma litera;
- Fritz, G. K. (2006). Is your child or student a bully or a victim of bullying? *Brown University Child & Adolescent Behavior Letter, Jun 22 (6)*, p. 8;
- Furst, M., (2000). Psichologija. Vilnius: Lumen leidykla;
- Gallarín, M., Alonso-Arbiol, I. (2012). Parenting practices, parental attachment and aggressiveness in adolescence: a predictive model. *Journal of Adolescence, Vol. 35*, p. 1601-1610;
- Gedvilienė, G., Zuzevičiūtė, V. (2007). Edukologija: mokomoji knyga studentams. Kaunas: VDU leidykla.
- Goldman, L. (2000). Helping the Grieving Child in School. *Phi Delta Kappa Fastbacks No. 460*, p.7–40.
- Goldstein, M., Heaven, P. C. L. (2000). Perceptions of the family, delinquency, and emotional adjustment among youth. *Personality and Individual Differences, Vol. 29*, p. 1169-1178.
- Green, J., Goldwyn, R. (2002). Annotation: Attachment disorganisation and psychopathology: new findings in attachment research and their potential implications for developmental psychopathology in childhood. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry. Vol 43(7)*, p. 835-846;

- Hay, C., Meldrum, R.C., Widdowson, A.O. (2017). Early Aggression and Later Delinquency: Considering the Redirecting Role of Good Parenting. *Youth Violence and Juvenile Justice*. Vol 15(4), p. 374-395.
- Haj-Yahia, M. M., Ado-Kaloti, R. (2007). Mental health consequences of Palestinian adolescents' exposure to family violence. *Journal of Loss and Trauma*, 13(1), p. 1-41;
- Hill, J., Morrgan, B. (2001). *Conduct Disorders in Childhood and Adolescence*. Cambridge University Press;
- Hilliard, R. E. (2001). The Effects of Music Therapy-Based Bereavement Groups on Mood and Behaviour of Grieving Children. A Pilot Study. *The Journal of Music Therapy* Vol. 38, No. 4. p. 291-306.
- Houston, J.J., Parsons, S., , Galloway, S., Aboud, A.M., Beck, A, Craissati, J., Green, T., Hogg, N., Leicht, Sh., MacPhail, S. (2008). *Sexual Offending and Mental Health: Multidisciplinary Management in the Community*;
- Jonynienė, J., Kern, R. M., Gfroerer, K.P. (2015). Efficacy of Lithuanian Systematic Training for Effective Parenting (STEP) on Parenting Style and Perception of Child Behavior. *The Family Journal* Vol. 23(4), p. 392-406;
- Justickaja, S., Kalpokas, V., Ūselė, L. (2008). 15–17 Amžiaus moksleivių delinkventinis elgesys ir viktimizacija Lietuvoje/ Pagal tarptautinio aunimo delinkventinio elgesio, nuostatų ir viktimizacijos tyrimo duomenis. *Teisės problemos*, Nr. 4(62), p. 67-108.
- Juozulynas A., Jurgelėnas A., Narkauskaitė L., Venalis A. (2012). Vaikų agresyvaus elgesio priežastys. *Visuomenės sveikata*. p. 9-14;
- Kairienė, B. (2005). Jaunuolių psichosocialinės raidos ypatumai dėl šeimoje patirtos agresijos. *Pedagogika*, p. 119 – 124.
- Kairienė, B. (2005). Vaikų, patyrusių smurtą šeimoje, globos problemos. Socialinio darbo teorija ir praktika. *Socialinis darbas: Mokslo darbai* Nr., 4(2), p. 70-77.
- Kairienė, B. (2010). Agresyvus tėvų elgesys su savo vaikais: sampratos problema. *Socialinis darbas* Nr. 9(2), p. 113- 118;
- Karcher, M.J., Holcomb, M.R., Zambrano, E. (2006). Measuring Adolescent Connectedness:A Guide for School-based Assessment and Program Evaluation. In H. L. K. Coleman. (ed.), *Handbook of Scholl Counseling*, p. 7-42.
- Karkockienė, D., Arelytė, K. (2015). Įkalintų asmenų šeimos santykių patyrimo, tėvų auklėjimo stiliaus ir ryšių su šeimos nariais ypatumai. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*. Nr. 16 (2), p. 119-141;

- Keskin, G., Çam, O. (2010). Adolescents' strengths and difficulties: approach to attachment styles. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*. Vol. 17 (5), p. 433–441.
- Khaleque, A., Rohner, R.P. (2012). Transnational relations between perceived parental acceptance and personality dispositions of children and adults: a meta-analytic review. *Personality and Social Psychology Review*, Vol. 16, p. 103-115.
- Kondrotaitė, G. (2006). Socialinės rizikos šeimos Lietuvoje: atvejo studija. *Filosofija. Sociologija*. Nr. 4, p. 55-60.
- Kraig, G. (2002). *Psichologija razvitija*. Sankt – Peterburg: Piter.
- Lamb, J.M., Puskar, K.R., Sereika, S., Patterson, K., Kaufmann, J. A. (2003). Anger Assessment In Rural High School Students. *The Journal of School Nursing*, Vol. 19, p. 30-40;
- Lee, V., Hoaken, P. N. S. (2007). Cognition, Emotion, and Neurobiological Development: Mediating the Relation Between Maltreatment and Aggression. *Child Maltreatment*, Vol. 12(3), p. 281 – 298;
- Legkauskas, V. (2013). *Vaiko ir paauglio psichologija*. Vilnius: Vaga;
- Leliūgienė, I. (2003). *Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas*, Kaunas: Technologija;
- Lietuvos statistikos metraštis, (2009). Vilnius;
- Lemme, B. H. (2003). *Suaugusiojo raida*. Kaunas: Poligrafija ir informatika;
- Lezin, N., Roller, L., Bean, S., Taylor, J. (2004). Parent-child connectedness: Implications for research, interventions and positive impacts on adolescent health. Santa Cruz, CA: ETR Associates;
- Malinauskienė, O., Žukauskienė, R. (2007). Paauglių ir elgesio sunkumų sąsajos ir pokyčiai per trejus metus: amžiaus ir lyties ypatumai. *Psichologija* Nr. 35, p. 19-29.
- Mazefsky, C. A., Farrell, A. D. (2005). The Role of Witnessing Violence, Peer Provocation, Family Support, and Parenting Practices in the Aggressive Behavior of Rural Adolescents. *Journal of Child and Family Studies*, Vol. 14 (1), p. 71–85.
- Maxwell, J.P., Visek, A.J. (2009). Unsanctioned aggression in rugby union: relationships among aggressiveness, anger, athletic identity, and professionalization. *Aggressive Behavior*, Vol. 35 (3), p. 237-243.
- Mikulicer M., Shaver P.R. (2007). Adult attachment theory and the regulation of emotion. In Gross, J. & Thompson, R.A., *Handbook of emotion regulation*. New York;
- Miškinis, K. (2003). *Šeima žmogaus gyvenime*. Kaunas: AB Aušra;
- Myers, D. G. (2000). *Psichologija*. Poligrafija ir informatika;
- Myers, D.G. (2008). *Socialinė psichologija*. Poligrafija ir informatika;

- Mueller-Bamouh, V., Ruf-Leuschner, M., Dohrmann, K., Schauer, M., Elbert, Th. (2016). Are experiences of family and of organized violence predictors of aggression and violent behavior? A study with unaccompanied refugee minors. *European Journal of Psychotraumatology*;
- Muris, P., Meesters, C. (2002). Attachment, Behavioral Inhibition, and Anxiety Disorders Symptoms in Normal Adolescents. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*. Number Vol. 2, p. 97-106;
- Nasvytienė, D. (2005). Vaiko elgesio ir emocinės problemos. Vilnius: Leidykla
- Navickas, V., Vaičiulienė, A. (2011). Žmogaus raidos psichologija: vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams. Vilnius: BALTO;
- Overbeek, G., Vollebergh, W., Meeus, W., Engels, R., Luijpers, E. (2001). Course, occurrence, and longitudinal associations of emotional disturbance and delinquency from adolescence to young adulthood: A six-year three-wave study // *Journal of Youth and Adolescence*, Vol. 30 (4), p. 401–427;
- Palujanskienė, A., Uzdila, J. V. (2004). Agresija ir konfliktai mokykloje. *Pedagogika*, Nr. 73, p.124-127;
- Perminas, A., Normantaitė, A. (2013). Jaunesnių ir vyresnių 13-17 metų paauglių agresyvaus elgesio palyginimas po intervencijos, grįstos kognityvine-elgesio terapija. *Jaunųjų mokslininkų psichologų darbai* Nr. 2, p. 13-17;
- Perry, B. D. (2001). Children & Loss Instructor No. 6. New York
- Petrulytė, A. (2012). Paauglio psichosocialinė raida: mokymo priemonė. Vilnius: Edukologija;
- Pickett, W., Simons-Morton, B. Dostaler, S. Iannotti, R. J. (2009). Social environments and physical aggression among students in the United States and Canada. *Journal School Health*, 79(4), 160–168;
- Pielage, S. B. (2006). Adult Attachment and Psychosocial Functioning;
- Pileckaitė – Markovienė, M., Lazdauskas, T. (2007). Šeima ir tėvų globos netekusio vaiko raida. p. 37 – 49;
- Pinquart, M., Silbereisen, R., K. (2002). Changes in adolescents' and mothers' autonomy and connectedness in conflict discussions: an observation study. *Journal of Adolescence*, Vol. 25, p. 509–522;
- Pinquart, M. (2017). Associations of parenting dimensions and styles with externalizing problems of children and adolescents: An updated meta-analysis. *Developmental Psychology*, Vol. 53 (5), p. 873-932;
- Psichologijos žodynas (1993). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla;

- Pukinskaitė, R., Banytė, K. (2010). Jaunuolių prierašumo stilių, nuostatų į meilę ir jautrumo atstūmimui sąsajos. *Socialinis darbas Nr. 9(2)*, p. 127-134;
- Ramoškienė, B. (2016). Asmenų, patyrusių galūnių amputaciją, streso įveikos strategijų ir agresijos sąsajos. Magistro baigiamasis darbas;
- Ribakovienė, V. (2002). Bandžusių žudyti paauglių internalūs ir elsternalūs sunkumai. *Medicina T38, Nr.4*, p. 398-404;
- Rippon, T. J. (2000). Aggression and violence in health care professions. *Journal of Advanced Nursing Vol. 31(2)*: 452-460.;
- Roche, M., Diers, D., Duffield, C., Catling-Paull, C. (2010). Violence Toward Nurses, the Work Environment, and Patient Outcomes. *Journal of Nursing Scholarship. 42(1)*, p. 13-22;
- Root, T. (2006). Student / teacher partnerships can be the key to combat bullying. *Educational Journal Vol. 92*, p. 7;
- Rönnlund, M., Karlsson, E. (2006). The Relation Between Dimensions of Attachment and Internalizing or Externalizing Problems During Adolescence. *The Journal of Genetic Psychology, Vol. 167*, p. 47 – 63.
- Salzinger, S., Rosario, M., Feldman, R. S. (2007). Physical Child Abuse and Adolescent Violent Delinquency: The Mediating and Moderating Roles of Personal Relationships. *Child Maltreatment, Vol. 12, No. 3*, p. 208-219;
- Sandhu, D., Kaur, K., Bhatt, V. (2017). Adolescent risk-taking and parental attachment. *Indian Journal of Health and Well-being Vol. 8(11)*, p. 1386-1392;
- Scharfe, E. (2007). Cause or consequence?: Exploring causal links between attachment and depression. *Journal of Social and Clinical Psychology, Vol. 9(26)*, p. 1047-1065
- Strodl, E., & Noller, P. (2003). The relationship of adult attachment dimensions to depression and agoraphobia. *Personal Relationships, Vol. 2(10)*, p. 171-184;
- Stanford, M.S., Houston, R.J., Mathias, Ch.W., Villemarette-Pittman, N.R., Helfritz, L.E., Conklin, S.M. (2003). *Characterizing Aggressive Behavior. Assessment, Vol.10 (2)*, p. 183-190;
- Steinberg, L. (2001). We Know Some Things: Parent-Adolescent Relationships in Retrospect and Prospect. *Journal Of Research on Adolescence, Vol 11(1)*, p. 1-19;
- Suslavičius, A., Valickas, G. (1999). Socialinė psichologija teisėtvarkos darbuotojams. Vilnius: Lietuvos teisės akademija;
- Šeibokaitė, L. (2008). Save ir kitus žalojančio elgesio kitimai nuo 5 iki 12 klasės ir su šiuo elgesiu susiję psichosocialiniai veiksniai. Daktaro disertacija;
- Tremblay, R.E., Hartup, W.W., Archer, J. (2014). Developmental Origins of Aggression. Guilford Publications.

- Umbrasienė, N., Narkauskaitė, L. (2010). Psichosocialiniai veiksniai, lemiantys vaikų rizikingą elgesį. *Visuomenės sveikata Nr. 3(50)*, p. 24-29.
- Urbain-Gauthier, N., Wendland J. (2017). Mother-child interactions in young children with excessive physical aggression and in typically developing young children. *Clinical Child Psychology and Psychiatry Vol. 22(3)*, p. 467-482;
- Vaičiulienė, A. (1999). Paauglio tapatumo raida tėvų skyrybas patyrusioje šeimoje. *Psichologija*, 20. p. 32-39.
- Vaitekonienė, V. (2001). Vaikų agresyvaus ir delinkventinio elgesio psichologinės priežastys. Nepilnamečių kriminalinė justicija. Vilnius;
- Vaitkevičiūtė, V. (2007). Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Žodynas.
- Valickas, G. (1997). Psichologinės asocialaus elgesio ištakos: monografija. Vilnius: LTA;
- Valickas, G. (2003). Ankstyvosios neadaptivaus elgesio ištakos: socialinis kognityvinis požiūris. Socialinė psichologija. *Socialinis darbas: Mokslo darbai Nr. 1(3)*, p. 5-14.
- Viliūnas, V. (2008). Žmogaus agresijos ir dominavimo instinktai. *Ugdymo psichologija Nr. 19*, p. 74-83.
- Vungkhanching, M., Sher, K., Jachon, K., Parra, G. (2004). Relation of attachment style to family history of alcoholism and alcohol use disorders in early adulthood. *Drug & Alcohol Dependence, Vol. 75(1)*, p. 47-53;
- Žukauskienė, R. (1999). Fizinė, verbalinė ir netiesioginė agresija: skirtumai tarp lyčių. *Psichologija Nr. 19*, p. 98-107;
- Žukauskienė, R. (2006). Kriminalinio elgesio psichologija. Vilnius: MRU;
- Žukauskienė, R., Malinauskienė, O. (2008). Skirtumai tarp lyčių, prognozuojant elgesio ir emocinius sunkumus paauglystėje pagal asmenybės bruožus ir tėvų auklėjimo stilių. *Psichologija Nr. 38*, p. 63-83.
- Žukauskienė, R. (2012). Raidos psichologija: integruotas požiūris. Vilnius : Margi raštai;
- Ward, T., Hudson, S.M., Marshall, W.L. (1996). Attachment style in sex offenders: A preliminary study. *The Journal of Sex Research . Vol. 33 (1)*, p. 17-26.

SANTRAUKA

Kamilė Treinauskaitė. *Įkalintų jaunų suaugusių vyrų agresyvumo sąsajos su suvoktu tėvų auklėjimo stiliumi ir prieraišumu.* Psichologijos studijų programos magistro baigiamasis darbas. Darbo vadovė prof. dr. Ramutė Čepienė, Klaipėdos universitetas: Klaipėda, 2018 - 68 p.

Darbo tikslas - atskleisti įkalintų jaunų suaugusių vyrų agresyvumo, suvokto tėvų auklėjimo stiliaus ir prieraišumo ypatumus bei jų sąsajas. Tikslui pasiekti buvo naudojami trys klausimynai: A. H. Buss, M. Perry (1992) Agresijos klausimynas (*The Buss – Perry Aggression Questionnaire*), D. Griffin, K. Bartholomew (1994) Santykių skalės klausimynas (*Relationship Scale Questionnaire (RSQ)*), G. Parker, H. Tupling, L. B. Brown (1997) Ryšio su tėvais vertinimo klausimynas (*Parental Bonding instrument*). Tyrime dalyvavo 168 jauni suaugę vyrai - 73 iš jų šiuo metu atlieka bausmę pataisos namuose, likę 95 – niekada neteisti.

Remiantis tyrime iškeltomis hipotezėmis galime teigi, jog: pasitvirtino hipotezė, kad įkalinti ir neteisti asmenys, vaikystėje ir paauglystėje patyrę fizinį smurtą šeimoje, pasižymi labiau išreikštu agresyvumu lyginant su tais, kurie jo nepatyrė - jiems būdingas stipresnis pyktis, priešiškus ir fizinė agresija ($p < 0,05$); nepasitvirtino hipotezė, kad įkalintiems asmenims dažniau nei neteistiems yra būdingi nesaugūs prieraišumo stiliai - baimingas-vengiantis ir nerimastingas ($p > 0,05$). Tyrimo rezultatai atskleidė įkalintų ir neteistų jaunų suaugusių vyrų agresyvumo, suvokto tėvų auklėjimo stiliaus ir prieraišumo sąsajas: iš dalies pasitvirtino hipotezė, kad jauni suaugę vyrai (tiek įkalinti, tiek neteisti), suvokę tėvų auklėjimą kaip perdėtą globą, pasižymi stipriau išreikštomis agresyvumo formomis (priešiškumu, pykčiu, verbaline ir fizine agresija) – ji nustatyta tik įkalintųjų grupėje: fizinės agresijos bei pykčio raiška auga stiprėjant per didelės tėvo globos suvokimui (fizinė agresija $r = 0,33$, $p < 0,01$; pyktis $r = 0,43$, $p < 0,001$); Taip pat nustatyta, kad stiprėjant neteistų asmenų atmetančiam prieraišumo stiliui stiprėja ir jų fizinė agresija ($r = -0,29$, $p < 0,05$); stiprėjant įkalintų asmenų baimingam-vengiančiam prieraišumo stiliui stiprėja ir fizinės agresijos ($r = 0,26$, $p < 0,05$), pykčio ($r = 0,21$, $p < 0,05$), priešiškus ($r = 0,31$, $p < 0,01$) bei verbalinės agresijos ($r = 0,26$, $p < 0,05$) raiška; taip pat įkalintų asmenų fizinė agresija ryškėja stiprėjant nerimastingam ($r = 0,29$, $p < 0,01$) ir atmetančiam ($r = 0,23$, $p < 0,05$) prieraišumui.

SUMMARY

Kamilė Treinauskaitė. *Aggressiveness in imprisoned young male adults: links between perceived parenting style and attachment experience.* Master Thesis in Psychology. Supervisor Prof. dr. Ramutė Čepienė, University of Klaipėda: Klaipėda, 2018 - 68 p.

The objective of thesis - to reveal characteristics and links between aggressiveness, perceived parenting style and attachment to the parents of young adult male prisoners and young male adults who have never been convicted. To achieve the objective, three questionnaires were used: A. H. Buss, M. Perry (1992) Aggression questionnaire (*The Buss – Perry Aggression Questionnaire*), D. Griffin, K. Bartholomew (1994) *Relationship Scale Questionnaire (RSQ)*, G. Parker, H. Tupling, L. B. Brown (1997) *Parental Bonding instrument*. The study involved 168 young male adults: 73 of them now are serving time in correction house, 95 – have never been convicted.

The results of the research confirmed the hypothesis that imprisoned and not convicted persons who experienced physical violence in the family during a childhood and adolescence proved to be more aggressive than those who did not experience it: they are characterized by more severe anger, hostility and physical aggression ($p < 0,05$). The research results did not confirm the hypothesis that imprisoned persons are more often than not convicted are characterized by insecure attachment styles - fearful-obviate and restlessness ($p > 0,05$).

The results of the study revealed the links between the aggressiveness, perceived parenting style and attachment of young adult male prisoners and not convicted men: we partly confirmed the hypothesis that young adults (both imprisoned and unjust), having perceived parental fosterage as over-guarded, are more strongly characterized by different forms of aggressiveness (hostility, anger, verbal and physical aggression): this link was perceived only in the group of prisoners – the expression of physical aggression and anger were more higher as higher were results of the perceived over-guarded parental fosterage (physical aggression $r = 0,33$, $p < 0,01$; anger $r = 0,43$, $p < 0,001$).

It has also been established that with the growing manifestation of the rejecting attachment style between not convicted persons, their physical aggression is also strengthening ($r = -0,29$, $p < 0,05$); growing manifestation of the fearful-obviate attachment style of the convicted males also increases the expression of physical aggression ($r = 0,26$, $p < 0,05$), anger ($r = 0,21$, $p < 0,05$), hostility ($r = 0,31$, $p < 0,01$) and verbal aggression ($r = 0,26$, $p < 0,05$). Also the physical aggression of imprisoned males tend to be expressed more often when person experience an agitated anxiety ($r = 0,29$, $p < 0,01$) and rejecting attachment ($r = 0,23$, $p < 0,05$).

PRIEDAI

2 Priedas. Duomenų pasiskirstymas pagal normalųjį dėsnį.

Klausimynas	Klausimyno subskalės	Kolmogorovo-Smirnovo testas			Šapiro-Vilko testas		
		Statistika	Laisvės laipsniai	p reikšmė	Statistika	Laisvės laipsniai	p reikšmė
Agresijos klausimynas	Priešiškumas	,097	168	,001	,986	168	,003
	Pyktis	,100	168	,000	,967	168	,000
	Verbalinės agresijos	,085	168	,005	,987	168	,112
	Fizinės agresijos	,119	168	,000	,935	168	,000
Santykių skalės klausimynas	Saugus	,140	168	,223	,987	168	,114
	Baimingas-vengiantis	,109	168	,261	,989	168	,199
	Nerimastingas	,146	168	,203	,985	168	,072
	Atmetantis	,078	168	,114	,985	168	,059
Ryšio su tėvais vertinimo klausimynas	Tėvo rūpinimosi	,142	168	,000	,942	168	,000
	Tėvo per didelės globos	,110	168	,000	,945	168	,000
	Motinos rūpinimosi	,100	168	,000	,968	168	,001
	Motinos per didelės globos	,107	168	,000	,978	168	,008

3 Priedas.

1 lentelė. Tiriamų grupių subjektyviai suvokto motinos auklėjimo palyginimas pagal nusakomus traumuojančių įvykių patirtį.

Motinos auklėjimo skalės	Traumuojančių įvykių patirtis vaikystėje ir paauglystėje	ĮK grupė			N grupė		
		Vidutiniai rangai	χ^2	Kruskall Wallis H testas, p reikšmė	Vidutiniai rangai	χ^2	Kruskall Wallis H testas, p reikšmė
Rūpinimosi	Tėvų skyrybas	34,93	5,237	,388	47,77	2,116	,833
	Tėvų (vieno arba abiejų) mirtį	44,17			58,67		
	Skurdą šeimoje	35,50			44,00		
	Bent vienas iš tėvų turėjo priklausomybę alkoholiui/narkotikams	34,76			51,64		
	Patyčias mokykloje	18,25			57,63		
	Nepatyriau jokių skaudesnių traumuojančių įvykių	40,54			45,69		
Per didelės globos	Tėvų skyrybas	32,46	8,625	,125	47,32	2,059	,841
	Tėvų (vieno arba abiejų) mirtį	42,50			64,17		
	Skurdą šeimoje	31,10			49,25		
	Bent vienas iš tėvų turėjo priklausomybę alkoholiui/narkotikams	28,59			46,05		
	Patyčias mokykloje	31,63			38,81		
	Nepatyriau jokių skaudesnių traumuojančių įvykių	45,67			48,86		

2 lentelė. Tiriamų grupių subjektyviai suvokto motinos auklėjimo palyginimas pagal fizinio smurto tarp tėvų/globėjų patirtį šeimoje

Motinos auklėjimo skalės	Matydavau tarp tėvų/globėjų fizinį smurtą vaikystėje, paauglystėje	ĮK grupė			N grupė		
		Vidutiniai rangai	Mann-Whitney U	P reikšmė	Vidutiniai rangai	Mann-Whitney U	P reikšmė
Rūpinimosi	Taip	32,80	505,5	,076	46,63	949,5	,734
	Ne	41,56			48,66		
Per didelės globos	Taip	32,47	493	,057	54,98	775,5	,085
	Ne	41,91			44,62		

3 lentelė. Tiriamų grupių subjektyviai suvokto motinos auklėjimo palyginimas pagal psichologinio smurto patirtį šeimoje.

		JK grupė			N grupė		
Motinos auklėjimo skalės	Tėvai/globėjai naudodavo prieš mane psichologinį smurtą	Vidutiniai rangai	Mann-Whitney U	P reikšmė	Vidutiniai rangai	Mann-Whitney U	P reikšmė
Rūpinimosi	Taip	31,42	454	,113	44,48	767,5	,465
	Ne	39,73			49,19		
Per didelės globos	Taip	33,71	509	,352	41,71	701	,194
	Ne	38,61			50,13		

4 lentelė. Tiriamų grupių subjektyviai suvokto tėvo auklėjimo skalių palyginimas pagal fizinio smurto tarp tėvų/globėjų patirtį šeimoje.

		JK grupė			N grupė		
Tėvo auklėjimo skalės	Matydavau tarp tėvų/globėjų fizinį smurtą vaikystėje, paauglystėje	Vidutiniai rangai	Mann-Whitney U	P reikšmė	Vidutiniai rangai	Mann-Whitney U	P reikšmė
Rūpinimosi	Taip	37,86	632,5	,717	50,85	903,5	,479
	Ne	36,07			46,62		
Per didelės globos	Taip	33,13	518	,103	53,24	829,5	,195
	Ne	41,20			45,46		

5 lentelė. Tiriamų grupių subjektyviai suvokto tėvo auklėjimo skalių palyginimas pagal nusakomą traumuojančių įvykių patirtį.

		JK grupė			N grupė		
Tėvo auklėjimo skalės	Traumuojančių įvykių patirtis vaikystėje ir paauglystėje	Vidutiniai rangai	χ^2	Kruskall Wallis H testas, p reikšmė	Vidutiniai rangai	χ^2	Kruskall Wallis H testas, p reikšmė
Rūpinimosi	Tėvų skyrības	34,75	1,391	,925	39,95	5,136	,400
	Tėvų (vieno arba abiejų) mirtį	32,89			33,83		
	Skurdą šeimoje	37,80			80,75		
	Bent vienas iš tėvų turėjo priklausomybę alkoholiui/narkotikams	36,47			51,95		
	Patyčias mokykloje	33,25			53,13		
	Nepatyriau jokių skaudesnių traumuojančių įvykių	40,69			47,68		
Per didelės globos	Tėvų skyrības	27,86	9,550	,089	38,55	3,087	,687
	Tėvų (vieno arba abiejų) mirtį	29,72			40,00		
	Skurdą šeimoje	38,00			63,00		

	Bent vienas iš tėvų turėjo priklausomybę alkoholiui/narkotikams	33,47			53,00		
	Patyčias mokykloje	39,63			55,25		
	Nepatyriau jokių skaudesnių traumuojančių įvykių	46,92			47,75		

6 lentelė. Tiriamų grupių subjektyviai suvokto tėvo auklėjimo skalių palyginimas pagal psichologinio smurto patirtį šeimoje.

		IK grupė			N grupė		
Tėvo auklėjimo skalės	Tėvai/globėjai naudodavo prieš mane psichologinį smurtą	Vidutiniai rangai	Mann-Whitney U	P reikšmė	Vidutiniai rangai	Mann-Whitney U	P reikšmė
Rūpinimosi	Taip	36,88	585	,972	54,65	692,5	,169
	Ne	37,06			45,75		
Per didelės globos	Taip	32,90	489,5	,245	56,00	660	,099
	Ne	39,01			45,30		

7 lentelė. Tiriamųjų grupių subjektyviai suvokto tėvo auklėjimo skalių palyginimas pagal priklausymo rizikingo elgesio grupėms patirtį.

		IK grupė			N grupė		
Tėvo auklėjimo skalės	Laikotarpis, kai priklausiau asocialiu elgesiu pasižyminčiai grupei	Vidutiniai rangai	χ^2	Kruskall Wallis H testas, p reikšmė	Vidutiniai rangai	χ^2	Kruskall Wallis H testas, p reikšmė
Rūpinimosi	Taip, kai buvau vaikas (iki 12 metų)	24,75	1,314	,726	47,75	1,117	,773
	Taip, paauglystėje (12-20 metų)	39,00			40,89		
	Taip, jaunystėje	34,08			61,50		
	Ne, nebuvo	36,18			48,46		
Per didelės globos	Taip, kai buvau vaikas (iki 12 metų)	29,50	6,091	,107	51,50	1,048	,790
	Taip, paauglystėje (12-20 metų)	35,86			40,06		
	Taip, jaunystėje	28,31			57,25		
	Ne, nebuvo	46,08			48,56		

8 lentelė. Įkalintų vyrų grupės prierašumo ypatumų palyginimas pagal nurodomų traumuojančių įvykių patirtį.

Prierašumo subskalės	F(df)	P	Tėvų skyrybas	Tėvų (vieno arba abiejų) mirtį	Skurdą šeimoje	Bent vienas iš tėvų turėjo priklausomybę alkoholiui/narkotikams	Patyčias mokykloje	Nepatyrė jokių skaudesnių traumuojančių įvykių
Saugus	1,703	,146	3,69 (1,237)	4,58 (0,992)	4,72 (0,657)	4,4 (0,742)	3,65 (1,843)	4,25 (0,849)
Baimingas-vengiantis	,570	,723	3,64 (1,208)	3,86 (0,821)	3,85 (0,945)	4,04 (1,146)	3,13 (0,968)	3,57 (1,38)
Nerimastingas	1,493	,204	4,41 (1,176)	4,58 (0,848)	3,7 (0,671)	4,07 (0,975)	4,13 (1,314)	3,7 (0,967)
Atmetantis	1,683	,151	4,03 (0,951)	4,02 (0,612)	3,6 (0,825)	4,31 (0,735)	2,95 (1,37)	4,14 (0,945)

9 lentelė. Tiriamų grupių prierašumo stilių palyginimas pagal matyto smurto šeimoje patirtį.

Tiriamųjų grupė	Prierašumo subskalės	t kriterijaus reikšmė	p (2-pusis) reikšmė	Matytas smurtas tarp tėvų/globėjų	
				Taip	Ne
				M (SD)	
ĮK	Saugus	0,040	,968	4,22 (1,14)	4,21(0,87)
	Baimingas-vengiantis	0,478	,634	3,79 (1,12)	3,66 (1,25)
	Nerimastingas	1,497	,139	4,23 (1,07)	3,86 (1,02)
	Atmetantis	0,108	,914	4,05 (1)	4,03 (0,89)
N	Saugus	-1,528	,130	4,1 (1,21)	4,45 (0,93)
	Baimingas-vengiantis	-,470	,639	3,56 (1,24)	3,67 (1)
	Nerimastingas	-,634	,527	3,84 (1,05)	3,97 (0,88)
	Atmetantis	-,541	,590	3,94 (1,04)	4,05 (0,8)

10 lentelė. Tiriamų grupių prierašumo stilių palyginimas pagal patirto psichologinio smurto šeimoje patirtį.

Skalės pavadinimas	ĮK grupė				N grupė			
	Psichologinio smurto patirtis		t kriterijaus reikšmė	p (2-pusis) reikšmė	Psichologinio smurto patirtis		t kriterijaus reikšmė	p (2-pusis) reikšmė
	Taip	Ne			Taip	Ne		
	M (SD)		M (SD)					
Saugaus prierašumo stilius	3,97 (1,22)	4,34 (0,87)	-1,492	,140	4,53 (0,98)	4,27 (1,05)	1,042	,300
Baimingo-vengiantis prierašumo stilius	3,81 (1,17)	3,68 (1,19)	,437	,663	3,5 (1,13)	3,68 (1,07)	-,689	,493
Nerimastingas prierašumo stilius	3,85 (0,98)	4,15 (1,08)	-1,142	,257	4,02 (0,96)	3,89 (0,93)	,571	,569
Atmetantis prierašumo stilius	4,1 (1,12)	4,01 (0,86)	,370	,712	3,98 (0,98)	4,02 (0,86)	-,187	,852

11 lentelė. Tiriamųjų grupių prierašumo stilių palyginimas pagal priklausymo rizikingo elgesio grupėms patirtį.

Tiriamųjų grupė	Prierašumo subskalės	F(df)	P reikšmė	Taip, kai buvau vaikas (iki 12 metų)	Taip, paauglystėje (12-20 metų)	Taip, jaunystėje (21-34 metai)	Ne, nebuvo tokio laikotarpio
				M (SD)			
ĮK	Saugus	0,083	,969	3,9 (0,14)	4,25 (1,03)	4,2 (1,39)	4,19 (0,75)
	Baimingas-vengiantis	1,250	,298	5,25 (1,41)	3,74 (1,26)	3,65 (0,77)	3,58 (1,19)
	Nerimastingas	1,302	,281	3 (1,06)	4,13 (1,17)	4,31 (0,95)	3,83 (0,8)
	Atmetantis	1,305	,280	4,9 (1,27)	4,16 (0,91)	3,78 (1,13)	3,87 (0,82)
N	Saugus	0,046	,987	4,5 (1,27)	4,27 (1,02)	4,5 (1,56)	4,33 (1,04)
	Baimingas-vengiantis	2,083	,108	4,25 (0,71)	4,39 (1,02)	3,13 (0,18)	3,55 (1,08)
	Nerimastingas	0,542	,655	3,88 (1,24)	3,61 (1,17)	3,5 (2,47)	3,97 (0,87)
	Atmetantis	1,638	,186	5,1 (0,42)	4,36 (0,94)	3,9 (0,71)	3,95 (0,87)

12 lentelė. Levene testo reikšmės (Test of Homogeneity of Variances)

Prierašumo subskalės	Levene Statistic	df1	df2	p
Saugus	,730	5	89	,603
Baimingas-vengiantis	1,377	5	89	,241
Nerimastingas	,833	5	89	,530
Atmetantis	1,308	5	89	,268

13 lentelė. Kintamojo prierašumas vidurkių daugialypiai palyginimai.

	(I) Kokius traumuojančius įvykius teko išgyventi vaikystėje ar paauglystėje?	(J) Kokius traumuojančius įvykius teko išgyventi vaikystėje ar paauglystėje?	Vidurkių skirtumas (I-J)	St. nuokrypis	p	
Saugaus prierašumo stilius	Dunnett T3	Tėvų skyrybas	Tėvų (vieno arba abiejų) mirtį	,41818	,44920	,988
			Skurdą šeimoje	1,81818	,49172	,248
			Bent vienas iš tėvų turėjo priklausomybę alkoholiui/narkotikams	,81818	,45484	,674
			Patyčias mokykloje	-,43182	,35254	,959
			Nepatyrė jokių skaudesnių traumuojančių įvykių	,27485	,31494	,008
		Tėvų (vieno arba abiejų) mirtį	Tėvų skyrybas	-,41818	,44920	,988
			Skurdą šeimoje	1,40000	,52915	,420
			Bent vienas iš tėvų turėjo priklausomybę alkoholiui/narkotikams	,40000	,49507	,997
			Patyčias mokykloje	-,85000	,40311	,550
			Nepatyrė jokių skaudesnių traumuojančių įvykių	-,14333	,37068	1,000
	Skurdą šeimoje	Tėvų skyrybas	-1,81818	,49172	,248	
		Tėvų (vieno arba abiejų) mirtį	-1,40000	,52915	,420	
		Bent vienas iš tėvų turėjo priklausomybę alkoholiui/narkotikams	-1,00000	,53394	,656	
		Patyčias mokykloje	-2,25000	,45000	,208	
		Nepatyrė jokių skaudesnių traumuojančių įvykių	-1,54333	,42119	,376	
	Bent vienas iš tėvų turėjo priklausomybę alkoholiui/narkotikams	Tėvų skyrybas	-,81818	,45484	,674	
		Tėvų (vieno arba abiejų) mirtį	-,40000	,49507	,997	
		Skurdą šeimoje	1,00000	,53394	,656	
		Patyčias mokykloje	-1,25000	,40938	,097	
		Nepatyrė jokių skaudesnių traumuojančių įvykių	-,54333	,37748	,880	
	Patyčias mokykloje	Tėvų skyrybas	,43182	,35254	,959	
		Tėvų (vieno arba abiejų) mirtį	,85000	,40311	,550	
		Skurdą šeimoje	2,25000	,45000	,208	
		Bent vienas iš tėvų turėjo priklausomybę alkoholiui/narkotikams	1,25000	,40938	,097	
		Nepatyrė jokių skaudesnių traumuojančių įvykių	,70667	,24475	,141	
	Nepatyrė jokių	Tėvų skyrybas	-,27485	,31494	,008	

Games- Howell	skaudesnių traumuojančių įvykių	Tėvų (vieno arba abiejų) mirtį	,14333	,37068	1,000
		Skurdą šeimoje	1,54333	,42119	,376
		Bent vienas iš tėvų turėjo priklausomybę alkoholiui/narkotikams	,54333	,37748	,880
		Patyčias mokykloje	-,70667	,24475	,141
	Tėvų skyrybas	Tėvų (vieno arba abiejų) mirtį	,41818	,44920	,923
		Skurdą šeimoje	1,81818	,49172	,199
		Bent vienas iš tėvų turėjo priklausomybę alkoholiui/narkotikams	,81818	,45484	,489
		Patyčias mokykloje	-,43182	,35254	,819
		Nepatyrė jokių skaudesnių traumuojančių įvykių	,27485	,31494	,047
	Tėvų (vieno arba abiejų) mirtį	Tėvų skyrybas	-,41818	,44920	,923
		Skurdą šeimoje	1,40000	,52915	,340
		Bent vienas iš tėvų turėjo priklausomybę alkoholiui/narkotikams	,40000	,49507	,957
		Patyčias mokykloje	-,85000	,40311	,436
		Nepatyrė jokių skaudesnių traumuojančių įvykių	-,14333	,37068	,997
	Skurdą šeimoje	Tėvų skyrybas	-1,81818	,49172	,199
		Tėvų (vieno arba abiejų) mirtį	-1,40000	,52915	,340
		Bent vienas iš tėvų turėjo priklausomybę alkoholiui/narkotikams	-1,00000	,53394	,537
		Patyčias mokykloje	-2,25000	,45000	,173
		Nepatyrė jokių skaudesnių traumuojančių įvykių	-1,54333	,42119	,324
	Bent vienas iš tėvų turėjo priklausomybę alkoholiui/narkotikams	Tėvų skyrybas	-,81818	,45484	,489
		Tėvų (vieno arba abiejų) mirtį	-,40000	,49507	,957
		Skurdą šeimoje	1,00000	,53394	,537
		Patyčias mokykloje	-1,25000	,40938	,070
		Nepatyrė jokių skaudesnių traumuojančių įvykių	-,54333	,37748	,705
	Patyčias mokykloje	Tėvų skyrybas	,43182	,35254	,819
		Tėvų (vieno arba abiejų) mirtį	,85000	,40311	,436
		Skurdą šeimoje	2,25000	,45000	,173
		Bent vienas iš tėvų turėjo priklausomybę alkoholiui/narkotikams	1,25000	,40938	,070
		Nepatyrė jokių skaudesnių traumuojančių įvykių	,70667	,24475	,101

		Nepatyrė jokių skaudesnių traumuojančių įvykių	Tėvų skyrybas	-,27485	,31494	,047
			Tėvų (vieno arba abiejų) mirtį	,14333	,37068	,997
			Skurdą šeimoje	1,54333	,42119	,324
			Bent vienas iš tėvų turėjo priklausomybę alkoholiui/narkotikams	,54333	,37748	,705
			Patyčias mokykloje	-,70667	,24475	,101